

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๕

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๒๕

พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี
ฉบับพันเจ็ดหมื่นสาม (ฉบับ)

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์

โปรดให้พิมพ์แจก

ในงานพระราชทานเพลิงศพ

นายพันเอก พระยาสิทธิวิจิตรเสวก

(พัน จุลเสวก)

ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม

วันที่ ๑๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๐

๓๘๑๓๖

พิมพ์ที่โรงพิมพ์เคทีเอ็ม

ปีที่ ๑๗

คำนำ

ในการพระราชทานเพลิงศพ นายพันเอก พระยาดีวิจิตรเดว (พัว จุตเดว) เจ้าภาพมีความประสงค์จะพิมพ์หนังสือที่เกกอกการศึกษาประวัติศาสตร์เรื่องหนึ่ง เป็นของสำหรับแจกในงาน ขอให้กรมศิลปากรเป็นพระหัตถ์มอบ

กรมศิลปากรได้เลือกได้ พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ซึ่งเป็นหนังสือที่พงศาวดารอย่างหนึ่งของผู้ไม่ใจในทางประวัติศาสตร์ เมื่อเจ้าภาพได้รับเรื่องไปพิจารณาโดยรอบคอบแล้ว ก็แสดงความพอใจ และตกลงรับพิมพ์ตั้งปรากฏอยู่ในเล่มนี้

บรรดาพระราชพงศาวดารสยามความเก่า กับเรื่องตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา ที่กรมศิลปากรมีต้นฉบับอยู่เวลานี้ ทั้งที่พิมพ์แล้ว และยังมีได้พิมพ์ คือ

(๑) พระราชพงศาวดารฉบับหอจดหมายเหตุ มีบานพระแนกบอกไว้ดังนี้

“ศักราช ๓๐๕๒ ศักราชกษัตริย์ ณ วันพุธ เดือน ๕ ขึ้น ๑๒ ค่ำ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เห็นชอบว่า ให้เอากฎหมายเหตุของพระโหราเขียนไว้แต่ก่อน และกฎหมายเหตุซึ่งหาได้แต่หนังสือ และเหตุซึ่งมีในพระราชพงศาวดารนั้น ให้คัดเข้าด้วยกันเป็นแห่งเดียว ให้ระดับศักราชกันมาคงเท่ากัน”

ได้ความว่า เป็นพระราชพงศาวดาร ที่ สมเด็จพระนารายณ์ มี
พระราชโองการให้เรียบเรียงเมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๓ ความเริ่มต้นแต่แรก
สถาปนาพระพุทธรูปพระเจ้าพะเนงเข็ง เมื่อมีชวดจตุศักราช ๖๘๖
(พ.ศ. ๓๘๖๗) และแรกสร้างกรุงเทพมหานครที่ศรีอยุธยา เมื่อมีชวด
จตุศักราช ๗๓๒ (พ.ศ. ๓๓๓๓) สืบมาจนถึงมีระโงง จ.ศ. ๙๖๖
(พ.ศ. ๒๓๕๗) ตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พิมพ์
อยู่ในหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓

(๒) พระราชพงศาวดาร ฉบับจำลอง จ.ศ. ๓๓๓๖ (ตรงกับ
พ.ศ. ๒๓๓๗ เป็นปีที่ ๗ ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี) ได้
ปลัดกษาเดิมเดียว เป็นฉบับหลวงเขียนครึ่งกรุงธนบุรี ว่าด้วยเรื่อง
ราวตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พิมพ์อยู่ในหนังสือ
ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕ จำนวนรัตนกุ่ม และเท่าได้เดียวกับฉบับ
หลวงประเสริฐ

(๓) พระราชพงศาวดาร ฉบับจำลอง จ.ศ. ๓๓๕๕ (ตรงกับ
พ.ศ. ๒๓๕๖ เป็นปีที่ ๒ ในรัชกาลที่ ๓) มี ๒ เล่ม เป็นฉบับปลัด
ว่าด้วยเรื่องราวในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเล่มหนึ่ง ใน
รัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราชอีกเล่มหนึ่ง เขาใจว่ายังไม่
มีการชำระแก้ไขเพิ่มเติมในคราวนั้น เพราะบางแห่งบอกไว้ชัดว่าต้น
ฉบับขาดครึ่งหน้า แต่พอปล่อยให้ขาดอยู่ตามฉบับเดิม เมื่อนำมา
สอบกับฉบับชำระเรียบเรียง พ.ศ. ๒๓๓๘ คือ ฉบับพันจันทนาศ
(เงิน) ปรากฏว่าฉบับพันจันทนาศ (เงิน) แต่งเติมครึ่งที่ขาด

นั้นแล้ว ฉบับจำลอง จ. ศ. ๓๓๕๕ นี้ ถึงจะมีไม่ครบบริบูรณ์ ก็เป็นหนังสือที่ดีในทางรักษารูปสำนวนเก่า แต่ยังไม่มีโอกาสพิมพ์ออกให้แพร่หลาย

(๕) พระราชพงศาวดารฉบับพิมพ์ ๒ เต็ม หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ฉบับหมอบรัดเล เริ่มความตั้งแต่แรกสร้างกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา ต่อมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ สิ้นความลงเพียง จ. ศ. ๓๓๕๕ (พ. ศ. ๒๓๓๕) อันเป็นปีที่ ๓๓ ในรัชกาลที่ ๓ ไม่มีบาทพระแกแแต่คงว่าชำระหรือเรียบเรียงเมื่อไร เป็นแต่บอกไว้ ทบปในเล่มต้นว่า "พระศรีสุนทรโวหารได้ช่วยชำระคุดสอบบ้าง เห็นว่าถูกต้องช้อยแล้ว" และมีข้อความในหนังสือคำให้การขุนหลวงหาวัดมาแทรกผสมอยู่หลายตอน จึงเป็นอันรู้ได้ว่า พงศาวดารฉบับนี้ได้มีการชำระกันมาแต่ช้อยาน้อยครั้งหนึ่งเมื่อรัชกาลที่ ๕ ก่อนที่หมอบรัดเลจะได้นำมาลงพิมพ์

(๕) พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เริ่มความตั้งแต่แรกสถาปนากรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ สิ้นความลง จ. ศ. ๓๓๕๒ (พ. ศ. ๒๓๓๓) ได้ความในพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีพระราชทานไปให้เซอวีเยอนเปาริง ที่เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี ปรากฏว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงชำระพระราชพงศาวดารร่วมกับกรมหลวงวงศาธิราชสนิท ตั้งแต่ พ. ศ. ๒๓๘๘ เป็นต้นมา (ดูพระราชหัตถเลขารัชกาลที่ ๕ รวมครั้งที่ ๕ หน้า ๓๖ หรือประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๒ หน้า ๒๓๘)

เข้าใจว่าการชำระครุณน คงจะได้ทรงกระทำมาตั้งแต่รัชกาล
 ของพระองค์ ซึ่งถ้าเราเป็นฉบับพระราชหัตถเลขา พิมพ์เมื่อ พ. ศ.
 ๒๔๔๕ นั้นแล้ว ก็จะเข้าใจดังนี้ ก็เพราะมีคำนำ ภาษามาตรา เป็นที่
 ตั้งเกศอบแห่งหนึ่ง แต่ก่อนมาเรียกกันว่า มาตราษา ครั้นเมื่อ
 พ. ศ. ๒๔๓๓ มีสัตหัยของรัชกาลที่ ๕ ปรากฏในหมายรับสั่ง ต้นฉบับว่า
 มีพระบรมราชโองการห้ามมิให้เรียก มาตราษา โปรดให้เปลี่ยนเรียก
 กลับกันว่าภาษามาตรา พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาที่ใช้
 คำว่า ภาษามาตรา จึงสันนิษฐานว่า ภายหลังเมื่อพระราชทานฉบับเริ่ม
 ทรงชำระให้แก่เซอร์ยอห์น เบาริง ไปครั้งหนึ่งแล้ว ยังทรงพระอุคสาหะ
 ชำระเพิ่มเติมต่อมาจนถึงรัชกาลของพระองค์ แต่เดี๋ยวนี้ที่ไม่มี
 บานพระเนกบอกรู้ ชะรอยว่า การที่ทรงชำระคือ ๆ นานนั้น จะยังไม่เต็ม
 บรรณตามพระราชประสงค์ ก็อาจเป็นได้

(๖) พระราชพงศาวดาร กรุงเก่า ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์
 (จาก) ข้อความโดยมากยักยอกฉบับหมอบรัดเลย์พิมพ์ เว้นแต่เรื่อง
 ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ตอนปลายก็คัดต่อมา มีแปลก ออกไป
 หลายนแห่ง พิมพ์อยู่ในหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ ๘

(๗) พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) มีจำนวน
 สมุดไทยตามลำดับเป็น ๒๒ เล่ม ชาติในระหว่างบ้างบางเล่ม เริ่มต้น
 แต่แรกสถาปนา กรุงเทพ ทวาราวดีศรี อโยธยา คือ มาจนถึงรัชกาล
 สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี พอเริ่มความคอนตันกรุงรัตน โกสินทร์ก็หมด
 ฉบับ แต่สังเกตได้ว่า ยังไม่สุดเรื่อง คอนกรุงศรี อโยธยาพิมพ์แล้ว

นับเป็นประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๔ ส่วนตอนกรุงธนบุรีพิมพ์ในเดือน
 นับเป็นประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๕

พระราชพงศาวดารฉบับนี้ มีบานพระแนกบอกไว้ว่า “ศักราช
 ศักราช ๓๓๕๗ มีเกาะสี่ทิศ ส้มเต๋จพระเจ้าบรมมหาราชราช
 พระเจ้าอยู่หัว ผ่านถวัลย์ราชนครเทพทวารวดีศรีอยุธยา เสด็จพระ
 ทนงค์ค่อมหาปราสาท ทรงชำระพระราชพงศาวดาร” ดังนี้ จดศักราช
 ๓๓๕๗ ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๓๗ เป็นปีที่ ๓๕ ในรัชกาลที่ ๓

ยังมีข้อความตอนท้ายรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเสือ (ค.ประชุม
 พงศาวดารภาคที่ ๖๕ หน้า ๓๗๗) กล่าวเป็นบานพระแนกเพิ่มเติมไว้
 อีกว่า “เพียงนเรศวรเพชราชกับพระเจ้าเสือทำไฉนแตกชน บัดนี้
 ส้มเต๋จพระพรเจ้าอยู่หัวมรณสัง ให้เจ้าพระยาพิชัย กระทำเรื่อง
 พระนารายณ์เป็นเจ้า กับพระเพชราชา พระเจ้าเสือ พระบรมโกศ
 พระเจ้าพระทองศรียามรินทร์ ทำศักราชภักดีกันไป”

ถ้อยคำตรงนั้นจะหมายความว่า เรื่องชำระเรียบเรียงไว้แตกชน
 ละเพาะตอน กรุงศรีอยุธยา สดุดังเพียง ต้นรัชกาล ส้มเต๋จพระเจ้าเสือ
 แลควมพระบรมราชโองการ ให้ท่านเจ้าพระยาพิชัย ร้อยกรองเพิ่ม
 เต็มจนออก แต่มีใต้อาษอข้อความปรับปรุงเข้ากับบทแต่งไว้แตกชนนั้น
 คงให้แยกอยู่ต่างหาก การทำเช่นนั้น ให้ความรู้ในทางตำนานการชำระ
 เรียบเรียงพระราชพงศาวดารเป็นอย่างดี จะใ้ทราบถ่องแท้ว่า เรื่อง
 แตกชนมีอยู่เพียงไหน แต่งเติมต่อมาอีกเท่าไร มีฉนวนจะหาทาง
 ฉะนั้นฐานให้ทราบใกล้ความจริงได้ยาก

หนังสือพระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) มีข้อความ
เป็นหลักฐานแตกต่างจากฉบับหมอบรัดเลย์ และฉบับพระราชหัตถเลขา
หลายแห่ง เป็นประโยชน์มากในทางสืบสวนค้นคว้าประวัติศาสตร์
สยาม ซึ่งผู้ได้รับคงขียนค้น โมทนาทั่วกัน

ในการพิมพ์ครั้งนี้ ฉบับหลวงที่อาศัยต่อมทานมิไม่บริบูรณ์ จึงนำ
จะมีการขาดตกบกพร่องอยู่บ้าง แต่กระนั้นก็ได้พยายามที่จะให้เรียบ
ร้อยเป็นหนังสือที่ดี ส่วนตอนไหนขาดเรื่องอะไรบ้างก็บอกไว้ด้วย
ทั้งยังขอความใน หนังสือต่าง ๆ ที่แย้ง หรือชน โต้กัน ทำเป็นเชิง
อรรถไว้ อีกตามสมควร

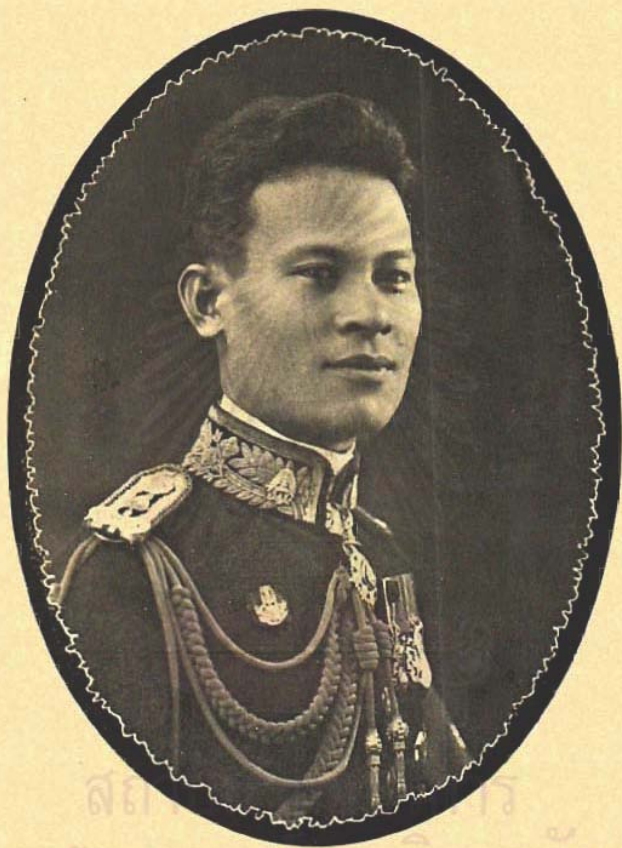
นอกจากพระราชพงศาวดาร ได้รับรวมสำเนาท้องตรา พ.ศ.
๒๓๓๖ ถึง พ.ศ. ๒๓๓๗ และบัญชีข้างหลวง พ.ศ. ๒๓๓๘ ถึง พ.ศ.
๒๓๖๐ เทาของม ฉบับเทศฮอยมาเรียงไว้ด้วย เป็นหลักฐานประกอบ
พงศาวดารได้ อีกหลายข้อ

อนึ่ง เพื่อสะดวกแก่การค้นหานาม และเหตุการณ์ ถ้าจำเป็นค้น
ได้ทำสำเนาบัญชีเรื่องไว้ท้ายเล่มพร้อมด้วย

กรมศิลปากรขอ โอน โมทนา กุศลชรัมภักดี ที่เจ้าภาพสร้างสม
บำเพ็ญเพื่ออุทิศบุญกุญานต์ดี อันพึงสำเร็จโดยฐานะสมควรแก่ นาย
พันเอก พระยาตรีจตุเสวก (พัว จตุเสวก) เพิ่มพูนความดีความ
เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นในสัมปรายภาพเบื้องหน้าต่อไป

กรมศิลปากร

วันที่ ๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๐

สถาบัน
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พระยาสิทธิอุลเสวก
(พวี จุลเสวก)

พ.ศ. ๒๔๓๐ - พ.ศ. ๒๔๗๗

พระที่นั่งอุดร

วันที่ ๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๘๐

ทรงคุณความดีในธรรมะ จริยวัตรมีคุณงาม
แต่ไกล ไชยกิจเยี่ยมทวยอยู่ใกล้แล้ว แต่ที่รักก็ยังมีคุณ
ไว้แต่ไกลต่างเมือง มาร. ๑๓ อยู่ด้วย เพราะทอดตาที่รับพระ
รัจก และยังมีเมตตาเพื่อคนตาบอดที่รัก ผู้มีหน้าที่พระตาใจจาก
ผู้ที่มีใจที่รักที่รักไว้สำหรับให้คนตาบอด ชื่อว่า: ผู้มีใจ
แทนที่ใจของคนตาบอด

ใจคนตาบอด

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติสังเขป

พ.อ. พระยาสิทธิจุลเสวก

พ.ท. หลวงสารานประพันธ์ บันทก

นายร้อยโท ขุนพิศดารพิชัยทัช (พิศดาร จุลเสวก) ผู้แทนและ
จัดการ ผลประโยชน์ ของพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์ เจ้าจุลจักรพงษ์
และผู้เป็นศิษย์ ทั่วกรของข้าพเจ้า พร้อมด้วยคุณหญิงเชื้อ สิทธิจุลเสวก
ผู้มารดา ได้มาหาข้าพเจ้า และขอรับรองให้ข้าพเจ้าช่วยเรียบเรียงประวัติ
วงศ์ตระกูลของนายพันเอก พระยาสิทธิจุลเสวก ลงพิมพ์ในหนังสือซึ่งจะ
แจกช่วยในงานพระราชทานเพลิงศพของท่านผู้นั้น ในฐานะที่ข้าพเจ้า
เคยชอบรักและนับถือ พ.อ. พระยาสิทธิจุลเสวก อย่างใกล้ชิดสนิทสนม
กันมาเป็นเวลาไม่น้อยกว่า ๑๕ ปี ก่อนท่านจะถึงอนิจกรรม ข้าพเจ้าจึง
ไม่มีเหตุผลอันใดจะปฏิเสธได้แม้ทั้งที่ ในเวลาเรียบเรียงนี้จะกำลังมีธุ
การในหน้าที่ชุกมากอยู่ก็ตาม และข้าพเจ้าก็ได้ปฏิบัติสนองความประสงค์
ของท่านผู้ขอรับรองครบถ้วนแล้ว คือขอทบทวนประวัติ ซึ่งตามระเบียบจะมีสิ่ง
ใบบทพร้อมทั้งจำกัดขอรับอภัยอย่างคุณ ณีจากบรรดาท่านผู้ ได้รับแจก
ช่วยไป เพราะการร้อยกรองประวัติการณ์ของบุคคลผู้ มีเกียรติคุณ

เมณฑลชอปรกมกคนแก่ชาวชนทั่วไปคงเช่น พ.อ. พระยาสิริจุลเสวก
 นั้น ย่อมไม่มั่งทางที่จะมีให้ชาติตกบงกชพระองค์ไม่ภวณิโลกภวณิ ๓ อย่าง
 ไรก็ตาม ชาวเจ้าก็ยังมีเวณเดียวซึ่งความพมใจมิได้ ในการได้ฝากบท
 ประพนชนอย ๆ ใจ เมินอนดสรณยอน ๓ แห่ง ปฏิการกฯ ดนงท่าน ผู้
 วายชนน ผู้เคยมีอุปการะคนแก่เจ้าพเจ้ามาแต่หนหลัง

พระยาสิริจุลเสวก เมินตัวอย่างของตัวอย่างทงหลายในเกียรติ
 ประวัตแห่งชาราชการผู้มวริยะ พากเพียร เมิน เมินของหน้า มี กตัญญ
 กตเวทีอย่างแรงกล้าเมินดัดย ศักพนประภะของวบวชเชยชมณิ ดงวริ
 ษะภาพนให้บรรดผลจนเห็นเคน เพราะเช่นนชชาวเจ้าจงได้กตเวทเคตน
 จาการเรียงประวัตของผู้ชอบศวยมกคตภคณณะเช่นพระยาสิริจุลเสวก
 นั้น เมินของยากนยากหนาทจะหาถ้อยคำใดมาดรรพพรณนาให้ผู้ชาน
 ได้ตระหนักชคกับพฤตการชนแท้จรงทีใด แดงคดลคคกาด ๕๐ มีกับ ๕
 เดือนแห่งชายสมัยของเจ้าคุณเมิน

โดยนามเต็ม ก็ชนายพัว จุลเสวก โดยชาติกำเนิด ก็ชนายพันธ
 จุลเสวก บิดา และนางคตอย จุลเสวก มารดา โดยกาดปฏิณช
 ก็ชวันชงการ แรม ๒ คำ เดือน ๔ มีกุด นพศก จุคศกรวช ๓๒๕๘
 ตรงกบวช ๒๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๐ พระยาสิริรวมโต มั่งโตมค
 แดงยงตนไปกวาดำมญชนทงหลาย ซึ่ง ชอนยอมเมิน ชอน แรก แห่ง
 ความดีใจของท่านผู้ชานทงหลาย พระยาสิริว แดงจรงเมินเด็กชายพัว
 จุลเสวก นั้น ได้รบอุปการะเลี้ยงคจากท่านบิดามารดาเขยงนกกตภกรรม
 และนีกตภกรรม ตามฐานะเทาทานจะดำมารดประสิทธิ์ประสาท

ได้ เพราะกรมประเทศอันเป็นภมิดำเนาที่เริ่มต้นชีวิตของพระยาสุวี ๑ นั้น
ก็ของระมารค อาเภอดังชั้น จังหวัดชลบุรี ดังปรากฏในประวัติความ
ทรงจำของพระยาสุวี จุดเสียดมณฑลใจเองคงเคียงทรงช้อยอยู่ ว่าดังนี้

“ราว พ.ศ. ๒๔๓๖-๗ ได้รับความมอบหมายจากบิดามารดาให้รู้จัก
การทำสวนทำนา การค้าสินค้า เป็นต้นว่า เวลาไปทำสวนก็เอาไปด้วย
ให้เห็นวิชาทำสวนคงแคบแคบคน พรวนดิน คายหญ้า ดอกท้องร้อง
ปลดก้นไม้ รักษา และรดน้ำต้นไม้ ตลอดจนการเฝ้าเก็บผลไม้ขาย
ลงถึงเวลาทำนาทำเอาไปด้วย เริ่มตั้งแต่ไถนาก เกี่ยวข้าว นวดข้าว
จนจนข้าวขึ้นฉาง วันพระ ๘ คำ ๓๕ คำหยุดทำงาน ไปทำบุญและฟัง
ธรรมที่วัดจำปา”

ความรู้จักอุตสาหกรรมชาติพอแล้ว ท่านบิดามารดาได้นำไปฝากเข้า
โรงเรียนหนังสือไทย ณ โรงเรียนประถมศึกษาวัดมณฑล ในคลองบาง
ระมาศ เวียงอยู่ ๓ ปี จบหลักสูตรของสมัยนั้น ซึ่งเป็นยุคแรกแห่ง
การศึกษาแบบใหม่เพิ่งเริ่มเกิดขึ้นในกรุงสยาม ถ้าสืบจากนั้นท่านบิดา
มารดาทำให้บรรพชาเป็นสามเณร พอตาสักขาบทส่งเข้าเรียนหนังสือ
ชั้นมัธยมที่ไปทั่วทั้งจำปาตนเองตามความนิยมของคนไทยในสมัยนั้น การ
เรียนหนังสือของของเด็กชายพัว จุดเสียด เป็นการศึกษาแบบ “ศิษย์
วัด” ฉะนั้นจึงเป็นการฝึกหัดสั่งสอนให้เกิดความกล้าแข็ง ความอดทน
ต่ออาการคร่ำคร่าท่ามกลางหิมะคงจะไปในตัว

อย่างไร ก็ตาม หล้าจากนั้น พระยาสุวี ๑ ก็ได้ ทพ ใหม่ คือ
หลวงศักดิ์มั่งเขตรคณบดีเป็นอาว ซึ่งขณะนั้นเป็นนายอำเภอบางกอกใหญ่

ชวนไปอยู่ด้วยที่ตลาดขวัญ จังหวัดนนทบุรี หอวงสังกัดฯ ให้ความ
 อบรมในชีวิตใหม่ เป็นชีวิตการศึกษาคณะทอจรรจนาคาร ชนจากแห่ง
 เดิม โดยผู้ให้ทำงานป็นอยู่กับเสมียนอำเภอทั้งหลาย พระยาธิบดี
 คชบุรีจักโลกมากจน จึงปรากฏว่าวิชาเท่าที่ใครรับมาแต่ก่อนยังไม่พอ
 แก่การจะทำงานได้ จึงต้องกลับไปเข้าโรงเรียนอักษร ๓ ซึ่งระหว่าง
 นนทบุรีได้ ๓๒ ปีแล้ว การเข้าโรงเรียนยุคหลังของพระยาธิบดี ฯ นเป็น
 การเรียนเอาจริงจัง ณ โรงเรียนวัดจักรวรรดิราชาวาส ผ่านชั้น
 ประโยคประถม แต่ก็ย้ายไปเรียน ณ โรงเรียนมัธยมวัดราชบูรณะ
 (เป็นส่วนนอกทางด้านวัดขาดยเดยวัน) จนสอบได้ชั้นมัธยมตอนต้นเมื่อ
 อายุ ๓๘ ปี แต่ยังมีทุนสำเร็จชั้นสูงสุดของโรงเรียนหนักตั้งเริ่มชีวิต
 แรกของการทำงานหาอาชีพ โดยออกมาเป็นเสมียนกรมสรรพากรรับ
 เงินเดือน ๆ ละ ๕๐ บาท และได้มีโอกาสทำการตรวจบัญชี ไร่รับ
 จำนวนที่ซื้อได้ ได้รับเงินมาเห็นจพเศษออกเดือนละ ๕๐ บาท รวม
 เดือนละ ๘๐ บาท ในปี พ.ศ. ๒๔๕๘ คชระหว่างทำงาน ณ ทนท กได้
 กระทำการส่งรังกับนางสาวเชื้อ เริ่มตั้งครอบครัว ตั้งบุตร เป็น
 ทนท บุตรของเรือนอนมหลังฐานคงแคบคั้น
 ตั้งได้กล่าวแต่แต่ต้นว่า พระยาธิบดี ฯ เป็นผู้ชอบด้วยความซนซน
 แข็ง ประกอบด้วยมานะอดคำหะแจะวริยะภาพชนแรงกล้า ฉะนั้นงาน
 ของพระยาธิบดี ฯ ททา จึงเป็นผลเชิดชูความดีความชอบเด่นชัดโดยลำดับ
 ถึง พ.ศ. ๒๔๕๐ กรมสรรพากรก็เลื่อนตำแหน่งให้ เป็นเจ้าพนักงาน

ผู้ ๑ จึงขอสมัครเข้ารับราชการ ทหารใน กองโรงเรียนนายร้อยชั้น
ประถม ได้รับการบรรจุเข้าตำแหน่งจ่านายสิบประจำกองบังคับการ
โรงเรียนนายร้อยชั้นประถมในปี พ.ศ. ๒๔๕๐ นั้นเอง

พระยาสุวิ ๑ มณฑลไฉ่ กงกจวตวททานคังชงปฏิบัตในระหว่างรับ
ราชการทหาร เป็นการเปลี่ยนชุดยศครั้งแรก ๓ ครั้งนี้ :-

“ในระหว่างที่รับราชการในตำแหน่งจ่านายสิบของบังคับการโรงเรียน
ประถม ผู้บังคับบัญชาได้กำหนดตารางงานให้ทำ คือตั้งแต่
ยี่รุ่งถึง ๘ นาฬิกาเช้า ผูกหัตถ์ตามแบบผูกหัตถ์ทหารราบ ตั้งแต่
๘ นาฬิกาถึง ๑๒ นาฬิกา ทำงานในกองบังคับการ มีการรับส่งหนังสือ
พันหนังสือ โศกอบ และเก็บหนังสือราชการ เป็นต้น ”

ชีวิตเปลี่ยนจากพลเรือนมาเป็นทหารนั้น ใคร ๆ ย่อมร่วมร่วมนึก
กันว่าเป็นการเปลี่ยนอย่างใหญ่ เพราะต้องเปลี่ยนตั้งแต่ความเป็นอยู่
จนทำตามชอบใจคนมาเป็นความเป็นอยู่อันอยู่ในกรอบแห่งวินัย
ภายใต้การนำของผู้บังคับบัญชา แต่พระยาสุวิ ๑ มิได้ทอดขย คง
ปฏิบัติภารกิจด้วยความจงรักภักดีต่อตนเองมณฑลไฉ่ จนสำเร็จผล
เป็นความเรียบร้อยหาความผิดมิได้แม้สักน้อย

ถึง พ.ศ. ๒๔๕๒ คียุก โยฮัน ฮัดแบร์ค ผู้สำเร็จราชการ แห่ง
นครบริษัสดอก ประเทศเยอรมัน พร้อมด้วยพระราชา ทรงกำหนดการ
จะเสด็จมาเยี่ยมกรุงสยาม ซึ่งผู้บัญชาการ โรงเรียนนายร้อยทหารบก
มีหน้าที่จัดการรับเสด็จและมีการประดองยศจใหญ่ที่ทุ่งพญาไท กับ
การตรวจพลณที่ซึ่งตั้งนามหลวง เหตุนี้จึงมีการระดมพลทหาร ในกอง

พลทหารบกที่ ๓, ๒, ๓, ๔, ๕, ๖, ๗, ๘ มารวมเป็นกองทัพอพิเศษ
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประ-
ชานารถเป็นแม่ทัพพิเศษ ทำการประลองยุทธครั้งนั้น เพราะฉะนั้น
สมเด็จพระเจ้าฟ้าพระองค์นั้นจึงมีรับสั่งให้พระยาสุริฯฯ ออกจากตำแหน่ง
จ้านายสืบประจำกองบังคับการ โรงเรียนนายร้อยชั้นประถม แต่วันที่
๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ ย้ายมารับราชการในกองบัญชาการโรงเรียน
นายร้อยทหารบกในตำแหน่งเสมียนเอก ทงนทศกษัตริย์ประสงค์จะใช้
พระยาสุริฯฯ ในการเขียนและพิมพ์กำหนดการ รับรองและการ ระดมพล
การประลองยุทธ การตรวจพลสวนสนาม ซึ่งจะตั้งดำเนินการใหญ่
พิเศษเป็นครั้งแรกจำเต็มแต่ประเทศสยามได้เริ่มตั้งกองทหารสมัยใหม่
ฐานที่พระยาสุริฯฯ มีชื่อเสียงในความคล่องแคล่วทางพิมพ์ดีด และการ
หนังสืออย่าง หาดูจักษุบาลสำหรับสมัยนั้น โอกาสนั้นเองช่วยทำให้
พระยาสุริฯฯ ได้รับสนองราชการกิจใกล้ รัชพระองค์ ทูลกระหม่อมเด็กตั้ง
แต่บัดนั้นมา

วันที่ ๓๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๒ สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวง
พิษณุโลกประชานารถทรงรับดำรงผู้รั้งตำแหน่งเสนาธิการทหารบกอีก
ตำแหน่ง ๓ จึงมีรับสั่งให้พระยาสุริฯฯ ย้ายจากกรมบัญชาการโรงเรียน
นายร้อยทหารบก มาเป็นเสมียนเอกประจำกรมบัญชาการกรมเสนา-
ธิการทหารบก ซึ่งเป็นกรมใหญ่และกรมสำคัญที่สุดในราชการทหาร
บกของกระทรวงกลาโหม จำเต็มแต่พระยาสุริฯฯ ได้มารับราชการอยู่
ณกรมนี้ ได้ กิจการระเบียบการหนังสือทุกชั้นขึ้นให้รัดกุม มีบัญชี

รับ ออก ส่งหนังสือ และบัญชีเก็บหนังสือราชการต่างๆ เพื่อส่งตรวจ
แก่เจ้าหน้าที่ผู้บังคับบัญชากระทรวงศึกษาธิการได้ส่งตรวจจน นับเป็นบทของ
พระทัยและชอบด้วยราชการยิ่งนัก

อันคุณงามความดีของพระยาสุริ ๑ ในหน้าที่ราชการ เกี่ยวแก่การ
หนังสือนั้น ได้ปรากฏอย่างเด่นเพียงไรจะเห็นได้จากองค์พระยานต่อไป
เป็นข้อพิสดาร คือ การเลื่อนวิทยฐานะจากเสมียนเอกขึ้นว่าที่ นาย
ร้อยตรีตำแหน่งนายทหารสัญญาบัตรกองทัพบก อันเป็นขอทราบครั้งแรก
แห่งการเลื่อนชั้นนั้น นับว่าพระยาสุริสุดเดช เป็นผู้ชนะประวัติก
การณ์การเลื่อนยศทหารซึ่งไม่เคยมีมาแต่เก่าก่อน และต่อมาจนบัด
ก็ไม่ปรากฏอีก

ถ้าเนถายพระหัตถ์ ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานา
ราช คือไปน้อมเป็นหลักฐานสำคัญในเกียรติประวัติอันสูงเด่นของ
พระยาสุริ ๑

“กรมเสนาธิการทหารบก

“วันที่ ๒๕ มกราคม ร.ศ. ๓๒๗ (พ.ศ. ๒๔๕๓)

“ทูล นายพลเอก พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุริเดช
เสนาบดีกระทรวงกลาโหม ทรงทราบ

“หม่อมฉันขอจากจะขอ ประทานให้ เลื่อน เสมียนเอก ขึ้นว่าที่ นาย
ร้อยตรี เป็นพิเศษตามเหตุผลที่จะทูลอธิบายต่อไป

“นายพิว เสมียนเอก กรมเสนาธิการทหารบกได้เข้ารับราชการทหารแต่ ร.ศ. ๓๒๖ (พ.ศ. ๒๔๕๐) ในหน้าที่จ่านายสิบของบังคับการโรงเรียนนายร้อยชั้นปลม ภายหลังได้ย้ายมาเป็นเสมียนเอกกรมบัญชีการโรงเรียนทหารบก ครั้นเด็กกรมบัญชีการนั้นแล้ว ก็ย้ายมาเป็นเสมียนเอกในกรมเสนาธิการทหารบก ทำการช่วยจับคน เป็นผู้มีวิชาเสมียนเอกบริบูรณ์ ตีเขียนทุกอย่าง พิมพ์ ใบบุ๊ ไรเตอร์ (พิมพ์แม่พิมพ์) ได้ คัดและเร็วหาตัวจับยาก เป็นผู้มีความสามารถและหม่อมฉันได้ใช้ ใบบุ๊ ชัดตัวมา มีเศษแล้ว ทำการในทางหนังสือต่าง ๆ ทุกอย่าง ทั้งทำการที่นับว่าตบอัยเสมอ ไม่เคยปรากฏว่ามีสิ่งใดแพรงพรายออกไปเลย นับว่าเป็นผู้ที่ใฝ่ใจได้ เป็นพิเศษคนหนึ่ง

“นายพิวรับเงินเดือนตราเสมียนเอกชั้น ๓ (๗๕ บาท) มาแต่ต้น เพราะฉะนั้นจึงไม่ได้บำเหน็จรางวัลอย่างใดอีกเลย และไม่สามารที่จะเดือนชนเงินเดือนต่อไปอีกด้วย จึงเห็นความขยทางเดียวที่จะบำรุงน้ำใจได้ ก็ในทางให้เป็นนายทหาร และเมื่อคำนึงถึงการที่กระทรวงกลาโหมเคยรับบุคคลพลเรือนเข้าดำรงของราชการแล้วภายหลังให้ว่าทนายร้อยตรี และเป็นนายทหารสัญญาบัตรทั้งฝ่ายผู้ช่วยพลรบและพลรบตามลำดับชั้น ชั้นต้นก็สอบไล่วิชาตามหลักสูตร สำหรับเสมียนเอกนั้นเอง เมื่อสอบไล่ได้ก็เข้ารับดำรงของราชการ ประมาณ ๓ ปี แต่วกได้ว่าทนายร้อยตรี นายพิวณมคุณคุณเป็นนายทหารสัญญาบัตรตามระเบียบที่ได้ การสอบไล่ชั้นก็สอบแล้ว และได้ทำราชการใน

กรมเสนาธิการทหารบกมาตั้ง ๓ ปีเศษแล้ว โดยไม่มีข้อความเสียหาย
 อย่างเป็นอันขาด จึงขอประทานให้เต็มยศ นายพัน ว่าที่นายร้อยตรี
 รับเงินเดือนอัตรานายร้อยโทชั้น ๓ (๘๘ บาท) ตั้งแต่กุมภาพันธ์ คก
 นับเป็นต้นไป และขอประทานให้ประจำของบัญชาการกรมเสนาธิการ
 ทหารบก เพราะในเวลาดำเนินการเสนาธิการทหารบกมี การงานมากขึ้น
 กว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก มีปลัดกรมกับนายเวร ๒ นายเท่านั้น หากเป็น
 การเพียงพอไม่

การจะควรประการใดแล้วแต่จะโปรด

(ลงพระนาม) จักรพงษ์

เสนาธิการทหารบก”

และเสนาบดีกระทรวงกลาโหมทรงพระอนุญาตเป็นพิเศษ เมื่อวันที่ ๓
 กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๓ เป็นต้นมา พระยาศรีสุทโธวณิช ได้เลื่อน
 ขึ้นเป็นทหารสัญญาบัตรจำเต็มแต่จากรั้ง

การเลื่อนฐานะจากเสมียนเอกขึ้นว่าที่นายร้อยตรี เป็นนายทหาร
 สัญญาบัตรครั้งแรก ทำให้พระยาศรีสุทโธวณิช เปลี่ยนชีวิตใหม่อีกหน ๓
 เป็นการเปลี่ยนอย่างใหญ่ เปลี่ยนไปในทางตั้งเสริมรัศมีให้สูงได้
 ไพโรจน์ ปรากฏเกียรติคุณในสายคารของมหาชน เมื่อเช่นนี้จึงเป็น
 ของบรรพตาทศกตเกิดผู้ อัจฉริยะยาพระยาศรีฯ ซึ่งจะหุดกัพพะมิได้ แต่
 พระยาศรีฯ มิได้ตอบแทน “ปรบักษ์” ของท่านด้วยเวร ตรงข้าม

ท่านได้พยายามนำเพื่อนของคนให้สัมพันธ์กับเกียรติยศเกียรติศักดิ์ จนเป็นที่รบกวนกันในหมู่ผู้รู้ ภาวนีว่า เท่าที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานารถ ทรงโปรดปรานแล้ว แต่งตั้งให้ชนไม่เป็นของผิด และไม่ขังหรือหย่อนไปกว่าคุณงามความดี ซึ่งพระยาสิริฯ ได้ทำได้เลย

มีข้อพิพาทความจริงในโลดจัสตา ของพระยาสิริฯ จุดเสียด จากสมุดบันทึกความทรงจำอีกเล่ม ๓ ซึ่งพระยาสิริฯ เขียนไว้ด้วยมือของท่านเอง เป็นข้อเคืองใจตนเอง มีความตอน ๓ ว่าดังนี้

เมื่อผู้บังคับบัญชาของ และ เดือนธันวาคมเป็นนายทหารสัญญาบัตรเช่นกัน ก็เป็นการจำเป็นที่เราจะต้องขอพระราชทาน และฝึกฝนตนเอง ให้มีความรู้และความสามารถให้สัมพันธ์กับตำแหน่งหน้าที่ โดยเต็มสติกำลัง และความสามารถ เมื่อแรกเป็นนายทหารยังขมาไม่เป็นที่ต้องฝึกหัดขมาทั้งมาเทศ์และมาไทย ระเบียบแบบแผน ข้อบังคับแบบฝึกหัดสำหรับนายทหาร ก็ต้องรู้ และปฏิบัติที่เรายังไม่เคยเรียนหรือเคยทำ ก็ต้องเรียนก็ต้องทำต้องรู้ แต่ความรู้เหล่านั้นเราจะเรียนโดยหาครูมาสอน หรือจะเมื่อนักเรียนอย่างนายทหารที่ออกจากโรงเรียนนายร้อยนั้นหาได้ไม่ แต่นายทหารที่ออกมารับราชการตามกรมกอง ก็ออกไปจากโรงเรียนนายร้อย เราก็เคยอยู่ในโรงเรียนนายร้อยมาแล้ว ย่อมได้ย่นได้ฟังมากมาย เห็นการฝึกหัดสั่งสอนทหารมาทุกสิ่งทุกอย่าง เมื่อผู้บังคับบัญชาหลงลืมหรือ ไล่สอยกทำไม่ได้และรู้จักผิด

และชอบ ช่วยเหลือผู้บังคับบัญชาดำเนินกิจการไปได้ โดยไม่มีเสีย
หายอย่างใด”

อย่างไรก็ตาม พระยาสุริฯ เป็นคนฉลาดคอขอบด้วยไหวพริบ และ
ปฏิภาณอย่างยอดเยี่ยมเป็นอัจฉริยะชั้นดี ซึ่งจะหาตัวจับได้ยาก การ
ปฏิบัติหน้าที่ของพระยาสุริฯ โดยตรงแต่ “ทุกกระหม่อมเล็ก” จึง
เป็นมาด้วยดีปราศจากการบกพร่อง พระยาสุริฯ ได้กระทำสำเร็จ
ด้วยพระประสงค์เกือบทุกประการ รายการสั่งเจปแห่งประวัติ-
การณ์ต่อไปย่อมเป็นของพระยานธิบดีชั้นนกรณให้เห็นเด่นว่า พระยา
สุริฯ ได้รับผลจากความดีความกล้าจงรักภักดีทั้งในราชการแผ่นดิน
และส่วนพระองค์สมเด็จพระองค์นั้นเป็นอย่างน่าอัศจรรย์

วันที่ ๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ รับพระราชทานสัญญาบัตร
นายร้อยตรี วันที่ ๓๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๕ รับพระราชทานสัญญา
บัตร นายร้อยโท และรับเงินเดือนอัตรานายร้อยโทชั้น ๒ วันที่ ๓
มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๖ เลื่อนตำแหน่งเป็นนายทหารคนสนิทของเสนาธิการ
ทหารบก และนายทหารคนสนิทของเจ้าพระยาพระคลังมหา
การทหารม้า วันที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๗ รับพระราชทาน
ยศเป็นนายร้อยเอก และรับเงินเดือนอัตรานายร้อยเอกชั้น ๓ มีนาคม
เป็นนายทหารรับใช้ของเสนาธิการทหารบก ไปในการประตอขยท
ภายใน กองทัพน้อยทหารบกที่ ๓ วันที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๗
เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น หลวงรามภักดี วันที่ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๗

มีตำแหน่งเป็น กรมการเสนาภาคสยาม และมีตำแหน่งเป็นผู้ช่วย
 เดชาธิการเสนาภาคสยามอีกตำแหน่งหนึ่งเป็นพิเศษ และเป็นผู้ช่วย
 เดชาธิการคนแรก ระหว่างเดือนพฤศจิกายน ถึง ธันวาคม ตามเสด็จ
 สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ไป
 ครองราชการ มณฑลนครราชสีมาและมณฑลอุบล และมณฑลภาค
 พายัพ คือ มณฑลนครสวรรค์ มณฑลมหาสารคาม มณฑลพายัพ
 เดือนมีนาคม เป็นนายทหารคนสนิทของผู้อำนวยการประดองยุทธใหญ่
 ในเขตมณฑลกรุงเก่า และได้รับความชมเชยจากผู้อำนวยการประ
 ดองยุทธใหญ่ และเสนาบดีกระทรวงกลาโหมว่า เป็นผู้ที่มีความชอบ
 พิเศษทำการดีเยี่ยมกว่าผู้อื่น (เฉพาะในตำแหน่งหน้าที่) ในเวลา
 ประดองยุทธซึ่งควรประกาศนามให้ปรากฏตามแจ้งความสำหรับทหาร
 บกท $\frac{๓๐๕/๕๗๓๓๗}{๒๕๕๔}$ วันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๗ เดือนชนวนเงินเดือน
 ขัตรา นายร้อยเอก ชั้น ๓ วันที่ ๓ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๗ รับพระ
 ราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์มงกุฎชั้น ๕ เดือนมีนาคม เป็นนาย
 ทหารคนสนิทของผู้อำนวยการประดองยุทธใหญ่ ในเขตมณฑลนคร
 ราชสีมา และ ราชบุรี ได้รับความชมเชยจากผู้อำนวยการประดองยุทธ
 ใหญ่ และเสนาบดีกระทรวงกลาโหมว่า เป็นผู้ที่ได้กระทำการเป็นผล
 ดี มีคุณควรได้รับความยกย่องเป็นพิเศษตามแจ้งความสำหรับทหารบก
 ท $\frac{๑๗/๒๐๖๕๖}{๒๕๕๗}$ วันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๐ เดือนชนวนเงินเดือน
 ขัตรา นายพันตรี ชั้น ๓ รับพระราชทานสัญญาบัตรยศนายพันตรี แดงวัน

๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๐ วันที่ ๓๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๐
 กระทรวงกลาโหมตั้งให้ แต่ง ตั้งสังกัด กรม ทหารบกราบที่ ๓ มหาด-
 เด็ก รักษา พระ องค์ ใน พระบาท สมเด็จพระ จุฬจอมเกล้าเจ้า อยู่ หนี
 ใน คณ เสนาธิการทหารบก เที่ยมการ ประกาศ สงคราม กับ ประเทศ เยอรม-
 นี และ ได้ เป็น กรรมการ คัดเลือก ผู้ อุดา ไป ใน งาน พระราช สงคราม
 ณ ทวีป โยโรป ได้ รับ ความ ชมนชอบ จาก เสนาบดี กระทรวง กลาโหม ตาม แจ้ง
 ความ สำหรับ ทหารบก ที่ $\frac{๕/๑๕๕๐}{๒๕๖๐}$ และ ได้ รับ พระราชทาน เหยียญ ที่
 วรรค ใน ราช สงคราม วันที่ ๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๐ ได้ รับ เกรื่อ
 ราช อุดง์ วิทยากร ณ ช่าง เมือก ชั้น ๕ วันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๑
 ได้ เติมนยศ เป็น นาย พันโท วันที่ ๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๒ ได้ รับ
 พระราชทาน เกรื่อ ราช อุดง์ วิทยากร ณ มกุฎ ชั้น ๕ และ เหยียญ วิทย-
 ากร ณ ชั้น ๕ และได้ ทรง พระกรุณา โปรดเกล้าฯ ให้ เป็น ราช องครักษ์
 เหว และ เป็น กรรมการ ผู้ ริเริ่ม และเป็น เสนาธิการ สโมสร กลาโหม ใน
 พระบรมราชูปถัมภ์ คนแรก วันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๑ ได้ เติมน
 รับ เงิน เดือน อัตรานาย พันโท ชั้น ๒ และเป็น เสนาธิการ สภา บัร ง วิทยา-
 ศาสตร์ ของ ทหารบก วันที่ ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๑ ได้ รับ พระราชทาน
 สัญญาบัตร มรต: สักดิ์ เป็น พระ ศิริ นรงค์ วัชย

ความ อุดหนุน และ ความ พากเพียร มานะ อย่าง แรงกล้า ประกอบ กับ
 ความ กตัญญู กตเวที ของ พระยา สิริ วัชยฯ จึง ผล ให้ ปราบ กู เต็ม เป็น เกียรติ

ประวัติอันงาม ซึ่งน้อยคนนักจะทำได้เสมอเหมือน เราท่านย่อมทราบกัน
 อยู่ดีว่า ในสมัยราชาธิปไตยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น การ
 ทำตนให้เจ้านายโปรดปรานทนทาน เพราะทรงเห็นความสามารถอย่าง
 มั่นคงของย่นนั้น ไม่ใช่เป็นเรื่องปฏิบัติได้ง่าย และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง
 ถ้ารับทุกข์ระทมโสมเด็กระองค์นั้นแล้วยิ่งยากนัก

ข้าพเจ้ายังไม่ลืมภาพ ๓ ที่ได้ประจักษ์กับตาเองขณะเดิน เค้นดินสอ
 กับพระยาสิริฯ ที่สโมสรรถราไทมวัน ๓ ในปี พ.ศ. ๒๕๖๓ ซึ่งขณะนั้นเป็น
 วนที่ชาววัยที่สดในวัยชราของท่านได้มาปรากฏขึ้น กล่าวคือโทรเลข
 ความส่งจากลุงคิง โปรีแจ่งมาว่า สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประ
 ธานารถ ซึ่งประจวบด้วยโรคพระเนบผาสะนั้น เด็ดจันทวงศดเสียแล้ว
 พระยาสิริฯ ผละทิ้งแรกเกิด เค้นเชือกถนนออกเดินทางไปชดถายลงบนเกาะ
 พัก ร้องไห้รำไรคราครวญด้วยเสียงดังก้อง จนสมเ้าชกที่เดินด้วยก้น
 ทุกคนพากันทราบเรื่องทวงศดเพราะอาการวิปลักษณ์ชชของพระยาสิริฯ
 นั้นเอง

ชีวิตแห่งวาสนาของ พระยาสิริฯ จุติเสด็จ โต ถึงบริเณตง เป็นชน
 แรกแคววาระนั้น

แต่ยัง... สำหรับผู้มีความกตัญญูกตเวทียอย่างแรงกล้า กอบกับ
 ฉมรรตภาพของบริวารนั้น ในตนเองอย่างพระยาสิริฯ นั้น ความสดชื่น
 แห้ววสานายังจะยุคดงเสียเพียงนงทำได้ ไม่ และชชนเอง เป็นเค็รของ
 พิธีจันสำคัญ อีกส่วน ๓ ที่ว่า พระยาสิริฯ มีความสามารถในคนจริง
 หรือไม่ นั่นคือ หลังจากการทวงศดของพระจอมมูรพการีแห่งพระยา

ศิริจุลเสวก แล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จอมพลสมเด็จพระเจ้าฟ้า
 กรมพระนครสวรรค์วรพินิต มาทรงดำรงตำแหน่งเสนาธิการทหารบก
 สืบต่อไป และพระยาศิริจุลเสวกก็ได้ดำรงตำแหน่งนายทหาร คนสนิทของ
 เจ้านายพระองค์อื่น เช่น พระองค์อื่น และปฏิบัติหน้าที่ราชการ เป็นที่
 เรียบร้อย เช่นเดียวกับสมเด็จพระเจ้าฟ้าพระองค์ ที่เสด็จทวงคตไปนั้นทุก
 ประการ ระหว่างเดือนพฤศจิกายนกับธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๕ พระยา
 ศิริฯ ได้ตามเสด็จจอมพล สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ใน
 ทราวเสด็จตรวจราชการมณฑลนครราชสีมา มณฑลปราจีน และ
 ประเทศกัมพูชา คือ เมืองพระตะบอง เข้มราชบุรี พนมเปญ ตามหน้าที่
 เป็นที่ของพระอัยยิกาย และทรงไว้วางพระหฤทัยเป็นอันมาก ในวันที่ ๓
 เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๕ ก็เลื่อนขึ้นรับเงินเดือนอัตรานายพันโทชั้น ๓ ครั้น
 ต่อมาในวันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๘ ก็เลื่อนขึ้นรับเงินเดือนอัตรานาย
 พันเอกชั้น ๓ และรับสัญญาบัตรเดอนยก็เป็นนายพันเอกเมื่อวันที่ ๘
 พฤษภาคม ปีเดียวกันนั้น

เสนาบดีของพระยาศิริจุลเสวก เปลี่ยนปลัดเจ้ามโหสถโดย
 ลำดับกาล ในปี พ.ศ. ๒๔๖๘ นั้น ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
 เป็นราชองครักษ์ และถึงวันที่ ๒๔๖๘ ก็ย้ายตำแหน่งมาเป็นหัวหน้านาย
 ทหารคนสนิทของเสนาบดีกระทรวงกลาโหม พ.ศ. ๒๔๗๐ เลื่อนเงิน
 เดือนชั้น ๒ และต่อมาเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๒ ก็ได้รับพระราชทาน
 สัญญาบัตรเป็นพระยาศิริจุลเสวก ถึงยุคนั้น สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระ

นครสวรรค์พินิต ทรงย้ายไปเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย และ
 นายพลเอก พระองค์เจ้าบัววรเดช มาเป็นเสนาบดีกระทรวงกลาโหม
 การทำงานของพระยาสิริฯ ก็คงดำเนินมาเป็นปกติ และ พ.ศ. ๒๔๗๓
 ก็ได้เลื่อนขึ้นเงินเดือนจนขอตราขายพันธบัตร ๓ เดือนครบบริบูรณ์ของนาย
 ทหารผู้ใหญ่องจากชนนายพล ครบจนถึงวันที่ ๓ พฤษภาคม พ.ศ.
 ๒๔๗๓ นั้น ได้มีการเปลี่ยนแปลงจตุรพักตทัพภักใหม่ เป็นไปในทาง
 ประหยัด เพราะเป็นการเศรษฐกิจของประเทศซึ่งตกต่ำลง พระยาสิริฯ
 ก็ออกจากประจำการเป็นนายทหารนอกราชการ รับบำนาญตลอดมาจน
 ถึงวสันตศักราช

พระยาสิริจุลเสวก ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์
 จตุรตถาภรณ์ช้างเผือก กับ ตริตาภรณ์มงกุฎสยามเป็นสูงสุด

แต่ในระหว่างที่พ้นจากประจำการแล้ว พระยาสิริจุลเสวกก็ยังมา
 ทำหน้าที่ช่วยเสนาธิการสภาภาษาชวสยาม จัดการปรับปรุงสภาชว
 ให้บรรลุความสำเร็จยิ่งขึ้น จนได้รับเหรียญสมนาคุณของดงยาอันเป็น
 ชั้นเยี่ยมของสภาท้าวฉานมณเฑียร ครบถึงวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๕
 พระยาสิริจุลเสวก ได้ขอเวนคืนตำแหน่งผู้ช่วยเสนาธิการ สภาภาษา
 เพื่อประท้วงรายจ่ายของสภา ซึ่งเป็นของนาเหินนาใจอันตั้งมาที่พระยา
 สิริฯ แต่คงเป็นคดีอย่างใด

ควรเป็นที่ทราบในทันทีว่า จำเดิมแต่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระ
 องค์เจ้าจตุรจักรพงษ์ เสด็จไปทรงศึกษาวิชาการต่างประเทศ เมื่อ

พ.ศ. ๒๕๖๕ แล้ว พระยาสิริวัฑฒ์ได้ทำการติดต่อ รับสั่งของพระกรณียกิจตามพระประสงค์อยู่เสมอตลอดมาความสามารถในหน้าที่ตลอดจนนิสัยซื่ออกซื่อค้มนักคณูญของพระยาสิริวัฑฒ์รวมทั้งอชยาศัยเยือกเย็นสุ่มบริบูรณ์ด้วยความเป็นผู้ใหญ่ ได้ทำให้พระเจ้าจอร์จที่หก พระองค์เจ้าจตุจักรพงษ์ ทรงโปรดปรานไว้วางพระทัยอย่างสนิท เมื่อพระองค์เจ้าจตุจักรพงษ์เสด็จเยี่ยมพระนครครั้งแรก พระยาสิริวัฑฒ์ได้ไปร่วมเสด็จถึงสักโปร์ แล้วไปตั้งเสด็จที่ระวา ครั้นเมื่อพระยาสิริวัฑฒ์ได้เวนคืนตำแหน่งผู้ช่วยเสขาราชการ สภาภาษาสยาม ความก็ทราบถึงพระกรรณพระองค์เจ้าจตุจักรพงษ์ จึงโปรดประทานพระอนุเคราะห์อย่างใหญ่ คือ เงินเบียดยงชีพให้พระยาสิริวัฑฒ์คืนนมา

พยานแห่งความไว้วางพระทัยของพระเจ้าจอร์จที่หก พระองค์เจ้าจตุจักรพงษ์ ในตัวพระยาสิริวัฑฒ์เองนั้น จะได้เห็นจากร้อยความในพระหัตถ์เสขาท ทรงลิขไว้ ได้พระฉายาตภณ ซึ่งทรงประทานไว้ ว่า

“ให้พระยาสิริวัฑฒ์ จากผู้ที่มีความไว้วางใจอย่างที่สุด

จตุจักรพงษ์

วันที่ ๑๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๔

ชีวิตอันปลายของพระยาสิริวัฑฒ์ หลังจากพ้นหน้าที่ราชการทุก

มรดกกรรมของพระยาธีรฯ ย่อมยังความเศร้าโศกอันมิชอบเขตต์
ไพศาลมาสู่วงศ์กษัตริย์ชาติ ตลอดจนมิตรสหาย และผู้รู้จักกันเคย
เพราะโดยนิตินัย อริยาตย์ พระยาธีรฯ เป็นบุคคลผู้หนึ่ง ซึ่งใจเขิน
ใจอ่อน พร้อมที่จะช่วยทุกข์ แก่คนทุกชนทุกหน เข้ามาขอความ
อุปการะทุกเมื่อ โดยกิริยามรรยาท พระยาธีรฯ เป็นคนดีภาพอ่อนโยน
และละมุนละไม เป็นที่น่านั่งน่านอนแก่คนทุกชั้นทุกชน เข้ามารับคดี โดย
ลักษณะเพื่อน พระยาธีรฯ เป็นเพื่อนดีของคนทุกคน และเป็นเพื่อนที่
ฮารีฮารอบและใจกว้างขวาง โดยลักษณะผู้ใฝ่บังคับบัญชา พระยา
ธีรฯ เป็นผู้ใฝ่บังคับบัญชาที่ดี ไม่ทำให้ผู้บังคับบัญชาเดือดร้อน และ
ไม่นำความเสื่อมเสียมาสู่ เป็นที่ใจกว้างใจโตอย่างมั่นคง โดยลักษณะผู้
บังคับบัญชา พระยาธีรฯ ก็เป็นผู้บังคับบัญชาที่ดี รู้จักปกครองผู้บง
กษาผู้บังคับบัญชาให้ทรงรักและกตเวทิตาแด่ตนด้วย ฯลฯ

พระพรหมชาติบท ๓ กล่าวไว้ว่า “ กตฺยานํ ชิตฺวา ปาปํ น หิ กมฺมํ
วิมุตฺตํ ” แปลว่า กรรมดีหรือชีวิตที่ดี ย่อมไม่สิ้นสูญหายไปโดย

วิญญานพระยาธีรฯ จุตเสวก ได้สละวางไปแล้ว.....ดังจะไปด้วย
ความสุกใสไพโรจน์ ในปรภพ แต่คุณงามความดีของพระยาธีรฯ เท่า
ที่ได้สร้างสมไว้แต่ปางหลังยังคงสถิตเสถียรถาวร อยู่ในโลกนี้ โดยมี
ต้นกุ่มนี้

ท่าน วรดิกัน กล่าวภาษิตไว้ ในเรื่อง อันทุ สัตถ์ (Unto his last)

ว่า “ The Maximum of life can only be reached by the Maximum of

virtue" ความว่า "ระดับสูงสุดแห่งชีวิตอาจบรรลุถึงได้ด้วยระดับสูง
สุดแห่งเกียรติคุณ"

ท่าน เซกซ์เมียร์ กล่าวภาษาซีโต้ ในเรื่อง แฮมเลต ว่า "He's truly
valiant that can wisely suffer the worst that man can breathe" ความว่า
"เราผู้ซึ่งสามารถทนทานอย่างฉลาด โศกข์ ซึ่งร้ายที่สุดซึ่งมนุษย์จะ
สามารถทนได้นั้น นับเป็นคนกล้าหาญอย่างแท้จริง"

พระยาสุริยวงศ์ได้ บรรลุถึงระดับสูงสุดแห่งชีวิตได้ด้วยเกียรติ
คุณอันสูงส่งซึ่งท่านได้สร้างสมไว้เอง พระยาสุริยวงศ์ได้เคยทนทาน
ต่อสิ่งร้ายที่สุดเท่าที่มนุษย์จะทนได้แล้วในชีวิตของท่านตลอดมา จึงจัด
ว่าท่านเป็น ผู้กล้าหาญยิ่ง ด้วย ความ มานะ บากบั่น.....สิ่ง เหล่านี้
คือคุณงามความดีของพระยาสุริยวงศ์ อันจะ ตกทอดเป็น มรดกของ
โลกนสืบไป

ข้าพเจ้าขอตั้งสมาธิ น้อมใจด้วยคารวะแด่ ท่านผู้มี เกียรติประวัติ
คือพระยาสุริยวงศ์ ผู้ ซึ่งร่างของท่านกำลังจะได้รับการพระราชทาน
เพลิงเป็นเกียรติยศในทางกลางญาติมิตรและบริวารทั้งหลาย และหวัง
ว่าบรรดาท่านผู้มา ให้เกียรติยศประชมเพลิงในโอกาสนี้ คงจะรำลึกนึก
ถึงเกียรติคุณของท่านผู้ดวงดับไปเสียสละแล้ว และอนโมทนาทุกสมณ
ราชซึ่งบุรกรรมราชของท่านกำลังบำเพ็ญอยู่ในวาระนี้ โดยถ้วนทั่วกัน

บ้าน " ป่าจันทน์ "

ณนามานบัญญัติ พระนคร

วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๐

คำนำ	หน้า	ก.
บานพระเนก	๑๑	๓
พระราชพงศาวดาร	๑๑	๔
สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ยกออกจากวัดพิชัย รับผ้ากองทัพระมาเมืองกรุงไปนครนายก	๑๑	๕
เดินทัพจากนครนายกไปทางปราจีนบุรี	๑๑	๕
ผ่านปราจีนบุรี เที่ยงวัดไปยังชดบุรี	๑๑	๕
ผ่านชดบุรี ไปยังจังหวัดระยอง	๑๑	๖
กรมการจังหวัดระยองคิดประทุษร้าย	๑๑	๗
กรมการจังหวัดระยองแตกหนีแยกไปตั้งซ่องอยู่ที่ บางปลาดูร์อัยเตะบ้านแกดง	๑๑	๗
แต่งคนไปเกลี้ยกัณฑ์อมพระยาจันทบุรี	๑๑	๗
ให้หัตถ์พิชัยราชาไปเกลี้ยกัณฑ์อมพระยาราชเศรษฐี	๑๑	๓๑
ยกทัพไปปราบชุมนุมรามหมื่นสังข์ที่บ้านแกดง	๑๑	๓๓
ยกทัพกลับมาปราบนายทองอยู่ นกเด็ก ที่บางปลาดูร์อัย	๑๑	๓๒
เดินทัพไปพักอยู่ที่จังหวัดระยอง	๑๑	๓๔
พระยาจันทบุรี ให้พระตั้งม่านาทัพ	๑๑	๓๕
เดินทัพตรงไปยังจันทบุรี	๑๑	๓๕

(๒)

พระยาจันทบุรี ไม่ยอมส่งตัวขุนรามหมื่นตั้ง

ชอกมาดกะโทษ

หน้า ๓๗

เคนทพเจ้าจันทบุรี

๓๘

พระยาจันทบุรี หนีไปเมืองพุทไธมาศ

๓๘

ตอนกษัตริย์

ยกกองทัพเรือจากจันทบุรีเข้ามาปราบพระมาโพสามต้น

๓๙

ทัพหน้าตีค่ายโพสามต้นฟากตะวันออกแตก

๔๐

พระนายกองชอกกลัวภัย

๔๐

ถวายเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์

๔๓

แต่งคนขนไปเกิดยกต่อมเมืองจันทบุรี

๔๓

เค็ดอนกกองทัพลงมาตั้งพักอยู่จันทบุรี

๔๓

แจกจ่ายอาหารเลี้ยงราษฎรมากกว่าหมื่นคน

๔๓

ทัพพระวายุตีดวงเข้ามาตีสมค่ายบางกุ้ง

๔๒

ยกทัพเรือไปรบไล่ทัพพระวายุแตกยับเยิน

๔๒

หัวเมืองชั้นในส่งบรรณาการ

๔๓

มารุงพระพุทธรูปศักดิ์นา

๔๓

ยกทัพขึ้นไปปราบพิษณุโลกแต่ตั้งถอยทัพกลับ

๔๕

กรมหมื่นเทพพิพิธไปยุ่นนครราชสีมา

๔๕

นครราชสีมาเกิดบ้านบัว	หน้า ๒๕
กรมหมื่นเทพพิพิธไปอยู่พิมาย	๖๖ ๒๖
เกิดยกถ่อมพระนายของหน้ไปอยู่พิมาย	๖๖ ๒๖
กองทัพชนมบุรีออกตามจับกรมหมื่นเทพพิพิธ	๖๖ ๒๖
สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีปราบดาภิเษก	๖๖ ๒๗
ข้าวแพง	๖๖ ๒๗
หม่อมเจ้าอุบล หม่อมเจ้าฉิม เป็นโทษ	๖๖ ๒๗

ตั้งต้นรวมอาณาจักรไทย

ปราบนครศรีธรรมราช	๖๖ ๒๗
โปรดให้พระเจ้านราธิวาสครั้งครองนครศรีธรรมราช	๖๖ ๓๒
ปราบสงวามบุรี	๖๖ ๓๓
แขกเมืองตรงกานแดะยกกตราถวายเป็นคาบคิด	
๒,๒๐๐ บอกล	๖๖ ๓๓
หลวงโกษา (ยัง) แดกจากพิษณุโลกหนีไปทาง ทิศอีสาน	๖๖ ๓๓
โปรดให้พระราชาคณะในกรุงธนไปอยู่ตั้งสอนพระสงฆ์ ฝ่ายเหนือ	๖๖ ๓๖
ทรงตั้งข้าหลวงครองเมืองฝ่ายเหนือ	๖๖ ๓๗

(๔)

กองทัพพระมาเชียงใหม่ตบยกมาตีเมืองสุวรรณโลก	หน้า ๓๗
กองทัพพระมาแตกถันไป	๓๘
ทัพหลวงเสด็จขึ้นไปปราบพระมาเชียงใหม่	๓๘
ทัพหลวงถอยจากเชียงใหม่	๓๙
ปราบเมืองพุทไธมาศและเขมร	๔๐
พระยาราชเศรษฐีเจ้าเมืองพุทไธมาศแตกหนีไป	๔๒
โปรดให้พระยาพิพิธเป็นพระยาราชเศรษฐี	๔๒
พระองค์อุทัยเจ้ากรุงกัมพูชาหนีไปเมืองสุทหนาย	๔๓
ทัพหลวงเสด็จไปกรุงกัมพูชา	๔๓
ปราบพระมาเชียงใหม่	๔๔
ไปชุกพลาและมะยงฉนวน แม่ทัพพระมาแตกหนีไป จากเชียงใหม่	๔๔
โปรดให้พระยาจำบ้านเป็นพระยาวิเชียรปราการ ครอง นครเชียงใหม่	๔๗
โปรดให้พระยาตำพูน เป็น พระยาชัยวงศ์ ครองนคร หริภุญชัย	๔๗
โปรดให้พระยาภาวดีครองนครลำปาง	๔๗
พระยาวิเชียรปราการถวายนิตตานารี แต่ไม่ทรงรับ	๔๘
พระยาภาวดีถวายนิตตานารี	๔๙
ทัพหลวงเสด็จจากตบลงมาถึงเมืองเงิน	๕๐
พระม่ายกเข้ามาทางด่านแม่ตะมว	๕๐

ทัพหลวงเสด็จกลับลงมาถึงเมืองตาก	หน้า ๕๐
เรือพระที่นั่งกะทบตอไม้ถล่มลง	,, ๕๓
ทัพหลวงเสด็จกลับลงมาถึงกรุงธนบุรี	,, ๕๕
โปรดให้สมเด็จพระเจ้าตากเซอ เจ้าฟ้ากรมขุนอินทรพิทักษ์ ยกทัพไปตั้งรับพระมหาราชบุรี	,, ๕๕
โปรดให้พระยาพิชัยโศภนรวิชัยยกทัพไปจับได้พระมหาราชบุรี	,, ๕๕
ทัพหลวงเสด็จไปราชบุรี	,, ๕๖
ตำนานการหล่อปืนมหาเศวตฉัตร	,, ๕๗
พระบรมราชาโอรสาทพระราชาทานแก่ทหาร	,, ๖๒
พระราชทานพระราชธรรมาวุธแก่ เจ้าพระยามนทรสุกิจ	,, ๖๖
กองทัพพระมหาราชกราบถวายเทิน	,, ๖๗
ทัพหลวงเสด็จขึ้นไปยึดค่ายทัพพระมา	,, ๖๗
เมืองพิษณุโลกเสียแก่พระมา จำเพราะสิ้นเสบียง	,, ๗๕
กองทัพพระมาจับกลับไปเมืองจระ	,, ๗๕
ทัพไทยออกตามตีทัพพระมา	,, ๗๕
พุทธทำนายของมหาโศภน	,, ๗๕
โปรดให้พระยาจักรี (ทอง) เจ้าพระยาสุรศรี (บุญมา) พระยาธรรมมา (บุญรอด) กลับลงมาทำนาฟ้ากระวันออกกรุงธนบุรี	,, ๗๗

(๖)

เจ้ากรุงบมบ็อยชอนมินถวาย ๓,๕๐๐ บอก พร้อมทั้งเครื่อง บรรณาการ	หน้า ๘๐
ราชภิกษุพระเจ้านครคีรี ธรรมราช	.. ๘๐
บริจาจากพระราชนัดดาที่แยกคนขนาดทางในกรุงนอกกรุง	.. ๘๒
การพระราชกุศลสักการะพระบรมอัฐิกรมพระเทพามาตย์	.. ๘๒
ทรงปฏิสังขรณ์วัดบางยี่เรือนอก (คือวัดค้อหนาทารม)	.. ๘๒
โปรดให้หล่อปืนใหญ่	.. ๘๓
แต่งกองทัพไปปราบพระยาบางระจันที่เมืองไชย, เมืองป่าสัก, เมืองอัครบือ	.. ๘๓
โปรดให้เจ้าพระยาจักรี (ด้วง) เป็นสมเด็จพระเจ้า กษัตริย์ศึก	.. ๘๓
โปรดให้สร้างพระพุทธรูปนิมิตของพระองค์	.. ๘๕
มีพระราชปณิธานตามพระสังฆคฤวเร ของผลของทาน ปราบนครเวียงจันทน์	.. ๘๗
อัญเชิญพระแก้วมรกตมากรุงธนบุรี	.. ๘๗
พระมหาตาคึกการกบฏ	.. ๘๗
กำจัดพวกญวนกบฏ (เมืองเชียงซุนเป็นหัวหน้า)	.. ๘๗
ปราบแหลม	.. ๘๘
พวคนายมุนนาทกบฏยกปล้น รุ่งธนบุรี	.. ๘๘
-สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงพระผนวช	.. ๘๙

พระยาสุริยภักย์ (บุญเมือง) ยกทัพมาจาก นครราชสีมา	หน้า ๘๒
พระเจ้าหลานเธอ กรมขุนอนุรักษ์สงครามคุมทหาร ออกต่อสู้ พระยาสุริยภักย์ (บุญเมือง)	,, ๘๒
สมเด็จพระเจ้าภคสรวิศร์ (คัง) วิเคราะห์พักทัพ จากเขมร	,, ๘๓
เจ้าเว้ โทษสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี	,, ๘๓
ประหารชีวิตขุนนาง ๕๐ เศษ	,, ๘๕
ให้พระยาธรรมมา (บุญรอด) และพระยาศรีวิจิตรนาวิ จักรสร้างพระราชวังใหม่ที่ปากตะวันออกกรุง ธนบุรี	,, ๘๕
ชำระโทษกรมตำรวจใน	,, ๘๕
ตั้งรับสมเด็จพระมหาอุปราช เจ้าฟ้ากรมขุนอินทร พิทักษ์ และเจ้าพระยานครราชสีมาที่เขมรชยโกถ์ ปรกติ ได้แต่นำมาเจ้าเว้ โทษที่กรุงธนบุรี	,, ๘๕
ราชาภิเษกเปิดชนพระวงศ์ใหม่	,, ๘๕
เหตุการณ์ข้างเมืองชังวะ	,, ๘๖
ตำแหน่งของตราบมะเต็ง พ.ศ. ๒๓๓๖	,, ๘๗

(๘)

ฉบับที่ ๓ ถึง พระยามรราช ให้รวบรวมพรรค พวกส่งกำลัง ยกลงไปชุกคเณนกรุงธนบุรี	หน้า ๘๘
ฉบับที่ ๒ ถึง พระยานครชัยสุน เป็นคน ให้ยก ลงไปจับการชุกคเณนพระนคร	๙๙ ๘๘
ฉบับที่ ๓ ถึง พระยาสุพรรณพิพิธ ให้ยก ลงไปจับการชุกคเณนพระนคร	๙๙ ๘๘
ฉบับที่ ๔ ถึง พระยาสุพรรณบุรี เป็นคน ให้ ลงไปจับการชุกคเณนพระนคร	๙๙ ๘๘
ฉบับที่ ๕ ถึง พระยามรราช เป็นคน ให้เตรียม ทัพยกไปกั้วสกัดทัพพระมาทางตะวันออก	๙๙ ๓๐๐
ตำแหน่งที่ตราบิรมะเมย พ.ศ. ๒๓๑๓	๙๙ ๓๐๓
ฉบับที่ ๓ ถึง เจ้าพระยาสุวรรคโลก	๙๙ ๓๐๓
ฉบับที่ ๒ ถึง เมืองกาญจนบุรี และเมืองศรีสวัสดิ์ ให้ เตรียมการคอยรับกองรามัญอพยพ	๙๙ ๓๐๔
ฉบับที่ ๓ แสดงว่า เจ้าพระยาจักรีธรรมาราชรักษา การในตำแหน่งสมหนายก	๙๙ ๓๐๔
ฉบับที่ ๕ ถึง เจ้าพระยาสุวรรคโลก ว่ามีความ ผิดต้องถูกจำลงไปในกรุง	๙๙ ๓๐๕
ฉบับที่ ๕ ถึง พระศรีสวัสดิ์ ให้สืบเหตุการ ณเมืองพระมา	๙๙ ๓๐๖
ฉบับที่ ๖ ถึง เมืองกำแพงเพชร และเมืองนคร สวรรค์ ให้เตรียมการรับเสด็จ	๙๙ ๓๐๗

ฉบับที่ ๘ ถึงเมืองตั้งที่เบนตัน ให้เตรียมทัพไปชุมพด ณบ้านระแหง	หน้า ๓๐๘
ฉบับที่ ๘ ถึงเจ้าพระยานครราชสีมาเป็นต้น ให้รับจัด แจง แลส่งไป เจ้ากองทัพ รับ เจ้าคุณ เมือง ตาก บ้านระแหง	๓๐๘
ฉบับที่ ๘ ถึง ผู้รักษาเมืองกรมการ ให้รับดำเนินการ ตามท้องตราฉบับที่ ๘	๓๑๐
บัญชีข้างหลวงบึงออกอุปัฏฐาก พ.ศ. ๒๓๑๘	๓๑๑
ลูกพระม้ายัดค้อนเขาไป ๓๘ ช้าง	๓๑๒
พระราชทานแก่กรมขุนอนุรักษ์สงคราม ๓๐ ช้าง	๓๑๒
ถมและให้กองทัพรับพระราชทาน	๓๑๒
จ่ายไปนครศรีธรรมราชและกรุงกัมพูชา	๓๑๓
มฤตกเจ้าพระยาสุวรรณโลก ๒๒ ช้าง	๓๑๓
มฤตกเจ้าพระยาจักรี (หมุด)	๓๑๔
มฤตกเจ้าพระยาสุวรรณโลกมอบแก่พระยาสุวรรณ	๓๑๔
บัญชีข้างหลวงบึงระกานพศก พ.ศ. ๒๓๓๐	๓๑๕
ช้างช้อยตามหัวเมือง	๓๑๕
นำไปเมืองโครมบุรี	๓๑๕
ไปด้วยทัพพระยาจักรี (คัง) และพระยาสุวรรณ (บุญรอด)	๓๑๖
สารบาญคุณเรื่อง	๓๑๘

ตัวอักษรลายมือในต้นฉบับสมุดไทย หน้า ๕๕

หนีไปเห็นเป็นอศรรายนิก อนึ่งพม่ายกหนีไปนี้ด้วยพระเดชเดชา
นุภาพพระบารมีเป็นแท้ อนึ่งพระสงฆ์ในเมืองเชียงใหม่บวช
วนเสด็จ ๗ ซึ่งเพลาขบเสด็จเป็นอศรรายแผ่นดินในเมืองเชียงใหม่
ไหว ๗ อนึ่งทรงพระกรรณพระบาทนบถองพระสงฆ์

ตาม พุทธมณฑลที่สี่มณฑลพายัพ) ด้วยพุทธมณฑลที่สี่มณฑลพายัพเหนือ
นิกกาทรงปรัง แลว่าพระบาทนบถใหม่ ^{ใน} ในกองพุทธมณฑล
ที่สี่มณฑลพายัพ ๕๕ อันให้แจกทหารซึ่งมีคามชอบ กองเจ้าพ
ยสาร ๕๕ อันให้แจกทหาร ๗ อนึ่งตั้งให้สงพระบาทนบถเจ้าพ

พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี

ฉบับพันจันทนมาศ (เจิม)

บานพระเนก

ศักราช ๑๑๕๗ ปีเถาะดับศก (พ.ศ. ๒๓๓๘) สมเด็จพระบรมชนรมหाराชาธิราชพระเจ้าอยู่หัว ผ่านถวัลราชย์นครกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา เสด็จพระที่นั่งสุทไธสวรรยปราสาท ทรงชำระพระราชพงศาวดาร

พระราชพงศาวดาร

หนึ่งฉบับ ๗๑๒ คำ บ้างอยู่ศก (จ.ศ. ๓๓๒๘ พ.ศ. ๒๓๐๘) ขณะเมื่อนครหลวงพมหายังมิได้ตั้งขึ้น พระเจ้าอยู่หัวยังมีภักทราชนัดในเหนือหน่อพุทธางกูรเจ้า ครั้นทรงพระกรุณาว่ากรุงศรีอยุธยาจะเป็น

(๑) พ. ศ. ๒๓๓๘ เป็นปีที่ ๑๘ ในรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์

อันตราย แต่เหตุอันมีกษัตริย์แห่งราชภูมิมิเป็นธรรม จึงอุคฺว่าหะด้วย
 กาลังกรุณาแก่แก่นนพราหมณาจารย์ แดพระบวรพุทธศาสนามาจะเด็ช
 สัจญ์เฉย จึงชุมนุมพักพวกพลทหารไทยจีนประมาณ ๓๐๐๐ เกษ ด้รวพ
 ด้วยเครือของสาตราอาวุธต่าง ๆ แด่ประกอบด้วยทหารผู้ใหญ่หนึ่ง พระ
 เขียงเงิน หดวงพรหมเสนา หดวงพิชัยราชา หดวงราชเสนา ชน
 อภัยภักดี หมั้นราชเสนาหา แด่้วยกออกไปคงณวัดพิชัย อันเป็นท
 มงคตมหาสถาน ด้วยเดชพระบรมโพธิ์สังการ เทพเจ้าอภิมาด
 รักษาพระพุทศศาสนามาตั้งตำรากร บันดาลให้บรรษากการท่าแผ่นดินกลง
 มาเป็นมหาพิชัยฤกษ์ จำเคิมเค้นขึ้นมาจึงให้ยกพลยกทุกองทัพออก
 จากวัดพิชัย ฝ่ากองทัพพะม่าออกมาเป็นเพลาข่ามซึ่งยามเส้าร์ ด้รวบ
 กันกับพะม่าเป็นสามารท พะม่ามีอาจะค่อค้ำทานพระบารมีได้ ก็ถอย
 ไป จึงค้ำเนินด้วยพลทหารมาโดยสวัสดิ์คิภาพ ไปตามทางบ้านข้าวเม่า
 พอบรรลุถึงตำบลนิคิตเพลาเที่ยงคืน ๒ ยามเศษ เพ็งเกิดในกรุงเทพ ฯ

(๑) ฉบับหมายเลข ๖/ไร ว่า - จึงอุคฺว่าหะด้วย กาลังกรุณาแก่แก่นนพราหมณา
 จารย์ แด่พุทธศาสนาจะเสื่อมสูญ เคิมชื่อเงินแจ้ง ซึ่งเป็นพ่อค้าเกวียน มีความชอบใน
 แผ่นดิน ด้ไปเป็นสุ้าร์เรวราชการแผ่นดินอยู่ณเมือง ตาก * (ความที่แสดละนี้ กระแสด
 เรื่องรับกับพระราชพงศาวดารทอนจนเสี้ยกรุงเก่า ฉบับหมายเลข ๖/แห สนคไทยคำ
 เส้นคืนสองขา มีพระราชประวัติของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเจือปนอยู่ด้วย จึงยังไม่ด้
 พิมพ์ และอีกแห่งหนึ่งคือสุทธธานช ของพระมหาโสภิต เจ้าอธิการวัดใหม่ ในคอน
 ห้ายถ่มนี้)

ใหม่แต่ทำทราบดีตลอดจนหลวงไปจนวัดกัณฑ์ แดงเพลิงรุ่งโรจน์
โชคนาคาร

ครั้นพระองค์ได้ทอดทิศาเห็นกึ่งเขตต์พระทัย ด้วยฮาดยั้ง
สมณพราหมณาจารย์ ขี้ขวงค่านวงศ์ แดงเงาพุดมเมาศ์ราชูฏ
เสถพระบวรพุทธศาสนา มีใครจะไปได้ คุณมีใจย่อหย่อนจากอุตสาหะ
ซึ่งตั้งปณิธานปรารถนาว่าจะแก้กรุงเทมมหานคร ทั้งพระบวรพุทธ
ศาสนา เทพเจ้าจึงบันดาลให้สมฤกษ์มีกำลังกรณาอุตสาหะ

ครั้นรุ่งอรุณ ๓-๒ คำ จุฬศักราช ๓๓๒๗ มีจ้อฮู้ศึก ไหยก
กองทัพไปตั้งบ้านโพธิ์สามหัว พระม่ายกทัพติดตามไป จึงให้ตระเตรียม
พลทหารไทยจีนไว้ ครั้นกองทัพพระม่ายมากมาถึง จึงดำเนินพลทหาร ออก
รบเป็นสามารภ พระมาแตกกระจัดกระจายพ่ายแพ้ไป เก็บได้เครื่อง
ศาสตราวุธเป็นอันมาก จึงหยุดประทับแรมอยู่บ้านพรานนก ฝ่าย
ทแกล้วทหาร ออกไปลาดเดี่ยวเที่ยวหาอาหาร จึงพบกองทัพพระม่าย
มาแต่บางคาง พระมาได้ติดตามมาถึงที่ประทับ จึงเสด็จขึ้นมาทัก
ทหาร ๕ ม้าออกมารบกับพระมาก่อน กองทัพหลวงจึงตั้งปืนบ่กกาออก
รบแข่งต่อสู้ช้าง กองทัพพระมา ๓๐ ม้าแตกย่นไปถึงพลเค็นเท้า ๒๐๐๐ ก็
กระจ่ายไป ฝ่ายทแกล้วทหารเห็นกำลังบุญฤทธิ์เป็นอัศจรรย์ขยั้ง
ขย้องว่าเป็นจอมกษัตริย์สมมุติวงศ์

(๑) ฉบับหนึ่งว่า บ้านโพธิ์สามหัว อีกฉบับหนึ่งว่า บ้านโพธิ์สาม

ครั้นรุ่งขึ้นณวัน ๒๖ คำ ขุนชำนาญไพร่สนทน์ แดงนายกอง
ข้างสามภักดีเฮ่ ข้างมาดวาย พลาย ๕ พัง ๓ เข่ากันเป็น ๖ ข้าง จึง
นำเสด็จไปถ้ำบ้านบางคอง เข้าหอบประทับไม้ทันทน์ แล้วสั่งให้หาขุน
หมื่นพันทนายบ้านออกมา จะประกาศสนธิว่าไซ้วาทโดยดี แดงขุนหมื่น
พันทนายบ้านมิได้เชื่อพระบารมี ชัดแจ้งก็คบประทุษร้าย ช้องส้มโยธา
ทหารไว้คอยป้องกันไว้ ครั้นตรัสทราบเหตุนั้นแล้วมิได้จึงอเวร คิด
ว่าเป็นข้ารอมชอมเสี้ยน มีอชฌาการแต่จะให้ เป็นสัตรูพร้อมกัน จึงให้
ทหารไปว่ากล่าวเกลี้ยกล่อมโดยธรรมราชประเพณีถึง ๓ ครั้ง ก้มได้
อ่อนน้อม กลับทำทนายอีก จึงตรัสว่าเป็นผลกรรมแห่งสัตว์ทั้งปวงแล้ว

ครั้นณวัน ๓๖ คำ มีจ้อฮู้ศักดิ์ จึงเสด็จทรงม้าหน้าพดทหาร ๒๐
ฝ่าเข้าไป ขุนหมื่นพันทนายชาวบ้านบางคองมากกว่า ๓๐๐๐ ออกค้อมดู
ยังมีบั้งระกตหน้าหลังหว่องจะทำอันตราย ด้วยเดชพระบารมี จะได้ถูก
ต้องผู้ใดหามิได้ ก็ขับม้าหน้าทหารบุกรุกเข้าไป ให้ทหารมันชนหักเอา
ค่ายได้ ได้ตะลุมบอนพันแห่งทหารชาวบ้านบางคองแตกกระจัดกระจาย
แตกค่ายหนีไป ได้ข้างพลาย ข้างพัง ๗ ข้าง และได้ ทิรัญสุวรรณ
ชัยญาหารเป็นอันมาก

ครั้นณวัน ๔๖ คำ จึงยกพดทหารมาประทับค้ำบดหนองไม้ทรง
ตามทางเมืองนครนายก ประทับรอนแรมไป ๒ วันถ้ำบ้านนาเว้ง ออก
จากบ้านนาเว้งวันหนึ่งจึงถึงเมืองปราจีนบุรี ข้ามค้ำนบกแจระหยุดพัก
พดหุงอาหารณฟากตะวันออก แล้วให้ยกพดนักกายข้ามทุ่งไปจนเวลา

บ่าย ๕ โมง ตรัสทราบฯ พระเช็งเงิน ขุนพิชชาทิ นักองครวาม
เจ้ากรุงกัมพูชา ๓ คนมาทูลฯ จึงทรงนำเสด็จมากับหอดวงพรหมเสนา
จะเร่งพวกรพระเช็งเงินกมได้พบ

ครั้นณวัน ๒ ๑ ๒ ค่ำ ให้ยกพลทหารเข้าไปในป่า หยุคประทับที่
ลำนักหนองน้ำ หุงอาหารสำเร็จแล้ว พอเพล่าบ่ายประมาณ ๒ โมง
พระเช็งเงินมาทูลฯ ทรงพระพิโรธตรัสให้ โบาย ๓๐ ทู ด้ว้ตรัสเห็น
กิริยาพระเช็งเงินความเป็นใจด้วยราชการ จึงสั่งให้ประหารชีวิตเสีย
นายทัพนายกองตูลขอชีวิตได้

ครั้นเพล่าบ่ายประมาณ ๕ โมง พระมาได้แวงพันคนซึ่งเสียดำอยู่นั้น
วงหันมาตามทาง ครั้นได้ทูลขอพระเนตรเห็น จึงให้นายบุญนวมขึ้นมาใช้
ส่วนทางลงไปประมาณ ๒๐๐ เส้น พบกองทัพพะม่ายกขึ้นมาแต่ปากน้ำ
ใจ โต้ทงทพบกทพเรือ มาชนกทาชาม ครั้นเห็นธงเทยวเสียดัง ของ
กลองรู ว่าเป็นพะม่ายมคง แดว ก็กลับ มา กรวยทูลตาม ได้ เห็น ทุก
ประการ จึงรีบสั่งให้พลทหารตั้งปืนดับใหญ่่น้อยคาซุ่มอยู่ ๒ ข้างทาง
แต่ไว้คั้นหาบเสียบยิงครว้ไปก่อน แต่พระองค์กับทหาร ประมาณ ๓๐๐
เศษคอยรับพะม่า ครั้นเพล่าบ่ายโมงเศษพะม่ายกกองทัพมาทูลฯ จึง
เสด็จนำหน้าพลทหารด้วยหอดวงช่านาญไพร่สนทฯ พระเช็งเงิน นาย
บุญนวม นายทองดี นายแสง ทหาร ยกออกรับต่อพะม่ายกปืนใหญ่่น้อย
ซึ่งตั้งคาไว้ประมาณ ๖-๗ เส้น พะม่ายกทพเรียงเรือมาจำเพาะโนพง
แรม ครั้นเข้ามาใกล้ โต้ได้ ท้แต่ไว้ ก็ยิงปืนใหญ่่น้อยพร้อมกัน ถูกพะม่า

ต้มตายเป็นอันมาก พระมาทิงเหล็กอยู่บนยอดหินงั้นเข้ามาอีก จึงดลให้
 ได้เข้ามาแต่ด้วยบันใหญ่ น้อยถกพระมาต้มตายทับกันเป็นอันมาก พระมา
 หนุ่นเข้ามาอีก วางบันดับกำรบ ๓ ครั้ง พระมาแตกกระຈักกระจายไป
 จึงรับสั่งให้พลทหาร ไพร่ องค์ด้ช้องถองดำทับ พระมาแตกจะกุมกันเข้า
 มิได้ จึงให้ยกพลนกายมาประทับตามดำดับ บ้านทองหลาง, ละพาน
 ทอง, บางปลาสร้อย ถังบ้านนาเกลือ นายกดำคุมไพร่พลทหารอยู่ที่
 นั้นคอยสะกักคักประทุษร้าย เสด็จทรงช้างพระที่นั่งสัตว์รบเครื่อง
 สัตว์พาหุฯ ทรงพระแสงมีนต้นวางแดงกับหมูปัดโยชหาญ เข้าไปใน
 หอวางพลทหารซึ่งนายกดำอยู่บน ค่ายเศษให้ขี่ม้าขาว บันดาลให้นาย
 กดำกับพวกพลทหารสยบสังของกดำพระชนนภพ วางอาวุธเสียดลงถวาย
 บังคมอ่อนน้อม ซอซมเป็นข้าได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท จึงนำเสด็จ
 พระดำเนินเข้าไปประทับในสถานอันควร แล้วพระราชทานทรัพย์แ
 ราไซวาทให้คงอยู่ในอยุธยา

ครั้นรุ่งขึ้นณวัน ๓ ๒ ค่ำ นายกดำคุมไพร่ ๑๐๐ นำเสด็จไปถึง
 พัทธยา หยคประทับแรมที่นั่น รุ่งขึ้นยกมานาจอมนเทียนประทับแรมที่นั่น
 คนหนึ่ง จึงยกมาแรมที่ฟากเศียร รุ่งขึ้นมาประทับแรมตัดคัทิม แล้ว
 ยกมาชายทะเล ประทับแรมอยู่จนเพล รุ่งขึ้นมาประทับที่หนองไค้ รุ่งขึ้น
 ประทับแรมหน้าเก่า ผู้รุ่งเมืองระยองกรมการทงป่อง ชวนกันมาต้อนรับ
 เสด็จ ถวายขมิ้นอาหารเกวียนหนึ่ง เสด็จดำเนินมาถึงประตู จึงพระ
 ราชทานบันคาบคีตตามอกหนึ่งแก่ผู้รุ่งเมืองระยอง แล้วเสด็จมาประทับ

ถอดบาบ ง้าว เล็งจอกออกเที่ยวตรวจตราครอบค้ำย คุทำทาง ชำคักจะ
 เข้ามาแห่งใดตำบลใด แลย้ายเหล่าร้ายชอชุนจำเมือง ค่วง กับทหาร
 ประมาณ ๓๐ คน ลอบโคตระพานวัดเนินเข้ามาใกล้ค่ายหลวงประมาณ
 ๕-๖ วา จึงรีบสั่งให้วางปืนพร้อมกัน ถลชุนจำเมืองแลทหารตก
 ตะพานตายเป็นอันมาก แลให้ทหารปืนเข้าตะลุมบอนพันแทงชำคัก
 หักเอาค่ายได้ อ้ายเหล่าร้ายล้มตายแตกยับเยิน หมู่ทหารได้ติดตาม
 ไปทางประมาณ ๕๐-๖๐ เส้น จึงรีบสั่งให้ ต้น ชอชยัญญาเรียก
 พลทหารเข้าค่ายให้พร้อมกัน แลหมู่ทหารทั้งปวงเข้าค่ายได้จุดเพลิงเผา
 ชนแห่งหนึ่ง แลวกเกมเอาเครื่องสำตราจว, ทรัพย์, สัตว์พรรณ, วัตถุ,
 ทรัพย์, ครอบครวเป็นอันมาก แลวกกลับมายังค่ายหลวง จึงตรัส
 ให้ยั้งอยู่บำรุงทแถมด้วยทหาร ให้มีกำลังอยู่ณเมืองระยองประมาณ
 ๗-๘ วัน จึงสั่งให้ประชุมเสนาทหารนายทัพนายกองไทยจีนพร้อมกัน
 จึงตรัสปลุกษาว่า เราจะทำการครั้งนี้ด้วยความวิหิงษาชาธรรมทำมิได้
 หวังจะให้เป็นผู้ประโยชน์แก่สมณพราหมณาประชากรทั้งปวง ให้
 เป็นเกียรติยศสืบไป แต่เมืองจันทบูรจะตั้งการพินาศดับหายตุ้เมือง
 ระยอง แลบทนเราคิดเห็นแก่ตั้งกองทัพอง แต่ท่านทั้งหลายจะเห็นว่า
 ผู้ใดมีอธรรมสาธิตจะให้ ไปเจรจาโดยยุติธรรม ให้พระยาจันทบูรอ่อน
 น้อมลง อย่าให้เกิดทุกข์สงครามได้ความเดือดร้อนแก่สมณพราหมณา
 ประชากรราษฎรไถ่นั้น จึงเสนาบคินายทัพนายกองปลุกษาพร้อมกัน
 กราบบังคมทูลว่า เห็นแต่หน้าบุญมี มหาคเด็ก นายบุญรอด แชนอ่อน
 นายบุญมาน้องเมียพระยาจันทบูร ดำคนเห็นจะได้ราชการอยู่ ตรัส

เห็นด้วย รับสั่งให้ ไปตามคำปฤกษา จึงนายเผือก ญวน นั้กมา เขมร
 รับอาสาพาข้าหลวง ๓ คนไปโดยทางชลมารค ออกปากนำเมืองระยอง
 แล้วไซ้ ไปประมาณ ๕ วันถึงปากน้ำเมืองจันทบูร เพศารุ่งขึ้นเช้าจึง
 เข้าไปหาพระยาจันทบูร เจรจาโดยธรรมราชประเพณีกระเด๋รับสั่งน
 พระยาจันทบูร มีความยินดีนัก สั่งให้ ขุนนางวางกระทำส้มมาครวระ
 เติงค โดยปกคณียอมด้วย แล้วว่าอีก ๓๐ วันข้าพเจ้าจะแต่งออกไป
 รับเสด็จและกองทัพเข้ามาณเมืองจันทบูร จะได้ คัดอ่านราชการแก่
 สมอพะมา ครั้นเพลาบ่าย ๓ โมง พระยาจันทบูรจึงแต่งเรือรบดำหนึ่ง
 มีพลกระเชย ๕๐ พร้อมด้วยเครื่องอาวุธ พระยาจันทบูร ลงเรือด้วย
 ข้าหลวงออกมาส่งณปากน้ำทางทิศเรือย่นัน แล้วพระยาจันทบูรกับ
 ข้าหลวง นายเผือก นั้กมา จึงชนบนศาลเทพารักษ์ ชวนให้กระทำ
 ด้ายต่อกัน แล้วพระยาจันทบูรกลับแก้ตั้งถามว่า เราได้ให้ความ
 ด้ายเป็นมิตรกันแล้ว อย่าได้ฮาวร้างกัน เหตุฉนวนัยค้ประการใดจง
 บอกแก่เราแต่ตามจริงเถิด ข้าหลวงจึงตอบว่า เราได้เป็นมิตรด้วย
 ท่านแล้ว จะดีเสียชั่วครุณาศัตย์ขรมไว้ มิให้เสียการ อย่าส่งส้ายเดย
 อินสันแต่จพระเจ้าอยหัวแห่งเราณ มีพระราชจิตปราศจากด้อยดวง ถ้า
 มีพระราชบริหารตรัสสั่งใดแล้วเป็นสัจย์ มิได้หวาดไหว คังพระทัย
 สึกค้อย ในพรหมวิหารเพื่อจะให้ เป็นพุทธบารมีสืบไป อันบุคคลผู้ใด
 มิได้ คิดประทุษร้ายก่อนแล้วจะ ได้เบียดเบียนนินมิได้ มิเดย ท่านจงตง
 กัดจัตต ไปถวายบำคมเถิด แล้วข้าหลวงก็ถาออกจากปากน้ำจันทบูร

วันหนึ่งกับคนหนึ่ง กตงปากน้ำเมืองระยอง จึงขึ้นไปกราบทูลให้ทรงทราบทุกประการ

ครั้นได้ทรงฟังก็ทรงพระราชดำริ โดยรอบคอบแต่ก็นิ่งไว้ ในพระทัย ครั้นอยู่มาประมาณ ๑๐ วัน ถึงสัญญาพระยาจันทบูรแล้ว แต่พระยาจันทบูรจะได้อามาไม่ได้ ไซ้ ให้แต่คนเขาเข้าเปิดอกบรทุกเรือ ประมาณ ๔ เกวียนมาถวายณเมืองระยอง

ครั้นอยู่มาวันหนึ่งนายบุญเมือง มหาตฤก ผู้รังเมืองบางตะมุง คนไพร่ ๒๐ คน ว่าพม่าไซ้ ให้ถ้อยหนังสือออกไปเมืองจันทบูร ให้แต่งคอกไม้เงินทองเข้าไปณโพธารามคน แต่พระหองงชนหม่นนายทักนาย กอระแจตั้งนั้นมิได้ ใจ (เกตุอก) ว่าเป็นพักพวกพม่าให้มาด้วย กตอบายไซ้ ให้ศัทคามเรา จะไว้ใจให้อยู่ในกองทัพเรามิได้ ด้วยเอาใจออกหากจะกกรงเทพฯ แล้ว ชอบให้ประหารชีวิตเสีย แด่นายบุญรอก แจนชอบ กราบทูลจะขอเอาไปประหารชีวิต ทรงพระกรุณาขอชีวิตไว้ แล้วศรีสัประภาษด้วยพระราชโอรสว่า พม่ามาด้อมกรงเทพฯ ครั้น ผู้ใดจะคงใจเข้าด้วยพม่าอันหามิได้ แต่ถึงกาลแล้ว หากจำเป็นไป อนึ่ง นายบุญเมือง ผู้รังบางตะมุง ได้เป็นข้าไซ้ไว้มาแต่ก่อน เห็นพอจะไซ้ ได้ราชการอยู่ เดวระชก รเมืองจันทบูรยังมี ผู้รังบางตะมุงกับพระยาจันทบูรเป็นคนชอบกัน จะให้เอานหนังสือพม่าไปถงพระยาจันทบูร ๆ ก็ระชกกระทพมาวันเราเข้าไปกับราชการด้วยกันตามสัญญา แดจะได้อ้างในความสัตย์จริงคนนั้นด้วย อนึ่ง พม่าตั้งชัยณเมืองชนบูร แดด้อมกรงเทพฯ ๖ วันนั้น ในกรุงก็ได้มีหนังสือไปถงพระยาราชเคสิรมูรี ๆ แดงกองทัพแต่เดียงอาหารเข้า

มาช่วยตั้งปากน้ำ พระม้าคอยสังเกตทางทำอันตราอยู่ไม่ถ่วง พอสิ้น
เส้นขึงอาหารแด่ก็กลับไป เห็นว่าความชอบเมืองพุทไธมาศมีแก่กรุง
อยู่ บัดนี้เราจะให้ศก้ออกขจรไป ให้พระยาราชเดชะผู้ยกพลทหารเข้า
มาช่วยกันรบ พระมาซึ่งคงอยู่ณเมืองชนบท จึงจะเป็น ความชอบแก่
พระยาราชเดชะผู้สืบไป นายทัพนายกองทั้งปวงก็เห็นด้วย จึงร่วม
ตั้งให้แต่งศก้ออกขจรออกไปเมืองพุทไธมาศ

ณวัน ๓ ๙ คำ เมื่อเสด็จเสด็จคชยณเมืองระยองนั้น หม่อมราช
ประจามิตร ซึ่งแตกไปจากเมืองระยอง ลอบเข้ามาตักโคกระบือซึ่งนำ
ไปหนึ่ง ๆ จึงคร่ำครวญอาลัยเห็นเรกรรณามนต์เป็น ชั่วชอนชอนเสนา
จะใคร่ทนมารุ่งแจ้งมีโคกระบือทำอันตรา ย่นกมได้ชอนชอน ยังจะนึกคิด
ประศรัยขอกแต่ ทงหนักเป็น ผลอดมากให้เกิดเป็นคนชาติจิวารวม
ฉะนี้ จะระไว้มได้ จึงเสด็จกรีฑาพลทหารออกจากเมืองระยองไปณ
บ้านประแสง, บ้านไร่, บ้านคา, บ้านถ้ำ, บ้านแดง ซึ่งย้ายชน
รามหมันต้องตระเขยนั้น ครั้นพลเหตุฮยาโยค จึงทรงเครื่องราชภูสิต
สำหรับราชรถยทสงครามเสด็จ เสด็จนำพลทหารเข้าไต่กระโถมพัน
แหง ยิ่งบันใหญ่เหยยให้เล็ดร้ายแตกตันทไป แด่ย้ายชนรามหมัน
ต้องหนีไปอยู่ด้วยพระยาจันทบุรี จับได้แต่ทหารหมันต้อง นายบุญมี
นางเหย นายแทน นายเมือง พม่า นายสัน หมอ นายบุญมี บุตรนาย
เงิน แด่ครอบครัวซึ่งนำโคกระบือต่อแถวนี้ ซึ่งย้ายเล็ดร้ายตักไปได้
แต่ก่อนเป็นอันมาก แด่เสด็จยกพลยกทัพมาเมืองระยอง บ้าง
ทแกล้ว ทหาร รวบรวมเครื่องสรรพาวุธบันใหญ่เหยย เกิดยกถอม

อาณาจักรราชรัฐ อันแตกกันออกไปอยู่น่าคงได้เป็นอันมาก ก็
 อดจัญบังท้าวพระยาจันทปรอย

ครั้นวัน ๑ & ๓ คำ พระพิชัยแสนนายบุญมีไปตั้งปากน้ำเมืองพุทไธ
 มาคี จึงนำเอาศอกอักษรมงคลของพระองค์อย่างฝรั่งขึ้นไปพระราชทาน
 พระยาราชาศรัญ แต่พระเจ้าตามมีรับสั่งไปนททการ

พระยาราชาศรัญมีความยินดีนักจึงว่า ระคนจะเข้าไปชักคัวยดม
 จมกัณฑ์ ต่อเดือน ๘-๘-๓๐ จึงจะยกพลทหารเข้าไปช่วยราชการให้
 จงได้

(๒) ครั้นวัน ๓ & ๕ คำ ราชทูตนำศอกอักษรมงคลกับเครื่องราช
 บรรณาการมาตั้งปากน้ำระยอง นายบุญมีจึงนำช่างโกเต็ง จันทหารกับ
 ราชบรรณาการเข้ากราบทูลถวาย จึงทรงพระกรุณาให้หานายทัพ
 นายกองมาเผ้าพร้อมกันแล้ว จึงตรัสปรึกษาว่า เราปรารถนาการทงน
 ดีเสียชีวิตเพราะกระสุนแก๊สตัวโลก ซึ่งหาหางพ่านกมิได้ และแผ่นดิน
 จะไม่จาจตมบรรณ เป็นบทของพระเจ้าส่งมาไค่นัน เพราะปราศจากหลัก
 คอกอศอกอักษรรวม แลแผ่นดินนายทองอยู่ นกเด็ก ซึ่งคงอยู่เมือง
 ชดบุรี ประพฤติพาดทจวิต คอยทำร้ายข่มเหงอาณาจักรราชรัฐผู้หา
 ทงนมิได้ บนตาพ่นน้ำจากตจะมาพวงเรานนกนมมิได้ ด้วยนายทองอยู่
 นกเด็ก เป็นเดียนหนามคอยสะกิดคักทางตั้งจรคนทงปวงไว้ ควรเรา
 จะไปตั้งต่อทรมานนายทองอยู่ นกเด็ก ให้คงอยู่ตามธรรมชาติให้ราบคาบ

(๑) อักจัญบังท้าวแรม ๑๕ คำ

(๒) ควรจะเป็นวัน ๘ & ๕ คำ

ก่อน สมณพราหมณ์ประชาชนราษฎรจะได้อยู่เย็นเป็นสุข นายทัพนายกองก็เห็นพร้อมกันตามพระราชดำริ

ครั้นวัน ๖ ๑๖ ค่ำ จึงรับสั่งให้ยกพลทหารเสด็จพระราชดำเนินไปโดยสถลมารค หยุคประทับอยู่ณบ้านหนองมน ให้ทหารไปสอดแนมได้ความว่า นายทองอยู่ นกเด็ก นนช้อย จึงรับสั่งให้เตรียมพลทหารสำคัญคนใหญ่ น้อยไว้พร้อมแล้ว รับสั่งให้ยกทหารเข้าไปหยุคประทับณวัดหลวงทางไกลเมืองประมาณ ๓๐๐ เส้น จึงดำรัสให้นายบุญรอด แชนฮ่อน นายขัน บ้านค่าย ซึ่งเป็นสหายกันกับนายทองอยู่ นกเด็ก เข้าไปว่ากล่าวโดยยุติธรรม นายทองอยู่ นกเด็ก ก็อ่อนน้อมโดยดี นายบุญรอด นายขัน จึงนำนายทองอยู่ นกเด็ก เข้าม่าเฝ้าณวัดหลวง สำนึกกตกระทำสัถยถวายแด่น่าเสด็จเข้าไปเฝ้าเมืองชลบุรีประทับอยู่ณแก่งจัน แด่นายทองอยู่ นกเด็ก จึงนำเสด็จทรงช้างพระที่นั่ง นายบุญม มหาตเด็ก เบนควาญทนาย เสด็จเยี่ยมทอดพระเนตรเมืองชลบุรี แด่นายทองอยู่ นกเด็ก จึงพาชนหมนกรมการถวายบังคมทูลพระกรุณาให้นายทองอยู่ นกเด็ก เป็นพระยาอนุราชบุรีศรีมหาสมุทร ตั้งชนหมนกรมการตามฐานาศักดิ์เมืองชลบุรี แด่นพระราชทานกระบบงเงินแด่มหิง เสด็จเยี่ยมชาบคอกใหญ่พนแดง คุมทองเก็บเม็ดคั่วพนง เข็มชคทองประดับพดอยด้วยพนง แด่นพระราชทานราโชวาทสั่งสอนว่า แต่ก่อนท่านประพฤติการอันเป็นอาชกรรมทจวิคณนจึงละเสียประพฤติก่อดังจริตให้สมควร ด้วยฐานาศักดิ์แห่งท่าน จะได้เป็นเกียรติยศสืบไป ในกาลเบื้องหน้า จะเป็นวาสนาศักดิ์ตามในอนาคต แด่นจึงพระราชทานเงินตราไว้ ๒ ซึ่งสำหรับสังเคราะห์แก่พราหมณาประชา

ราชบุตรผู้ยากไร้เชิญใจซึ่งรักค้นคว้าหาอาหาร แล้วครีตั้ง
 พระยาจันทบุรีว่า ผู้ใดจงใจ จะอยู่ในสำนักท่าน ๆ จงโอบอ้อมฮารี
 เติงใจไว้ ให้เป็นผล ถ้าผู้ใดมีน้ำใจตามภักดีจะตามเราออกไป ท่าน
 จง อายำนำใจ อัจฉาเกยทุกนไว้ - ช่วยส่งผู้หนีออกไปให้ ถึง สำนักเรา
 อย่าให้เป็นที่เหตุการณ์ประกรวใดได้ แลท่านจงบำรุงพระบวรพุทธ
 ศาสนาอาณาประชาราษฎร ให้ทำมาหากินตามถำเนา อย่าให้มีโจร
 ผู้ร้ายเบียดเบียนแก่กันใด แล้วพระราชทานเงินตราอาหารแก่สัปเหร่อ
 ให้ค้นหอรากศพคนอนอดชยากอาหารคายนนเผาเสีย แล้วพระราชทาน
 มังดังกุดทาน แลพระราชทานเงินตราอาหาร แก่ข้าจกฉนวนกใน เมือง
 ชลบุรีเป็นอันมาก แล้วอุทิศกุดปลาพระราชทานกุดให้แก่หมู่เบรคไป
 ในปรโลกนนั้น เพื่อจะเบ้นบัจจยแก่พระปรมาภิเศกสัมโพธิญาณ

ครั้นณวันศุกร์จึงเสด็จพระราชดำเนินกลับมาเมืองระยอง ฝ่าย
 พระยาจันทบุรีซึ่งถวายเป็นด้วยปฏิญาณว่าจะมารับเสด็จนั้น จะได้นำตาม
 สัญญาหามิได้ ด้วยชนรามาหมั่นตั้งฮอนเป็นคณอาดตยนั้น บยงว่ากล่าว
 ให้ประทุษร้าย กักตักแต่งมอมค้ายศประศคหอรบเซ่งเทน ตรีเศียรณ
 โยชาทหารส่งรพด้วยเครื่องลำตราขมั้นใหญ่่น้อยเส็จแล้ว จึงคิด
 อบายแต่งให้พระสงฆ์ ๘ รูป ชน มาเชิญเสด็จ เข้าไปณเมืองจันทบุรี
 แล้วจึงจะกุมจับเอาพระองค์ พระสงฆ์ ๘ รูปมามีทนต์ เสด็จไปเมือง
 ชลบุรีเสียก่อนแล้ว พระสงฆ์นั้นกยบยงคอยทำฮอนเมืองระยอง ครั้น
 เสด็จกลับมาเมืองระยอง เพลาเข้าพระสงฆ์ จึงเข้าไปถวายพระพรตาม
 เรือของราชพระยาจันทบุรีให้มานั้น จึงทรงพระดำริด้วยวิจารย์ญาณ
 คณภีรภาพ กักรามวามผลกรรมของสัตว์ จึงจำให้เบ้นตามเหตุ

ครั้นรุ่งขึ้นเพลาเช้า จึงมีพระราชบริหารคำดีด้วยนายทัพนายกอง
 ว่า พระยาจันทบุรีให้พระองค์เจ้ากรมเราน ใครจะเห็นคร้ายประการใด
 บ้าง นายทัพนายกองปลุกษาเห็นพร้อมกันแต่กราบทูลว่า ข้าพระ
 พดเจ้าทรงปวงเห็นว่าพระยาจันทบุรีคร้ายเป็นมหันต จึงตรัสว่า เมื่อ
 เหตุเป็นฉนั้นแล้ว ชอบจะไป หรือไม่ไป ประการใด นายทัพนายกอง
 พร้อมกันกราบทูลว่า ควรเสด็จพระราชดำเนินไป ด้วยจะได้ประ โยชน์
 ประการ ๆ หนึ่งแน่นอนว่าพระยาจันทบุรีจะเสียดีย คดีประทุษร้ายกดี
 จะได้ทรมานให้เสียพยศอันร้าย ถ้าพระยาจันทบุรีตั้งอยู่ในความดีก็
 ก็จะได้พระราชทานรางวัลจากสิ่งสอนให้ ตั้งอยู่ในยศธรรม ก็เช่นอก
 รมณพราหมณ์ประชาราชฐรทงปวง จะได้ เป็นเทคองพระศาสนาสืบไป
 ครั้นณวันพฤหัสบดี เพลาเช้า อูษาโยคยามพฤหัสบดี ครดิให้ยก
 สดณกายสัตว์พดวยเครื่องสำตราวออกจากเมืองระของ พระสังฆ &
 ธิปนาเสด็จมาประทับรอนแรมโดยระยะทาง ๕ วันถึงบ้านพลอยแหวน
 ครั้นณวันจันทร์ จึงยกเข้ามาใกล้เมืองจันทบุรี ฝ่ายพระยาจันทบุรี
 ก็ให้หลวงปลัดกับคนมช้อออกมาทพ เป็นกตอุบายให้กองทัพหลวง
 ทยอไปทางใต้เมือง จะให้รามาไปอยู่ปากกระแจะนอก จะคอยทำร้าย
 เมื่อพลทหารข้ามน้ำนั้น พระองค์ทรงทราบจึงให้นายบุญมี มหาเด็ก
 ธิปนาควมไปตำทหารกองหน้าให้ ไปตามทางหลวงปลัดน้ำนั้น ให้
 กลับมาตามทางขวางตรงเข้าประจำข้าง เสด็จประทับณวัดแก้วกรม
 เมืองจันทบุรี จึงให้พลทหารตั้งล้อมพระวิหารวัดแก้วแล้วเสด็จประทับ
 ชยทันน ฝ่ายพระยาจันทบุรีก็ให้พลทหารขึ้นประจำหน้าทได้ แล้วจึงใช้

ขุนพรหมขนาดผู้เป็นพระพี่เขย, นายตม, นายแก้ว แฉก, ท้ามระวง
พร, นายเมก แฉก ออกมารับเสด็จ จึงทรงพระกรุณาตรัสว่า ซึ่ง
พระยาจันทบุรีให้มาเชิญเรา เข้าไป นั้น เห็นไม่ค้องตามประเพณีธรรมเนียม
ด้วยเหตุว่าผู้น้อยควรกระทำสัมนาคารจะแก่ผู้ใหญ่จึงจะเป็นมงคล แต่
จะให้ผู้ใหญ่เข้าไปหาผู้น้อยนั้นมันบังควร เป็นอุปมงคลแก่พระยาจันทบุรี
เรายังจะเข้าไปไม่ได้ ให้พระยาจันทบุรีออกมาหาเราก่อน เราจะได้
แจ้งเนื้อความซึ่งซัดซอใจเรา ด้วยขุนรามหมั่นต้องอินเป็นบัจจามิตร
เรา แต่เข้ามาอยู่ด้วยพระยาจันทบุรี จะทำให้เราทั้งสองมีนาคัดตอน
พิโรธแกลงใจกัน แม้นพระยาจันทบุรีจะมีออกมากดี ตั้งแต่ขุน
รามหมั่นต้องออกมากกระทำสัจแก่เราแล้ว เราก็จะเข้าไปด้วยมิได้
แกลง เราคงเมตตาจตุตถิ์พระยาจันทบุรีตั้งหนึ่งห้องในอุทระเคียวกัน
ถึงพระยาจันทบุรีจะทำร้ายเรา ๆ ก็มิได้ปอง คอบแทน เราจะรักษา
เมตตาธรรมนั้นไว้ ด้วยพระยาจันทบุรีมิได้มีพิโรธอันใดกับเรา แล้ว
พระราชทานรางวัลแก่ขุนพรหมขนาด ๆ ก็ถวายบังคมลากลับเข้าไปว่า
กล่าวตามรับสั่งมานทุกประการ พระยาจันทบุรีจึงใช้ให้ท้ามระวงพร
กับคนมชื้อเขาของเสด็จออกไปถวาย ให้พระสงฆ์ ๘ รูปซึ่งนำเสด็จมา
นั้นออกมากถวายพระพรว่าพระยาจันทบุรีให้เชิญเสด็จเข้าไป จึงตรัสว่า
ในเมืองจันทบุรีนี้ไม่มีฆราวาสใช้แดดหรือจ้งใช้แดดสมณะ แล้วมีพระ
ราชบริวารคำรัสแก่พระสงฆ์ว่า ความนี้ โยมกได้ส่งไปแก่ขุนพรหม
ขนาดแล้ว ขอพระผู้เป็นเจ้าจงไปบอกพระยาจันทบุรีว่า ขุนรามหมั่น
ต้องเป็นบัจจามิตรแก่ โยม จะยงพระยาจันทบุรี ๆ หนึ่งแก่ความจะ

หลงเชื่อฟังเอาดื้อยคำอำยเหตานั้น ก็จะเสียทวิภักเณตกัน ถ้าพระยา
จันทบูรตั้งอยู่ในสัจยภาพไมตรี ก็จงส่งขุนรามหมื่นสั่งออกมากระทำ
ความสัจยเถิด

พระตั้งก็ถวายพระพรตักด้วยเข้ามาแจ้งแก่พระยาจันทบูร ๆ จง
ไซ้ให้หลวงปลัดออกมากราบทูลว่า พระยาจันทบูรมิได้ตั้งอยู่ในสัจย
ภาพตามที่ภักดีห้ามไว้ จะใคร่ส่งขุนรามหมื่นสั่งออกมาอยู่ แต่ทว่าขุน
รามหมื่นสั่งกล่าวพระราชอาชญา ด้วยความเบิ่นบังจามตรจะออกมา
มิได้ จึ่งตรัสว่าพระยาจันทบูรมิได้ตั้งอยู่ในสัจยภาพแล้ว แต่เห็นว่า
ขุนรามหมื่นสั่งจะช่วยเมืองไว้ได้ ก็ให้ตกแต่งการไว้ใหม่
คงเถิด เราจะดีเขาให้จงได้ แล้วจึ่งตรัสสั่งโยธาหาญทั้งปวงให้หุง
อาหารรับพระราชทานแล้ว เสด็จขึ้นเสด็จให้เสด็จ คอยหม้อข้าวหม้อ
แกงให้จงสิ้น ในเพลากลางคืนจนตเช้าเมืองจันทบูรให้ไว้ ไปหา
ชาวกันเข้าเขาในเมือง ถ้ามืด ก็ให้ตายเสียตัวกันเถิด

ณวัน ๓๑๗ คำ จุศักราช ๓๓๒๘ บักรณพศก (พ.ศ. ๒๓๓๐)
เพลา ๓ ยาม เบนยามเสด็จปลัดหลวง ครีดีให้ยกทัพมายหน้าเขาคี
ธิดาน แล้วจัดทหารไทยจันทบูรเข้าไปประจำค้ำนอยทุกค้ำน เพลา
จะเข้าให้สัญญาณกันร้องชนจกทุกค้ำนว่าค้ำนนั้นเข้าไว้แล้ว ไห่ร้องชน
พร้อม ๆ กัน จึ่งเสด็จทรงช้างพระที่นั่งพงศวิภูษร นกทันตเจ้าทะเลย
ประศุใหญ่ เสด็จทหารซึ่งรักษาประตูและบ้อมเชิงเทินนั้นก็ยิงปืนใหญ่
น้อยยุดห้าฝน แต่จะได้ถูกคอง โยธาผู้ใดหนึ่งห้ามไว้ กระสุนปืน
ตอกคองช้างพระที่นั่งไป ความญชางจกเงยไว้ ไห่พงศวิภูษรตอย

ออกมา พระเจ้าอยู่หัวทรงพระโกรธเสด็จพระแสงจะลงพระราชอาชญา
 นายความซึ่งขอพระราชทานโทษได้ จึงทรงพระแสงฤๅษเทวพิงคิ
 ฤๅษชบเข้าทะลายนครพิงคิ ทหารหน้าข้างตอกเข้าไปได้ โห้ร้อง
 ขึ้นพร้อมกันตจพระราชทานสัญญาณไว้ ณ ฝ่ายทหารซึ่งรักษาประตู
 หน้าทั้งสองถนนแตกคันทนออกมาจากเมือง พระยาจันทบุรีกับบุตร
 ภรรยาหนีลงเรือไปสู่น้ำปากน้ำพุไรมาศ เหล่าพลทหารไทยจันก็เข้าไป
 จับครอบครัว ทรัพย์สินวรรณคดีลาชญาหาร มีเงินจางค์มณฑลชกกลับ
 กาบศิลา สรรพอาวุธทั้งปวงเป็นอันมาก ก็เสด็จมายังชุมชนเมืองจันทบุรี
 พระราชทานที่ฐานาคักตและมาเห็นจางวัด แก่ผู้มี ความชอบตาม
 มากแต่เนี่ย

ครั้นวันจันทร์ จตุลศักราช ๓๒๒๘ มีกฐนพศก เสด็จพระราช
 ดำเนินทัพโดยทางสถลมารค กอบด้วยพลทหารประมาณ ๓๐๐๐ เศษ
 เสด็จพระบรมโพธิ์สมภารผ่านศก ๘ วัน ๘ คืน แล้วเสด็จให้พระพิชัย
 หลวงราชวันนทวิ เป็นแม่ทัพคุมเรือประมาณ ๕๐ ลำเศษ พร้อมด้วย
 พยุหยาทั้งปวงยกไป ทัพหลวงเสด็จโดยทางสถลมารคถึงบ้านทุ่งใหญ่
 แล้วเสด็จเรือไปต่อมวิชาศกไว้ คันทน

ฝ่ายวานิชพ่อค้านายสำเภาทางบวงกยงมีได้ออนหม้อม ครั้นเพลารุ่ง
 เข้าจึงดำรัสสั่งนายทนายกอง ให้ยกเข้าดีสำเภาอยู่ประมาณกวัน
 วิชาศกตกค้าชาวสำเภาคันทนมาได้ กอรับปราชัยพ่ายแพ้วพดวง ใ
 ทวิ พย สังของและหิว ฤๅษสุวรรณคดีลาชกากรณเป็นอันมาก

(๑) ต่อมจับได้ ในเมืองพุทโธมาศเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๘ แต่ไม่บอกประหารชีวิต

ฝ่ายจีนเจียมผู้เป็นใหญ่กว่าชาวสำเภาทรงปวงยอมสามภักดี จึงพา
 วิชามาถวาย ในเวลานั้นก็ได้จัดตั้งบ้านเมืองจันทบุรี ขึ้นยังอยู่ที่
 เวียงรอบได้ ๓๐๐ เคษ

จุดศักราช ๓๓๒๘ ปีกุนพศก (พ.ศ. ๒๓๓๐) พระบรมหน่อ
 พุทธจักรเจ้าได้ทรงพระเสาวนการกตึกศัพทว่า กรุงเทพมหานครตั้งแก่
 พนาถแล้ว ดมณพราหมณาจารย์ชยของคำเสนาพฤตมาตย์ราชฐ์ได้
 ความทุกข์ลำบากนัก ทั้งบรรพตศึเสนาแก่เจ้าหัวเมือง แต่เหตุพระมาตย์
 พระนายกองโอรสเมือง แต่ผู้ครองเมืองเฮก, โท, ศรี, จัตวา บรรดา
 ราชชนแก่กรุงเก่า พงษ์ ราชชนกที่เรอบหังการตั้งตัวเป็นใหญ่ ให้รับ
 พระโองการเป็นหมู่เป็นเหล่ากัน จึงบังเกิดโจรภัย ทุพภิกขภัยต่าง ๆ
 สักตองปวงอนาถาหาหนทางได้ จึงทรงพระราชอุทิศดาหะยกพลทหาร
 คุ้มครองด้วยเครื่องศาสตราวุธเป็นอันมาก ออกจากเมืองจันทบุรีมาโดย
 ทางชลมารค

ครั้นวันบึงกุนพศก (จุดศักราช ๓๓๒๘ พ.ศ. ๒๓๓๐) เพลา
 เข้า ๒ โมงเศษถึงเมืองชลบุรี จึงมีพระราชบริวารให้ พิพากษาโทษ
 พระยาอนุราช, หลวงพล, อนุอินเชียง ซึ่ง กระทำ ความผิด ด้วย
 โจรกรรม ดั่งกล่าวตักกล่าวฉวนช กระทำทุจริตให้เสียพระเกียรติยศ
 พระราชสรีร์เสียดินนความกฏพระอัยการ แล้วตั้งผู้รังกรรมการตามฐานา
 ศักดิ์คุณานุรูปความชอบให้รักษาเมืองชลบุรี

ครั้นวันบึงกุนพศก ยกพลทหาร มาตั้งปากน้ำเมืองสมุทรปราการ
 พอเวดาร์รุ่งเช้าจึงให้เร่งรีบยกเข้าไปจะตั้งเมืองชลบุรี ครั้นเพลายามเศษ
 กรมการซึ่งอยู่รักษาเมืองชลบุรีนั้นแตกหนีขึ้นไปโพตามต้น แจ่งเหตุ

แก่ผู้เป็นพระนายกอง ฝ่ายพระนายกองจึงให้จัดพลทหารพระมัจ
มอญ ไทย เป็นทัพเรือ มอญยามันแม่ทัพมาตั้งระกันค้อยณพะเนียด

ครั้นพลากกลางคืนเรือรบพระยาตากาโหมซึ่งบรรทุกคนประชิดมดง
ให้ตั้งพระราชอาชญาพระยาตากาโหมเสนาบดีฝ่ายทหารเป็นหลายคนซึ่ง
กระทำความผิด มิได้อยู่ในพระราชโอรสชาติแล้วใคร่ให้รีบยก
พลทหารไปในพลากกลางคืน แดงกองทัพมอญฆ่าทหารโพสามพันกว่า
กองทัพไทยตกรุง ๆ ก็หนีไป

ครั้นรุ่งขึ้นณวัน ๑๓ ค่ำ เพลาเช้า ๓ โมงเศษ ยกเขาค่ายโพ
สามพันฟากตะวันออก พระมัจมอญเห็นเขาค่าย จึงตรัสสั่งให้ทนายโต
จะเขาค่ายค้ำคานตะวันออก ซึ่งพระนายกองตั้งอยู่นั้น แดงของพระยาพิช
พระยาพิชัย เป็นทัพหน้า เขาค่ายประชิดนครวัดกลางห้างค่ายประมาณ
๗ เส้นเศษ ด้วยพระเศษเตชานภพ ฝ่ายซีกให้ล้อมล้อมของ กัดเป็น
กำลัง ต่างคนต่างก็หนีออกจากค่ายพระนายกองสิ้น พระนายกองเสด็จ
ตกใจ จึงคิดอันให้พระยาไชยบุรีศรีนครนิคมเป็นทนายพระยาศรีธรรมราช
ออกมาถวายบังคมแสดงความภักดียอมเป็นข้าใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท เชิญ
เสด็จพระราชดำเนินเข้าไปณจวน จึงรับสั่งมิให้ทหารกระทำอันตราย
เบียดเบียนแก่ไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ปวง แล้วทูลพระเนตรเห็นชดด้วยคำ

(๑) ในหนังสือคำให้การชาวกรุงเก่าชื่อหลวงตากาโหม นายกองผู้หนึ่งในกองทัพ
พระยาพิชโยธา ซึ่งออกไปตั้งรับพระมัจมาทางท่ากระดาน ก่อนที่กรุงศรีอยุธยาจะเสียแก่
พระมัจมา พ.ศ. ๒๓๑๐ บางทีจะเป็นท่านต้นที่ก่อเรื่องกับพระยาพิชบุรี (ปลี) ปลาท
หม้อกรุงธนบุรี

เสนาบดีซึ่งอนาถาได้รับความลำบากเวหนานัก ก็พระราชทานทรัพย์เสียดำ
ต่าง ๆ แก่พระนายกองแต่เสนาบดีผู้ใหญ่ผู้น้อยเป็นอันมาก แล้วจึงให้
เชิญเสด็จพระบรมศพพระทองสร้อยาคันอมรินทร์ แห่แห่นมาณโพสพ
คัน ฉวยพระเพลิงแล้ว จึงพระราชทานฐานาศักดิ์แก่เสนาบดีให้คง
ทอญกับพระนายกองตงเกา

อนึ่ง แต่งให้ขุนไปเกิดยกด้อมเมืองดงบุรีดำเร้งแล้ว จึงให้รับ
บรรณชติยวงศ์ซึ่งได้รับความลำบาก กับทั้งพระบรมวงศ์ตงมาทนบุรี
ไว้ในเมืองธนบุรี

จุดศักราช ๓๓๐ บัชวดสัมฤทธิ์ศก ทอดพระเนตรเห็นอัฐิเกรวพะ
คนทงปวงอันถึงพิภพด้วยทุกข์ทระ โจระ โรคะ สุ่มกองอยู่คุด
หนึ่งภษา แดเห็นประชาราษฎร์ลำบากอดอยากอาหาร มีรูปร่างคุดหนึ่ง
เปรตบีคำจึงเกิดยก ทวงพระดังเวชประคัมพระทัยเห็นอยหนายใน
ราชสมบัติ จะเสด็จไปเมืองจันทบุรี จึงส่งมณฑปนาจารย์
เสนาบดีประจำราชภูธรจนกนกรามทูลอาราธนาดวงวอน สมเด็จพระ
พุทธเจ้าอัยหวัพระบรมหนอพทขางกร ครวดีเห็นประโยชน์เป็นบังจายแก่
พระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณนกับบอาราธนา จึงเสด็จยับยังอยู่ณพระ
ตำหนักเมืองธนบุรี

จำเดิมแต่นั้น ด้วยกำลังพระกรุณาพระราชอุทิศสาหัสในสัตวโลก
แด่พระพุทธเจ้าตนา มีเป็นอันที่จะบังคมตรึงเสวยเป็นสุขด้วยพระราช
อิริยาบถ ด้วยชติยวงศ์ สุ่มนาจารย์ เสนาบดี อาณาประชาราษฎร
ยากจนวิพคนโซอนาถา ทั่วทุกเส่มามณฑล เกิดอนกถนกันมารับ

พระราชทานมากกว่า ๓๐,๐๐๐ ฝ่ายข้าราชการทหารพลเรือนไทยจีน
นั้น รับพระราชทานข้าวสารเต็มคนละถึง ถิ่นคนละ ๒๐ ถัง

ครั้งหนึ่งยังมีผู้ทำนามได้ อาหารก้นครัว ข้าวสารสำเภาขายถึง
ละ ๓ บาทบ้าง ถึงตะต๋ำตังหนึ่งบ้าง ถึงละ ๕ บาทบ้าง ยังทรงพระ
กรุณาด้วยปรีชาญาณชดด้งให้เลี้ยงสัตว์โลกทั้งปวง พระราชทานชีวิต
ให้คงกินไว้ได้ แต่พระราชทานอภัยถึงการณเสียผ้าเงินตราจะนับ
ประมาณมิได้ จนทุกขพระทัยออกพระโอษฐ์ว่า บุคคลผู้ใดเป็นอาทคช
เทวดา บุคคลผู้มิฤทธิ มาประดังชมมากจะทำให้ข้าวปลาอาหารบริบูรณ์
ขึ้น ให้สัตว์โลกเป็นสุขได้ แม้นผู้ใดจะปรารถนาพระพาทาแห่งเรา
ข้างหนึ่งก็อาจศบวิจักหาให้แก่ผู้ใด ความกรุณาเป็นความดีขนิ

สุกักราช ๓๓๐ บัชวดสัมฤทธิศก (พ.ศ. ๒๓๓๓) ไปมิ่งพระมา
นายทัพคุมพลทหารพระมาทพบกทัพเรือประมาณ ๒๐๐๐ เศษ ยกเข้ามา
อีกครึ่งหนึ่ง คิดตรงมาต่ออ้อมค่ายจีนบางกึ่งเข้าได้จะโกลดเสียอยู่แล้ว ครั้น
ทรงทราบในทันใดนั้น มีพระราชหฤทัยประคุดใจพระธากษณอีกมากกว่า
ธากษณทั้งปวง จึงให้เตรียมพลโยธาทหาร ทัพเรือประมาณ ๒๐ ล้าน
แล้วทรงเรือพระที่นั่งสุวรรณมหาพิชัยนาวา สรรพด้วยเครื่องศาสตรา
อาวุธ ครั้นได้ศึกมังกถนทานลักษณะฤทธิ พระทัยพร้อมด้วยพหุพันศร
ราชฤทธิ กฤษภพถนกาย โดยทางชลมารคด้วยอานุภาพอันรวดเร็ว ศก
พระยาชวนราชหงษ์อันนำหน้าสุวรรณหงษ์ทั้งปวง ไปในราตรีนั้น

ฝ่ายทัพเรือพระมาทกลงมา ครั้นเห็นแล้วก็รีบเรือพระที่นั่งกบตงเรือ
ทหารทั้งปวง ได้ตะต๋ำชนยังมิทันจำรงคมณฑกถนกลับตามคีตา ออกพระมา

ล้มตายพ่ายชนไปถึงทัพใหญ่ จึงให้ยังมีนคัมใหญ่ พระมาแตกคัมล้ม
 ภายด้วยฝีมือทหารไทยพันแทงตายในน้ำเป็นอันมาก บ้างหนีชนบกเด็ก
 ละครชนเว็นละดังตกใจ ทหนีไปแคว้นแคว้นแดนเมืองซึ่งจะได้นนน้อยนัก
 ทหารไทยเก็บได้เครื่องสำตราวเรือรบเรือใดครึ่งนนเป็นอันมาก พระ
 เกียรติยศกษัตริย์ปรากฏ ด้พระยาไกรสรตั้งหราชอนเป็นทกตั้งแห่ง
 หมุดศิวศิวาทงปวง

ครั้งนั้นหมื่นคนฮาศัจธรรม ซึ่งคุมทัพพวกตั้งอยู่กระทำโจกรกรรมณ
 หัวเมืองเอก, โท, ตร, จควา มีโคเชอพระบรมชกุนแดงตั้งเป็น
 โทใหญ่ นั้น ก็มันคาดให้สยบสยของ พงษ์เคียรเกล้า ชวน หน้าเคียร
 ราชบรรณาการต่าง ๆ เข้ามาถวายเป็นอันมาก ทรงพระกรุณาพระ
 ราชทานเงินทองเสื้อผ้ารายนาคักก โดยสมควรวุณานรูป ให้ถือน้ำพระ
 พินิจสั่งเจ้าแก้ว พระราชทานโองาทนคำสั่งสอนให้เสียยศอันร้าย
 ให้ตั้งอยู่ในศีลธรรม ขณะนั้นตักภาวนาได้ทำมาค้าขายเป็นสุข
 บริบูรณ์ด้วยอาหาร ได้มาเพิ่มทศบุญกรยาวตฤกษิตต่าง ๆ ฝ่ายสมณะ
 ภิรมย์จับจัญทานเป็นสุขบริโภคน ให้มาเพิ่มสมณธรรมตามสมณกิจ

ตักกราช ทรงพระราชดำริว่า พระพุทธศาสนาจักสมบูรณ์รุ่ง
 เรืองนั้น ด้วยบริษททั้งสี่ปรนนิบัติตามพุทธโองาท แดพระสงฆ์ทุก
 นนยังปรนนิบัติพระเจดีย์ารุทิศตั้งอรนมนมบริบูรณ์ จึงทรงพระกรุณา
 ด้พระสั่งพระราชราชาคณะชนใด ให้กำชับว่ากล่าวพระสงฆ์ชงปวง แด
 ทรงพระราชศรัทธาจ้าง ให้หมู่เสนาทหาร พดเรือน สร้างพระวิหาร
 เสนาณะกุฎมากกว่า ๒๐๐ กุฎ ถิ่นพระราชทรัพย์เป็นอันมาก แดจึง

ครั้นพระราชทานโอวาทประคำสอนไว้ว่า ขอพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทั้งปวงจงตั้ง
สติอารมณ์ปรนนิบัติ ตั้งอยู่ในพระจิตต์ปาริสุทธิศีลสังวรวินัยบัญญัติ
บริบูรณ์ อย่าให้พระคำสอนของพระองค์เสื่อมหายเลย แม้นพระผู้
เป็นเจ้าของจะขัดสนด้วยวัตถุปัจจัยทั้ง ๕ ประการนั้น เป็นพระโอรสจะ
อุปถัมภ์ ถ้าพระผู้เป็นเจ้าของปวงมีศรัทธาในพระคำสอนแล้ว
แม้จะปรารภความมั่งคั่งวิจิตร โขม ๆ ก็อาจสามารถจะเข้ช้อกเนื้อแต่โลหิต
ออกมาเพ็ญทานได้

ลลิตกราช ทรงพระราชดำริว่า พระคำสอนจะอุทกฉวีวิฤติภาด
นั้น เพราะปริยัติกฤตมุตระเล่าเรียนพระโคตมปฏิภัก จึงทรงพระกรุณาให้
ตั้งฆราวาสธรรมการ ทำสารบาณูชี พระสงฆ์ องค์ โคตมออกเล่าเรียน
พระโคตมปฏิภักได้เป็นอันมาก จึงทรงถวายไตรผ้าเทศน์เหนือเศียรแล้ว
พระราชทานจตุปัจจัยแก่เถรเถรตามได้เล่าเรียนมากแด่น้อย ชน
ไปรบปรบยพระราชทรพียแดแก่กทานแก่ยาก ทุกวันมีนรสถอฐุมิ
อุโบสถ แด่กนตยภักวิใจสำหรับคน โสทั้งปวง

ลลิตกราช ได้ชักยกพตนิกรดำเนินทัพ สรรพด้วยโยธาหาญใหญ่
น้อยชนไปปราบเมฆองพิษณโลกถึงตำบลเกษไชย พระยาพิษณโลก
ประพฤติกเหตุ แดงพตทหารให้หลวงโกษา (ยัง) ยกออกมาตั้งรับ
พระเจ้าอภัยหวิเสด็จนำพลทั้งปวงเข้าณรงค์ศคด้วยวิชาศึกกรงน ฝ้าย
วิชาศึกยังบินมาคังหน้าคังของพระขงมเบของชาย เดียบคคฉวพระมั่งฉะไป
จึงให้ดาตทพกตบยงกรงชนนวิ

อนง กรมหมนเทพพพชชวแตกแก่กของทพพะมาณเมืองปริจาจินบุรี

แต่ครั้งกรุงเทพมหานครยังมีได้เสี้ยนนี้ พออพยพยกไปตั้งอยู่ณค่าน
โคกพระยา แขวงเมืองนครราชสีมา จึงพระพิมลสังกราม หลวง
นรินทร์เจ้าเมืองปราจีนบุรี โพร่ชายหญิงประมาณ ๖-๗ พัน ยกขึ้น
ทางค่านจันทก

ฝ่ายพระยานครราชสีมาให้จับฆ่าเสี้ยน ต้นเขาควัวเข้าไปไว้
กรมหมื่นเทพพิพิธจึงให้หลวงมหาพิชัย นายทองคำ เขาหมวกฝรั่ง ๓
เสื่อแพกรับวอนเงิน ๓ ผ้าเกย ๒ ผืน ไปให้พระยานครราชสีมา

ครั้นอยู่มาประมาณ ๓๔-๓๕ วัน หลวงพลออกมากล่าวว่า พระยา
นครราชสีมาเกณฑ์เขมร ๕๐๐ จะจับเอาเจ้าส่งลงไปณกรุงเทพมหานคร
กรมหมื่นเทพพิพิธจึงคิดการระหัด หม่อมประยงไม่เห็นด้วย ทูลขอเงิน
๕ ชั่งกับผ้าหน้ากึ่ง ๓๐ ผืน ไปแจกนายบ้านทั้ง ๓๒ ตำบล เกตยกล่อมได้
คน ๕๕๐ ครั้นณวันเดือน ๘ ขึ้น ๓๕ ค่ำ มีจ้อฮู้ศึก (จ.ศ. ๑๓๒๘
พ.ศ. ๒๓๐๘) จึงให้หม่อมประยง, หลวงมหาพิชัย, หลวงปราบ
ภูมไพร ๓๐ เศษ กับพวกชาวบ้านยกเข้าไป รุ่งขึ้นเป็นวันพระ พระยา
นครราชสีมาจะออกมาทำบุญ ณ วัดบุญ ก็ยกเข้าด้อมจวนจับพระยา
นครราชสีมาได้ฆ่าเสีย แต่หลวงแพ่งน้องพระยานครราชสีมาขึ้นมา
หนีไปได้ จึงให้ยิงปืนใหญ่ตามสัญญา แล้วเกณฑ์คนออกมารับเจ้า
เข้าไปอยู่ประมาณ ๕ วัน หลวงแพ่งชักชวนพระพิมายยกมาด้อมเมือง
นครราชสีมา ๆ เกณฑ์คนขึ้นรักษาหน้าทเบาบางนัก รบต้านทานอยู่
๕ วัน พวกกองทัพหลวงแพ่งก็เข้าได้ทางบ่อมวัดพยับ จับเอาหม่อม
ถาวา หม่อมชารา พระพิชัยราชา หลวงมหาพิชัยกับขุนหมื่นนายหมวด

นายกองฆ่าเสียเป็นอันมาก นายแก่นไต้ หม่อมขุนอุปถัมภ์กรมหมื่น
 เทพพิพิธเป็นเมีย นายย่นไต้เดิม ห้าม เป็นเมีย หดวงแพ่งจะประหาร
 ชีวิตกรมหมื่นเทพพิพิธเสีย พระพม่ายจึงพาไปไว้ ณ เมืองพม่าย
 กรมหมื่นเทพพิพิธกับพระพม่ายรักใคร่กันเป็นอันหนึ่งอันเดียว จึงตั้ง
 พระพม่ายเป็นพระยาศรีศรีวงศ์ นายเสนาบดี พระพม่ายเป็นพระยา
 มหามนตรี ให้พระยาน้อยน้องพระยามหามนตรีเป็นพระยา
 วรวงศ์ข้าราชการ ครั้นอยู่มาพระยาศรีศรีวงศ์ พระยามหามนตรี พระยา
 วรวงศ์ข้าราชการ ก็คิดกันจะฆ่าหดวงแพ่งเสีย ขณะนั้นหดวงแพ่งทำบุญให้
 มีละคร พระยาศรีศรีวงศ์ พระยามหามนตรี พระยา วรวงศ์ข้าราชการ
 พาคนมฉิมมือประมาณ ๓๐ คน กับไพร่ ๕๐๐ ลงมา ณ เมืองนครราชสีมา
 ทิ้งสามพระยาเข้านั่งคุยครุ่นด้วยกันกับหดวงแพ่ง ครั้นไต่ ทพระยา
 ศรีศรีวงศ์ พ้น หดวงแพ่ง พระยามหามนตรี พ้น นายแก่น พระยา
 วรวงศ์ข้าราชการ พ้น นายย่นตายทิ้งสามคน พวกทหารเมืองพม่ายฆ่าพันทหาร
 เมืองนครราชสีมาตายเป็นอันมาก แล้วพระยาศรีศรีวงศ์ ให้พระยา
 วรวงศ์ข้าราชการ อยู่ ณ บ้านจอหอ รักษาเมืองนครราชสีมา พระยา
 ศรีศรีวงศ์ พระยามหามนตรี กลับไปอยู่ ณ เมืองพม่าย จึงให้ตั้งมา
 รับพระนายกองเดิมของยาซึ่งอยู่ ณ กรุงนชน ไป ณ เมืองพม่าย พระ
 เจ้าอยู่หัวศรีธรรมราช เหตุจึงเสด็จกรีธาทัพยกขึ้นไป

ฝ่ายกรมหมื่นเทพพิพิธ ให้พระยา วรวงศ์ข้าราชการ มาตั้งรับทางหนึ่ง
 พระเจ้าอยู่หัวศรีธรรมราช ให้พระราชวังรัตน พระมหามนตรี ยกไปตีพระยา
 วรวงศ์ข้าราชการ แล้วจึงเสด็จพระราชดำเนินทัพเขาคัดทางบ้านจอหอ จับ

ได้ พระยาศรีสุริยวงศ์ พระยามหามนตรี ให้ประหารชีวิตเสีย แต่
กรมหมื่นเทพพิพิธนั้นให้สำเร็จด้วยท่อนจันทน์ตามประเพณี

ฝ่ายพระยาวรวงศาธิราชนั้นแตกหนีไปเมืองเสียมราฐ จึงดำรัสให้
พระราชรินทร์ พระมหามนตรี ยกกองทัพไปตีเมืองเสียมราฐได้ แต่
พระยาวรวงศาธิราชนั้นหนีเสียไป พระราชรินทร์ พระมหามนตรี จึง
เด็กที่พกตัมมารกรุงธนบุรี ขณะนั้นโปรดให้พระราชรินทร์เป็นพระยา
อภัยรณฤทธิ์ พระมหามนตรีเป็นพระยาอนันตริราชฯ จางวางพระตำรา
ฝ่ายซ้าย, ฯลฯ โดยความชอบ

ณวัน ๓๑๓ ค่ำ ปีชวดสัมฤทธิศก เพลาห้าค่ำแล้วทูนหนึ่ง มี
จันทอปราคาถา

ณวัน ๓๑๓ ค่ำ (๑) เพลาเช้าโมงเศษเสด็จออกขุนนาง ครั้น
ประภาษเนือความแจ้งซึ่งข้อของพระพุทธรูปลงสู่ เป้า พระราชสุริย
ปรารถตงพระอเนกขาทรมหาพรต เพื่อจะทนมารุงพระบวรพุทธศาสนา
แด่อาณาประชาราษฎร์นั้น อัครวิริยแผ่นดินไหวเป็นช้านาน

ณวัน ๓๑๕ ค่ำ จตุศักราช ๓๓๓๐ เพลา ๒ ยาม แผ่นดินไหว
อีกครั้งหนึ่ง

(๑) เป็นวันปราบดาภิเษก ทรงถือนมจกหมวยเหตุไทร ในประชุมพงศาวดาร ภาค
ที่ ๔ และจดหมายเหตุไทร ฉบับพระอมรนาถวิจิตร (เกิด) วัดบรมนิวาส, ขุดกับข้อความ
ในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑๐ หน้า ๓๕ และข้อความในคำโคลงเฉลิมพระเกียรติ ซึ่ง
นายสวน มหาเหล็ก ประพันธ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๔

(๒) แผ่นดินไหวครั้งที่ ๒ เป็นเหตุการณ์ ในเดือน ๕ ว่าจะเรียงไว้ต่อเดือน ๔ แต่
นับมาเรียงไว้หน้าเดือน ๓ ทั้งนี้จะเป็นเพราะต้องการให้เรื่องแผ่นดินไหวมารวม อยู่ด้วยกัน
จึงไม่มีของตามลำดับเดือน

ณวัน ๓^๖ ๓ คำ เพลาเช้า ๓ โมงเศษ เมืองดาวห่มดั่งกมดู่โพธิ์
สมภาร ถวายช้าง ๓ ม้า ๕

ณวัน ๓^๖ ๓ คำ ข้าวदारเป็นเกวียนละ ๒ ชั่ง อาณาประชา
ราษฎรชดส่น จึงทรงพระกรุณาให้ข้าทูลละของชุดพระบาทผู้ใหญ่
ผู้ช่วยท่านาปรัง

ณวัน ๒^๖ ๓ คำ อัครราชการ เมือง กัมพูชาธิบดี เมืองปากน้ำ
ทุกไชมาศบอกรเข้ามา จึงทรงพระกรุณาให้พระกรมทำไปทำค่ายปากน้ำ
พระประแดง, ทำจัน, แมกตอง ขณะนั้น โปรดเกล้าฯ ให้พระยา
อนุชิตราชาเป็นเจ้าพระยายมราช^(๓)

ครั้น ณ เดือน ๕ หนคนชองกินข้าวในวัง และ กศทวิชัย ถึงของ
ทั้งปวงเสีย จึงมีรับสั่งให้ข้าทูลละของฯ แดราษฎรคักหนมาส่งแก่
กรมพระนครบาล หนส่งมหายไป

ณวัน ๒^๖ ๓ คำ จุดศักราช ๓๓๓๓ บัณเฑาะฏ (พ.ศ. ๒๓๓๒)
^(๒) หม่อมเจ้าอรุณ บัณเฑาะฏหม่อมเทพพรหม หม่อมเจ้าฉิม บัณเฑาะฏ
กับนางละคร ๕ คนฉีกกับฝรั่งมหาดเล็ก ๒ คน พิจารณาเป็นสำคัญ แล้ว

(๑) น่าจะเป็นเพียงพระยาอมราช หรือว่า การในตำแหน่งอมราช ยังไม่ถึงเป็น
เจ้าพระยาทีเดียว คือฯ ไปจึงคงเรียกว่าพระยาอมราชเท่านั้น

(๒) จดหมายเหตุไทรบุรีว่า จ.ศ. ๑๑๑๗ วัน ๒^๖ ๑๐ คำ "ข้างในเป็นโทษ" นำ
ส่งด้วยว่าหม่อมเจ้าทศพร (คือ ๑๑๑๗) จะเขียนมาเป็นอีก (คือ ๑๑๑๑) จดหมายเหตุ
ของไทรบุรีจะใกล้ความจริงมากกว่า และจดไว้เพื่อว่า "ข้างในเป็นโทษ" ซึ่งหมาย
ความว่า ข้างในทำผิดต้องถอดออกซิศกคตำแหน่งเท่านั้น ไม่ถึงกับตักประหารชีวิต

ตั้งให้ ผ่ายทนายเด็กทำประกันอย่าให้ยุ่งอย่างกันต่อไป แล้ว
ตัดแธน ตัดศิระชะ ผ่าอกเสียดงชายหญิง

ครั้นณวัน ๑๖ ค่ำ ยกกองทัพไปตีเมืองนครศรีธรรมราช

เจ้าพระยาจักรี (๑) พระยายมราช (๒) พระยาเพชรบุรี พระยาอภัยรณฤทธิ์ (๓) & นายยกก่อนเป็นกองหน้าไปโดยทางสถลมารค ไพร่ทหาร ๕๐๐๐ เศษ
ตั้งวงเมืองไชยา แดท่าข้าม ไปได้ถึงค่ายท่าหมาก คุ้มกัน
เบนตามารด พระยาเพชรบุรี พระยาศรีพัฒน์ตายในทรม แต่
ถกษมาณานบุตรเจ้าพระยาจักรีนั้น กองทัพนครจับเอาตัวไปได้ แล้ว
เอาทัพถกษมาณาย้ายเมืองไชยา พระยายมราชบอกเข้ามาให้กราบทูล
ว่า เจ้าพระยาจักรีเป็นกบฏ มีเต็มใจทำราชการ จึงทรงพระวิจารณ์
ด้วยพระปรีชาญาณ ถัดสี่ทราบนเหตุว่า การมีตอดตแล้วจึงเกิดวิวาท
กัน ทงนเบนบพวดานาแห่งเรา อันจะใช้แค่เสนาบดีไปไม่สำเร็จ จึง
เสด็จพระราชดำเนินไปทางชลมารคด้วยพลทหาร ๑๐๐๐๐ เศษ ทรง
พระที่นั่งมหาพิชัยสุวรรณนาวา ยาว ๑๑ วา ปากกว้าง ๓ คอกเศษ
พลกระเชียง ๒๘ คน พร้อมด้วยพลหุ้มเสนาโยธาเกรียงสี่ตราดูระทั้งปวง

ครั้นณวัน ๑๖ ๘ เพลา ๓ โมงเช้า ถึงบางทะเลเกิดพายุคลื่นลมหนัก
เรือรบข้าทหารกองหลวง กองหน้า ม้างแตกถ่มเข้าแอมบังอยู่ในอ่าว
พระเจ้าอยู่หัวให้ปลุกค่ายคนเพียงตา พระราชทานเครื่องกระยาสังเวช
บวงสรดวงเทพารักษ์ แล้วทรงพระราชสัตยาธิฐาน เอาพระดีจันรมมีแต่

- (๑) หนังสือราชินิกุลรัชกาลที่ ๑ ว่าชื่อ เมต
(๒) กรมพระราชวังบวรมหาดสูรสิงหนาท ในรัชกาลที่ ๑
(๓) สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

บุพชาติแต่ปางก่อนมาเป็นท้าว ด้วยพระเดชพระคุณญาณภาพ กตัญญู
 กิ่งบรรพชาบดงเป็นอัครบริวาร แล้วเสด็จไปในวันนั้น ชาติภพของ
 ตามเสด็จไปด้วยเรือนน้อย ก็เป็นสุขสบายหาอันตรามิได้

ครั้นเดือน ๘ มนต์เอกศักดิ์ เสด็จลงมาข้าม ดาวหางชนช้างที่
 ทักษิณ

ครั้นเดือน ๓๐ แรม ๖ ค่ำ เพลา ๓ โมงเช้า เสด็จเข้าเมือง
 นครศรีธรรมราช เสด็จพระบรมมหาราชวัง พระโอรส
 ราชบุตรเสนาบดีในกรุงศรีธรรมราช บันดาลสยบสยงมีอาชวคัน
 ต่อได้ ก็แตกพ่ายแพ้นในพละนั้น นายกองไพร่ทหารมาถวาย
 เห็นข้างพลายเพชร ท้าวเจ้านครศรีธรรมราช ครองพลน้อยอยู่ จึงจับมาถวาย
 พระเจ้าอยู่หัวเสด็จชมทรงกฤษกร หัสตินทร ช่างค้น ทรงพระ
 พลายเพชรเสด็จเข้าเมืองนครศรีธรรมราชได้ เสด็จเต้านายเพชรทนาย
 เดอกลกบมคายคนหนึ่ง แต่ได้ราชขานาควงคำแดชะแม่พันกาม,
 หิริญ, สุวรรณ, อดิถตถการณทงปวงเป็นอันมาก แดสมเด็จพระ
 พระเจ้าอยู่หัวมีชัยชนะข้าศึกกรุงนน ฝ่ายท้าวท้าว ท้าว
 ท้าวท้าวท้าว ยังมาไม่ทันเสด็จ ด้วยอำนาจพระบรมมหาราช
 อัครบริวาร

ครั้นกองทัพมาถึงพร้อมแล้ว จึงมีพระราชโองการดำรัส
 ให้ภาคโทษไว้ ด้วยเจ้านครพราหมณ์นครราชชิตาเดราชทศพร หันไป
 เมืองเทพา, คานี ให้เจ้าพระยาจักรี, เจ้าพระยาพิชัยราชา เริง
 กองทัพมาติดตามไปจับเจ้านครจงได้ ถ้ามิได้จะลงพระราช
 าชญาถึงสิ้นชีวิต

ครั้นถึงณวัน ๖ ๑ ๓๓ ค่ำ เพลาห้าค่ำแล้ว ๒ ทุ่มเศษ พระเจ้าอยู่หัวเสด็จยกกองทัพไปโดยทางชลมารค โดยดำดั้นทัพประทีบรอนแรมจนถึงเมืองสังขตา นำแห่ตงเรือพระที่นั่งจะไปไม่ได้ เศษพระบรมโพธิ์สมภารบังเกิดน้ำเบี่ยงมกลอง มีพรวนฝูงปลาอาหารให้ เห็นประจักษ์แก่ข้าทูลละออง ๑ ทงปวง ก็เสด็จด้วยราชานภาพเป็นอัครวิชัยยังนัก

ฝ่ายเจ้าพระยาจักรีแม่ทัพเรือ เจ้าพระยาพิชัยราชาแม่ทัพบก ยกทัพติดตามเจ้าเมืองนคร ไปถึงเมืองเทพา จับจีนจับแขกมาได้ตามได้ เนื้อความว่า เจ้าเมืองนครหนีไปเมืองคาน เจ้าพระยาจักรี, เจ้าพระยาพิชัยราชา จึงมีหนังสือไปตงพระยาคาน ๆ มีอาจระตังไว้ได้ จึงตั้งเจ้านคร, พระยาพิทลุง, พระยาสังขตา, เจ้าพัฒน์, เจ้ากวาง กับทงบุตรภรรยามาให้ เจ้าพระยาจักรีจึงจำคนโทษทงปวงได้เรือรบมาถวายณเมืองสังขตา

ครั้น ณ วัน ๖ ๑ ๓๒ ค่ำ เสด็จพระราชดำเนิน มา ถึง เมือง นครศรีธรรมราช

ครั้น ณ วัน ๖ ๑ ๒ ค่ำ เพลา ๘ ทุ่มเกิดเพลิงณเมืองนครตำบลนายไก่อ ทรงพระกรุณาให้ มีกฎหมายประกาศไป มีให้ไพร่ทหารไทยจีน ทงปวงฆ่าโคกระบือ แต่ข่มเหงตมณชีพราหมณ์อาณาจักร พระราชทานฎหมายผู้พ่ายทนายเตอกรซึ่งตามเสด็จครั้งนี้ ได้ตามจัดการเป็นอันมาก ทรงพระกรุณาให้เล่นให้สนุก แต่ให้กำถวนหน้าพระที่นั่งกระดานละ ๕๐ ซังบ้าง ๓๐๐ ซังบ้าง ตมกปรากฏว่าทุกครั้ง แล้วทรงพระราชศรีทษาให้ตั้งฆารธรรมการมนต์พระภิกษุ, เถร, เณร, รูปชีโนเมืองนอก

(๑) กฎหมายฉบับศาลาสามดวง ว่าด้วยพระราชกำหนดใหม่ บทที่ ๒๖

เมืองนครศรีธรรมราชมาพร้อม พระราชทานข้าวสารของก่ดะถึง เงิน
 ของก่ดะ ๓ บาท ที่ขาดผ้าสีบงจิวรก็ถวายโคจรจิวร แด่แจกยาจากฉนวน
 เด่มชคนตะ ๓ ตั้ง ทุกวันพระช โมสถ แด่ทรงพระกรุณาจ้างข้าทูล
 ตะของ ๑ ให้ ฐาปนาบูรณปฏิสังขรณ์พระช โมสถ, พระวิหาร, การ
 เปรียญ, พระระเบียง, ศาลาปฏิ สันพระราชทรัพย์เป็นอันมาก ให้
 คังการสมโพธิพระสาร์วิกรมมชาติ สรรพด้วยการสมโพธิ แด่ให้
 ปฤกษาโทษเจ้านคร เช่นมคิปฤกษาโทษถึงตาย ทรงพระกรุณาไม่
 เห็นด้วย ให้คงจำเจ้านครไว้ให้ ถึงกรุงเทพฯ จึงปฤกษากันใหม่ แด่
 ทรงคงเจ้ามราชวิวงศ์ พระเจ้าหลานเธอ ใต้ครองนครศรีธรรมราช
 แด่ให้พระยาราชสุภาวดี, พระศรีไกรธาศิ อยุช่วยราชการ

อนึ่ง ทรงพระกรุณาให้ราชบัณฑิตยจัดพระไตรปิฎก ลงบรรทุก
 เรือเข้ามากรุงเทพฯ แด่พอจำดของได้ทุกพระคัมภีร์แต่จะจึงจะเชิญ
 ออกมาไว้ตั้งเก่า แด่พระอาจารย์ ศรี ซึ่งแตกหนีออกไปอยู่นเมือง
 นครศรีธรรมราชนั้น ให้หม่นดเข้ามากรมด้านศิษย์ด้วย

ศักราช ๑๑๑๓ บัณฑิตเอกศก (พ.ศ. ๒๓๓๖) เด็ดจดำเนินทัพ
 กตบมาเมืองธนบุรี จึงคงพระอาจารย์ ศรี เป็นพระสังฆราช แด่ทรง
 พระกรุณาจ้างให้ช่างาน ๆ พระไตรปิฎกทั้งจบ สันพระราชทรัพย์เป็น
 อันมาก ฝ่ายเจ้านครนพระราชทานโทษ ให้รับพระราชทานน้ำพระ
 พัดมัจจุรา คงแดนมาพระคำต้นนากค้อยเพื่องฟูรินใต้ตั้งเก่า พระ
 เจ้าอยุหวัท ทรงพระอวมนาการจำเวญพระปรีชาญาณแด พระกฤษฏา
 นภาพยง ๆ ฐนไปจนถึงจุศักราช ๑๑๑๖ บัชาติโทศก (พ.ศ. ๒๓๓๙)

(๑) ศุภฤหมอบนัชตราสามดวง ว่าด้วยพระราชกำหนดใหม่ บทที่ ๒๑

วัน ๕ ๖ ๗ คำ จตุศักราช ๓๓๓๒ มี จะยกกองทัพไปปราบคน
 ชาติชยชาวมลายูด้วยชัยเหล่าร้ายนั้นยกลงมาตามตระเวน
 ตีเอาข้าวปลาอาหารเผามาบนเรือนเดียวหลายตำบล ไพร่บ้านพลเมือง
 ได้ความแค้นเคืองชด้นนัก เหตุฉนั้นจึงให้เจ้าพระยาพิชัยราชาถือ
 พด ๕๐๐๐ ยกไปทางตะวันตก พระยายมราชถือพด ๕๐๐๐ เข้านั้นเป็น
 คน ๓๐๐๐๐ ด้รวพด้วยเครื่องด้รวพอาวุธทั้งปวง

ครั้นจตุศักราช ๓๓๓๒ มีชาติโทศก (พ.ศ. ๒๓๓๓) วันเสาร์ เดือน
 ๘ แรม ๓๔ คำ เพลาโมงเช้าเศษ เป็นมหาพิชัยฤกษ์ พระเจ้าอยู่หัว
 เสด็จจากเมืองธนบุรี ไปโดยทางชลมารค ทรงนาวาพระที่นั่งพร้อมด้วย
 หม่อมพดพิทยโธธา เสด็จนำทหารทั้งปวงประมาณ ๓๒๐๐๐ ครั้นเช้า
 แสงเดือนขึ้นระ ๓ ชั่ง ด้วยเดชพระบารมีบรมโพธิ์สมภาร กำบัง
 ฆราวาสมาแต่ทิศใด ก็ได้เกณฑ์ให้กองทัพเหตื้อเพื่อ แล้วได้ทรง
 พระบรมราชทานแก่สมณะชัพรามณเฑาะจากฉนวนพิท แต่ครอบคัวบุตร
 ภรรยาชาติละของชัพรบมาทั้งปวงแล้ว แรกเมืองศรีกรุงเก่า
 แรกเมืองยภักตรา เข้าบันคาบคีตาเข้ามาถวาย ๒๒๐๐ กระบอก ฉนะ
 เมื่อเสด็จพระดำเนินขึ้นไปนั้น ประทับแรมณเมืองนครสวรรค์ ๒ วัน
 แล้วยกขึ้นไปชาติฉนวน ประทับแรมฉนวนหนึ่ง

รุ่งอรุณวันเสาร์ เดือน ๘ แรม ๒ คำ ยกไปประทับที่ชานปากน้ำพิง
 เพลาประมาณยามหนึ่งเข้าตีเมืองพิษณุโลกได้ หดวงโกษาข้างคิมมิชอบ
 หนีออกจากเมืองขึ้นไปตั้งค่ายรับชยณตำบล โทก แล้วเลิกทัพไป

(๑) ตั้งอยู่ที่ทางทิศอีสานของจังหวัดพิษณุโลก

ครั้นวันเสาร์ เดือน ๘ แรม ๕ ค่ำ เด็จเจ้าเข้าไปนมัสการพระ
 รัตนราช, พระชินศรี, พระศรีสุทนต์นี้ ก็ทรงพระโสมนัสปริศนา
 ปราโมทย์เต็มใจศรัทธา เปิดองพระภูษาจากพระองค์ทรงพระรัตน
 เจ้าเดรัจฉานทำทักพิกฝ้ายตะวันออกอยู่ ๘ เวน พอพระยายมราชขึ้น
 ไปเฝ้า จึงพระราชทานข้าวปลาอาหาร แด่น้ำสุราพัดให้พร้อมแล้ว
 สั่งให้ทักพิกยกเครื่องขึ้นไปคิดเมืองสุวรรณภูมิ แล้วตรัสว่าเราจะยก
 ทพระอินทร์ไปบอก นายจันน้อยนกดั่งขึงตั้งอยู่ ช่างเหตารายจะได้
 ทวงทักดอมขึงเอา แต่ไม่ช้าดอก พอทักพิกเข้ามาเมื่อนานขึงได้ ๓ วัน
 นากจะเกิดมากจน เศษพระบรมมหาราชวัง ๓ วัน
 นากจะเกิดมากจน เสด็จออกตั้งบางต้นตั้งบางประจักษ์ไว้วันนั้น จำเดิมแต่
 นกของทักพิกทพรือทองปวง ได้แจ้งเหตุแล้วก็ยกมอชนกรวาทถวาย
 บังคมเอาพระเศษเศษภาพปกเกล้า มิน่าใจมิโดยช้อช้อการณรงค์
 ของอาชจะรบตีหมบัจจามครุศาสตร์ ด้วยเห็นพระบรมมหาราชวัง

วันอาทิตย์ เดือน ๘ แรม ๗ ค่ำ เพลา ๒ โมงเช้า ยกทัพหลวง
 จากเมืองพิษณุโลกโดยทางชลมารค ประทับรอนแรมไปได้ ๓ เวน
 พมย ถอนหงส์ออกของหน้า ใจความว่าไต่เมืองฝางแล้ว แต่ชาย
 เรือนชงคคิมชอมนหนไป ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงยังคิดตามขึง ก็
 เสด็จรบไปทงกลางวันกลางคืน เถิงตัวหนักค้ำหาคตั้ง ให้นายทัพ
 นายกองเกณฑ์กัน ไปคิดตามชายเรือนฝางแดนนางพญาข้างเผือกขึงไต่

ครั้นวันอาทิตย์ เดือน ๘ แรม ๑๓ ค่ำ หลวงครุชาติ กองพระยา

อินทรวชิร จับได้นางพญามังกลเดวคชสารศรีเมืองศิวประเสริฐ นำ
มาทูลเกล้าฯ ถวาย ทรงพระกรุณาพระราชทานบำเหน็จโดยสมควร
ครั้นวันพฤหัสบดี เดือน ๓๐ ขึ้น ๓๐ ค่ำ เสด็จยกพลพยุหโยธา
ทัพหลวง โดยทางชลมารคไปดำรบดน้ำมด จึงดำรัสให้ตั้งค่ายทางชั้นใน
ชั้นนอก คึงเกิดยกถอมลาดตระเวนสืบข่าวเอาศิวชัยเรือนฝางให้จึงได้
แล้วแต่เจ้าพระราชดำเนนกลับยังพระตำหนักค่ายหาดสัง

ครั้นวันจันทร์ เดือน ๓๐ แรม ๕ ค่ำ สั่งให้แต่งกฎประกาศ
กองทัพมหายุทธไทยจันทรงปวง ชญาให้ขิมแห่งวิคธาขจร ชาวบ้านแคว
ฆ่าโคกระบือ ชนง นายกองนายทัพผู้ใดใด บินแต่ข้างฝั่งพลายใหญ่
ได้คือกโต นว รบศิวปกตาง ก็ให้ตั้งเขามาทูลเกล้าฯ ถวาย

วันพฤหัสบดี เดือน ๓๑ ขึ้น ๑ ค่ำ เสด็จจ้อยู่ณพระตำหนักค่าย
หาดสัง แยกเมืองตานเข้ามาสู่พระบรมโพธิ์ธมมาร ถวายดอกไม้อทอง
เงิน แดแขกเมืองยักกะศรธาถวายบั้น ๓๐ บอถ

วันอังคาร เดือน ๓๑ ขึ้น ๖ ค่ำ มีชาว ไทศึก (พ.ศ. ๒๓๓๓)
ทรงพระกรุณา ให้ มนตพระสงฆ์ฝ่ายเหนือมาพร้อมกันหน้าพระที่นั่ง
ขุนนางผู้ใหญ่ฝ่ายทหารพลเรือนเฝ้าพร้อมกัน จึงดำรัสปลุกษา
ว่า พระสงฆ์ฝ่ายเหนือ เป็นพวกพวกเพื่อนชญาเรือนฝางยอมคิด
ถอบนรบศึก ชาวคนปล้นเอาทรัพย์สินของ แดกันสุธาต้องเสียด้วยดีกา
ให้ขาดจากสักขามทจตุปารวชิก เป็นตามกอยู่ในพระศาสนาจะได้อ
ได้ อนึ่ง พระสงฆ์ฝ่ายใต้ ฝ่ายเหนือ ก็แปลงปลดอมกันขอมรู้วาทอง
ได้คือก โตชว จะได้กระทำสักการบูชาให้เป็นผลตามสิ่งแก่คนแก่ท่าน
แต่ให้พระสงฆ์แก่ตามสักคามจริง ถ้าได้ผลในจตุปารวชิกแก่กาดโต

กาดก่อน จะพระราชทานผ้าให้ สักออกทำราชการ ทนรับนั้น จะให้
 คำนำกับนาฬิกา ก่อน ถ้าพระจะให้เป็นเจ้าอัครราชกณะฝ่าย
 เหนือ โดยสมศวรแก่คุณจอมบุรี ที่แพนาพทานั้นจะให้พระราชอาญา
 แล้วสักข้อมือใหม่ขอไว้คืออีกโดย ถ้าเดิมขอพาพิภาจะพระราชทานผ้าไตร
 ใหม่ขอใหม่ ถ้าไม่รับแต่เดิม ครั้นจะให้ตั้งคำนำกับคนคำว่าได้ทำ
 ศึก จะให้ตั้งพระราชอาญาประหารชีวิตเสีย ชึ่ง เมื่อบพระสงฆ์จะ
 ลงตำหนัก ให้ตั้งศาลกันม่านคาดเพดาน แต่งเครื่องพัดกรรมาเทพา
 พร้อมแล้ว ทรงพระอักษรฐานให้พระบารมีนั้นช่วยอภิบาลรักษาพระ
 สงฆ์ทรงปวง ว่าภิกษุองค์ใดมิได้ขาดสักกราบทุกคู่ปาราชิก ขอให้พระ
 บารมีโพธิญาณของโยม แลอ่านภาพเทวดาอันศักดิ์สิทธิ์ ช่วยอภิบาล
 รักษาพระผู้เป็นเจ้า อย่าให้แพแก่หน้าพิภาได้ ถ้าแต่ภิกษุรูปใดคิด
 วิวัดด้วยคู่ปาราชิก จงสังหารให้แพแก่หน้าพิภาให้เห็นประจักษ์แก่ตา
 โลก เศษพระบารมีสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ครั้นนั้นพระสงฆ์ทมิศ
 มรุตฤทกษะนะแก่หน้าพิภาหาอันตรายมิได้ ทภิกษุผู้คิดนั้นกับหน้าพิภา
 เห็นประจักษ์แก่ตาโลกทั้งปวง พระสงฆ์ตำหนักครั้งนั้น ชะนะบ้าง
 เด่มอบบ้าง แพบ้าง เด่นาบตทั้งปวงกระทำตามรับสั่ง โดยสมศวรแก่
 คุณและโทษ แต่ผ้าไตรทพระสงฆ์สักนั้น ได้เฝ้าทำเป็นสมุกไปหาพระ
 มหาธาตุเมืองฝาง แล้วทรงพระกรุณาให้เขียนผ้าจีวร ให้ได้ ๓๐๐๐ ไตร
 บวชพระสงฆ์ ๖๐ ฝ่ายเหนือ แล้วให้ตั้งมาอาราธนาบิพระสงฆ์ราชกณะ
 แลอันดับ ๕๐ รูปณกรุงธนบุรี ชึ่งไปบวชพระสงฆ์ไว้ทุกหัวเมือง แล้ว
 พระราชทานราชกณะไว้ ให้อยู่ตั้งสอนพระสงฆ์ฝ่ายเหนือ พระ
 พิมพ์ธรรมอยู่เมืองฝาง, พระธรรมเจดีย์อยู่ทุ่งยั้ง, พระธรรมราชา,

พระเทพกวี อยู่ในเมืองสวรรค์โลก, พระธรรมอุคมอยู่ในเมืองพิชัย, พระโพธิวงศ์อยู่ในเมืองพิษณุโลก

วันศุกร์ เดือน ๓๓ แรม ๓๐ ค่ำ เสด็จพระราชดำเนินไปยังเมืองสว่างคนบุรี สัมโภชพระธาตุ ๓ เวนแล้ว ให้บูรณะปฏิสังขรณ์พระอาราม แดพระบรมธาตุให้บริบูรณ์ตั้งเท่า จึงเสด็จพระราชดำเนินไปสัมโภชพระณียง ๓ เวน แดเสด็จไปสัมโภชพระบรมธาตุเมืองสวรรค์โลก

ครั้นวันศุกร์ เดือน ๓๓ แรมคานาง สัมโภชพระเมืองพิษณุโลก ๓ เวนแล้ว ข้าหลวงซึ่งมีความชอบในการสงคราม ให้วังเมืองกรุงของเมืองตามฐานานุกรมลำดับ เจ้าพระยาพิชัยราชาเป็นเจ้าพระยาสวรรค์โลก พระยายมราชเป็นเจ้าพระยาสุรศรี วังเมืองพิษณุโลก พระศรีวรราชเทวีวังเมืองพิชัย พระท่ายนารังเมืองสุโขทัย เจ้าพระยาอนุรักษภูธรวังเมืองนครสวรรค์ พระยาอภัยรณฤทธิ์ ไปเป็นพระยาขมราช ให้ว่าที่สมหนายกด้วย แดเสด็จพระราชดำเนินกลับลงมายังกรุงธนบุรี ณวัน ๓ ค่ำ

ดศักราช ๓๓๓๒ ปีชวด โทศก (พ. ศ. ๒๓๓๓) จะยกทัพหลวงขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่ เหตุเพราะมาแต่ร้ายเมืองเชียงใหม่ ยกกองทัพลงมา

- (๑) มีประวัติพิสดารอยู่ในหนังสือพิลปากร เล่ม ๖
- (๒) กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทในรัชกาลที่ ๑
- (๓) พระยาพิชัยดาบหัก ดูหนังสือเสนาศึกษาและแม่ทัพยาศาสตร์ เล่ม ๑๑

ประจำปี พ. ศ. ๒๔๖๘

- (๔) สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

บวงสร่วงเสร็จแล้วทรงพระสตัยาริษฐาน เหาพระบารมีโพธิ์สมภารได้
 ต้นนิคชาการมาแต่อดีตชาติและปัจจุบันนี้ เป็นที่พึ่งพำนักแก่ไพร่พด
 ทงปวง ฉะนั้นอากาศปราศจากเมฆและพายุฝนผ่องแผ้วเป็นปกติ
 เศรษฐาภาพ กำตั้ง พระอิริยฐานบารมีและเทวานุภาพ เถิงเพลา
 ๕ ทุ่ม ๘ บาท ก็บินตาดฝนตกลงหนัก น้ำของซอนไม้ ในป่าก็ถอยไหล
 ไปเป็นอศักรยขยงก ครั้นเพลาเช้าก็เสด็จดำเนินพดประทับรอนแรม
 ไปจนใกล้เมืองเชียงใหม่ พระมาและดาวแดงกองทัพชอกกรับ ฝ่ายทัพ
 หนักก็ทัพพระมาแตกเลิกถอยไปจนกำแพง แล้วตั้งค่ายรายล้อมไว้
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสถิตอยู่ณพระตำหนักภายในกำแพงดิน แล้วสั่ง
 ให้นายทัพนายกองทั้งปวงเข้าปล้นปืนในเพลา ๓ ยามเศษ เพื่อจะพัง
 กำแพงเข้าตี ได้รับกับพระมาสามารถ จนวนรุ่งไปเข้ามโกลอยออกมา
 จึงตรัสว่าอันเมืองเชียงใหม่ต้องทำนายอยู่ คำปราชญ์เจ้าสืบมาว่า
 กษัตริย์พระองค์โดยทัพไปตีเมืองเชียงใหม่ครั้งเคยมโกลย ๓ คอยก
 ไปเป็นคารมสองจึงได้ ถ้าจะเข้าหาญบุกรุกเอาด้วยกำตั้งกำตามคนก็
 จะได้ แต่จะเสียไพร่พดมาก และยกมาบคนเหมื่อนจะตทวงททำทาง
 และกำตั้งเข้าตี ก็ได้เห็นประจักษ์แล้ว ถ้ายกมาคงหวังเห็นได้ถาย
 ๓ คอยก จึงให้ถอยทัพหลวงส่งมาเวหนึ่ง กองทัพทั้งปวงก็แตกเตอน
 ถอยมาตาม ฝ่ายพระมาก็ยกกองทัพไล่ตะเภาป่า ตะกตตามยิงถองมา ไพร่
 พดก็คนแตกกระส่ำระส่าย ถอยยขยงมาจนถึงทัพหลวง อันประทับรับ

(๑) พงศาวดารเชียงใหม่ว่ากองทัพพระโกศาตขึ้นไปประจักษ์ พระอรจะเป็นทัพ
 หลวงโกศา (ยัง) เมื่อแตกหนีไปจากเมืองพิษณุโลกกระมัง

อยู่ณราชช่องแคบนัน ส้มเต๋จพระพุทเจ้าอยู่ทิวเห็นคังนัน จึงเสด็จ
ทรงพระแสงดาบค้อน โยธาทรงปวง โทกตั้งรบพระมำตะดุมบอนแทงพัน
กนเป็นดำมารถ ทพระมำตมคายเบอนฮันมาก แดกกระจักกระจาย ก
เสด็จกลับลงมาเิงกรุงชนบุรีด้วยสัตว์ศิกภาพ

ดศักราช ๑๑๓๒ มีชาติโทศิก (พ. ศ. ๒๓๓๓) ทรงพระวิจารณ์
ว่าเมืองเก่านชยนัก โพรพดด้มาก เกิดอกนการสงครามมาหาทมน
ผู้คนจะฮาคัยมิได้ จึงทรงพระกรุณาให้ข้าราชการตละอง ๆ ฝ่ายทหาร
พดเรือนทำค่ายด้วยไม้ทองเหลืองทงตน เป็นทมนไวพดางกอน จึงจะกอ
กำแพงเมื่อภายหลัง ให้ทำค่ายตั้งแค่มน กำแพงเมืองเก่าไปจนวัด
บางว่านฮยวง ลงไปริมแม่น้ำใหญ่ แด่วรชคณาารอบพระนคร มุดคิน
ชนเบนเซ่งเทนตามริมคายนางโน เเคอนหน่งสำเรจการ

วันอาทิตย์ เดือน ๓๓ แรม ๓๓ ค่ำ จดศักราช^(๑) ๑๑๓๓ มีเถาะตรีศก
(พ. ศ. ๒๓๓๔) เพลาเช้าโมง ๕ บาท ไต พชัยฤกษ์ เสด็จลงพระที่นั่ง
ดำเกาของ ยกทัพหลวงออกจากเมืองชนบุรีไปทางปากน้ำเจ้าพระยา
เรือรบ ๒๐๐ ลำ เรือดำเกา ๓๐๐ ลำ พดทหารไทยจีน ผรั่งเป็นคน
๓๕๐๐๐ เศษ สรรพด้วยเครื่องดำคราอูรทรงปวง เเคะพระบรมโพธิ
สมภารคณดมร้ายในพระมหาสมทรมันศาลสงมเป็นปกติ เสด็จไป
๕ เวนประทัมปากน้ำจันทบูร จึงให้ พระยาโกษาเป็นแม่ทัพยกไปตี
ตะโพงโสมและกองกุก แด่วเสด็จไป ๖ เวน วันพฤหัสบดี เดือน ๑๒

(๑) จดหมายเหตุวันทัศคราวเสด็จพระราชดำเนินไปปราบเมืองพุทโธมาศ (อำเภอ)
อึ้งเหล็กอยู่เกือบบริบูรณ์ มีขื่อนำเรืออยู่ในนั้นมาก คุประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๖

๒๓ ๔ คำ เถิงปากน้ำพทไซมาศ สัตถคตักจินฬากะฉวันคกณียงไต
 จึงไต มหนังสือพระยาพชัยไฮศวรรย์กองทัพหน้า ใหญณวมชื้อซ่งจับไต
 มานนถือเข้าไประิงพระยาราชาศรัษฐี ว่าสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
 ยกกกองทัพกทพเรียมาน พระราชประสงค์จะเค็กพระองค์รามราชาให้
 ครองกรุงกัมพูชาธิบดี แล้วจะเอาตัวเจ้าชัยเจ้าเสด็จแล้วให้หลวงชาว
 กรุงซ่ง ไปอยู่เมืองใด ๆ จึงตั้ง ถ้าแต่พระยาราชาศรัษฐีมไคภักคด้วย
 เห็นว่าดีท่านไต ก็ให้แต่งการบ้องกันเมืองจงสรพ ถ้าเห็นว่าจะสู้
 ไต ก็ยังทรงพระกรุณาโปรดอยู่ ให้ออกมาราบถวยบังคม เราจะ
 ช่วยท่านบำรุง เถิงว่าแก่แล้วมามีไต ก็ให้แต่งหุเขียนบรูออกมา
 ถวยบังคมจงณิปลัน ถ้าช่วยอยู่ทรงพระพิโรชมาเสียให้ตั้ง พระยา
 ราชาศรัษฐีจึงให้หนังสือตอบออกมาว่า ซ่งให้หนังสือมาเถิงข้าพเจ้า ๆ
 ขอบใจนัก จะหาขุนนางมาปลุกษาให้พร้อมกันก่อน ถ้าประนอม
 พร้อมกันแล้วจึงจะบอกไปให้แจ้ง และพระยาราชาศรัษฐีก็มีไต ให้
 ผู้ใดออกมาบอก จึงดำรัสสั่งกรมอาจารย์ ให้จกกันทแกตัวหาญเข้า
 ปลันเมืองทงนายไพร่ ๓๓๓ คน จึงให้เกณฑ์ทหาร ๒๕๐๐ เข้าสมทบ
 แล้วพระราชทานฤกษ์แถมบายให้ปลันในเพลา ๒ ยามนน กับนกำแพง
 เข้าไปไต จุกเพลิงซันสว่างรุ่งเรือง โดยุทธนาการรบกันกับญวนซ่ง
 อยู่ในเมืองนช้านาน แลนายทัพนายกองรพตทงปวงซ่งตงค้ายราย
 ถ้อมชยุนัน จะบกรุกเข้าไปช่วยกัมไต ด้วยญวนยงรักษาหนาทยงรบ
 อยู่ ไพร่พลทงปวงกอดโรยตง เศษบรมโพธิ์สมภารบันดาลคตจกคต

โยธาทหารทั้งปวงให้ล้าคึกฉิวเสด็จไป ถิ่นน้ำใจของอาชแถกั้วหาญยิ่ง
 นึก คึกกระ โจนเข้าไปถึงมกทั้งเรือ จินญณซึ่งรักษาหน้กกั๊กแตกหนี
 ไป พอรุ่งอรุณวันอาทิตย์ เดือน ๑๒ ขึ้น ๓๓ ค่ำ เพลาเช้าก็เข้าเมือง
 ไค้ และพระยาราชาศรีศรีเมืองเวียงหน้ไปไค้ วันจันทร์ เดือน ๑๒
 ขึ้น ๓๓ ค่ำ เสด็จเข้าไปสถิตในวังพระยาราชาศรีศรี จึงตรัสถาม
 พระญาณประสิทธิ์ พระสุธรรมมาจารย์ อาจารย์จันทร์ ว่าเมื่อคุณ
 ทหารเข้าหักค่ายนั้นเข้าข้างฐานไค้ อาจารย์ทั้งสามให้กรรมไค้ตรงกัน
 จึงเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรตทหารเหล่านั้น เห็นผิดด้วย
 พระราชดำริ ตรัสว่าข้าศึกหนีไปไค้ด้วยเราผิดกับรบตั้ง ถ้าต่อสู้
 จะเสียราชการ จึงให้หลวงพระวราชอาณาเขตนายไพร่ ซึ่งมีความชอบหัก
 ค่ายเข้าไค้นั้น พระวราชทานเงินเป็นบำเหน็จทั้งนายไพร่ ๑๒๕ ชั่ง แล้ว
 ให้มีกฎประกาศห้ามอย่าให้ รบรบมาท้าวจินญณชาวเมือง ให้ค้าขาย
 ตามภูมิฉะเนาแต่ก่อน แล้วพระวราชทานตั้งพระยาพรหมผู้ช่วยราชการ
 โภชาธิบดีเป็นพระยาราชาศรีศรี เมืองพุกไซมาศ แล้วยกทัพหลวง
 จากปากน้ำพุกไซมาศไปตีกรุงกัมพูชาธิบดี เสด็จโดยทาง ชดमारค
 ประทับรอนแรมรายทางขึ้นไปจนถึงพนมเปญ เจ้าพระยาจักรียกกองทัพมา

(๑) ภายหลังจึงมีขอสวมภักดิ์ ก็โปรดให้เป็นเจ้าเมืองสามเค็ม

(๒) ในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาว่าเป็นสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
 แต่ตามหลักฐานส่วนมากบุคคลนี้คือกันว่า เวลานั้นสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ยัง
 ดำรงพระยศเป็นเพียงพระยาอมราช จนถึงปลายปีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๑๗ หรือต้นปีมะแม
 พ.ศ. ๒๓๑๘ จึงเลื่อนมาเป็นพระเจ้าจักรี คงอยู่ในชั้นนี้ต่อมาจน พ.ศ. ๒๓๒๐ จึงได้เป็น
 เจ้าพระยาจักรี ส่วนวันที่บันทึกชื่อพระเจ้าจักรี (หมุด) นั้นเอง

จากทัพราชบัณฑิตกราบบังคมทูลว่า พระองค์ก็ขทัยยกทัพไปตั้งอยู่ที่บ่อพนม
แล้ว ครั้นทรงฟังจึงสั่งให้เจ้าพระยาจักรียกไปตามในคืนนั้น ครั้น
เพลาบ่าย ๓ โมงเศษยกทัพพลดงตามไป ประมาณยามหนึ่งก็ได้ทรง
ฟังหนังสือบอกเจ้าพระยาจักรีว่า ญวนตกล่นายมาจับพระองค์ขทัยไป
แล้ว จึงหยุดประทับแรมอยู่ณเรือพระที่นั่งหน้าบ้านตำหนักเวณียง
เพลาเช้ายกกลับคืนมาดงปากคลองงมกกระสา พบครัวแต่เรือเป็นอันมาก
แต่ยกมาประทับเกาะพนมเพียง พระองค์ความร้าวชาตงมาเข้า

ต้นฉบับต่อจากนงชาติ ฮยตอน หนึ่ง

ข้อความที่ขาดนั้น คือ

- (๓) ทัพพลดงเสด็จมาเมืองพุทโธมาศ (ฮ่าเตียน)
- (๔) ทัพพลดงเสด็จกลับกรุงธนบุรี
- (๕) พระยาราชเสนาธิบดี ญวนคนเก่าขอมเจ้ากรมภักดี (ดูประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๗)
- (๖) กองทัพพระยากรมท่าเมืองพชัยครั้งที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๕
- (๗) โปรดให้ตั้งกองมอหมายหมู่เดโชไพร่พลดง, เดโชตั้งกัศพรวิศ และเดโชหัวเมือง ใน พ.ศ. ๒๓๓๖
- (๘) กองทัพพระยากรมท่าเมืองพชัยครั้งที่ ๒
- (๙) เดือน ๓๒ พ.ศ. ๒๓๓๗ ทัพพลดงเสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปปราบพม่าเมืองเชียงใหม่

ข้อ ไปนเป็นพระราชาพงศาวดาร

วันศุกร์ เดือน ๕ ขึ้น ๓๒ ค่ำ (พ.ศ. ๒๓๓๘) เสด็จมายัง ๒
 โมงเศษ เสด็จฯ อยู่นพระตำหนักค่ายเมืองลำพูน ทรงฯ ให้หาพระยา
 จำบ้าน พระยาลำพูน ลาวแต่น ชนหม่น พกพอกต้มกำลัง ซึ่งได้ทำ
 ราชการด้วยกันมาเฝ้าให้พร้อม แล้วพระราชทานเสื้อฝาคันตะสำหรับ
 ตามมณฑลศึกค้ายไพร่เป็นอันมาก แล้วพระราชทานผ้าถุง ห่มแก่
 ภรรยาพระยาจำบ้าน พระยาลำพูน

วันเสาร์ เดือน ๕ ขึ้น ๓๒ ค่ำ ครั้นเพลาย่างแจ้งแล้ว ตรีเตรียมมื่น
 เกนทาม ลูกหลวง ลูกพระเดย พร้อมสรรพ ทรงช้างต้นพลายคเชนทร
 เขี้ยวธง เสด็จฯ ยกพลนิกรโยธาทัพหลวงจากค่ายเมืองลำพูนขึ้นไปเมือง
 เชียงใหม่ประทับร้อนณพระตำหนักค่ายบ่อคอกทาง ๓๕๒ เส้น แล้วยก
 จากบ่อคอกไป เสด็จมายัง ๓ โมงเศษถึงพระตำหนักค่ายม่นรมนาเมือง
 เชียงใหม่ทาง ๘๖๖ เส้น จึงตรัสสั่งให้มบงโยชชากายไว้ให้พร้อม
 พุ่งนจจะยกทัพหลวงขึ้นไปยึดทางฮองวะไว้ จับเอาเป็นให้ ดังนี้

ในวันนั้นเพลายามเศษ ไปชุกปลา, มะม่วงวัน เจ้าเมืองเชียงใหม่
 รู้ว่าทัพหลวงยกขึ้นไป จะอยู่ตามมิได้ ด้วยกลัวพระเดชเดชาภาพ
 พระบารมี พากรวัดหนีออกจากเมืองไปทางประตูข้างเผือก ด้วยความ
 กลัวยาเหยียบกันออกไปตายอยู่นประมาณ ๒๐๐ เศษ พียง
 หลงรบอยู่ที่ม้าง แดงของเจ้าพระยาสุรศรี ซึ่งตั้งค่ายต่อมอชยุตตรงประตู

(๑) คนกำลังของเชียงใหม่

ท่าแพนออกหักค่าย ซึ่งโคค่ายพะมา ๓ ค่าย แทะพันพะมาตายเป็น
อนมาก

ครนวังชนฉนวนชากตย เดอชนย ชน ๓๔ ค้า เพดาร์งเข้า สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทรงช้างตนพระที่นั่งพลายคเชนทรเยียรยง เสด็จฯ ไปทอดพระเนตรค่ายข้าทูลละอองฯ ซึ่งตั้งล้อมเมืองเชียงใหม่รอบแล้ว เสด็จฯ กลับมาพระตำหนัก พระยายมราช ผู้ว่าท่งสมุหนายก แม่ทัพเด
นายทัพนายกองท่งป่องมาเฝ้าพร้อมกัน จึง ทรงฯ ครุสั ประภาษ ว่า
พะมายกหนีไปท่งน เป็นความกตฤทธิธิบายของ ผู้ใด พระยายมราช
ผู้ว่าท่งสมุหนายก แด่นายทัพท่งป่องพร้อมกันกราบทูลว่า แด่ก่าตั้งขำ
วราชกรทำสงครามกับพะมา ๆ มโดยกหนีไป ออกรบเนื่อง ๆ ครน
เสด็จฯ วยกทัพหลวงขึ้นมาตง พะมายกหนีไป เห็นเป็นอศักรยหนัก
ชนพะมายกหนีไปน ด้วยพระเดชเดชานภาพพระบรมมเป็นแท้ อนง
พระสงฆ โนเมืองเชียงใหม่บอกอ่า วันเสด็จฯ ไปถึงเพดายาแเคษ เป็น
อศักรยแผ่นดิน โนเมืองเชียงใหม่ไท

อนงทรงพระกรุณาพระราชทานฉลองพระองค์ผ้านด้านพระยายมราช
ผู้ว่าท่งสมุหนายก, เจ้าพระยาสุรศรี ด้วยพระยายมราช ผู้ว่าท่งสมุ
หนายกเห็นชอบหนักกว่าท่งป่อง แด้วพระราชทานผ้าไหมแดง ผ้าไหม
ม่วง ในกองพระยายมราช ผู้ว่าท่งสมุหนายก ๕๕ ผืน ให้แจกทหาร
ซึ่งมีความชอบ กองเจ้าพระยาสุรศรี ๕๕ ผืน ให้แจกทหาร

(๑) นั้คือสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แด่ตำแหน่งสมุหนายกนั้น ได้พิมพ์
ห้องตราปั๊มเมื่อ พ. ศ. ๒๓๑๓ ได้ความว่าเจ้าพระยาสุรศรีบรรณารักษ์กรมการอยู่

อนึ่ง สิ่งให้ตั้งพระราชอาชญาเจ้าพระยาสวรรค์โลก ด้วยมิได้ปลง
ใจในราชการ ให้แต่ขุนหมื่นผู้น้อยทำการ ตัวนั้นอยู่แต่ไกล ให้จำครบ
แล้วให้เขียน ๓๐ ท่ พระหลวงขุนหมื่น ๓๐ ท่ นายหมวด ๒๐ ท่ แล้ว
ให้รับเอาสิ่งของซึ่งแต่เมืองเชียงใหม่ได้นั้น ให้สิ้นเชิงทั้งกองเจ้าพระ
ยาสวรรค์โลก แล้วครัดว่า เมืองพะเยาพะม่ากับดาวอยู่ ๓๐๐๐ ตัว
กับกรมการทั้งปวงจะอาสาดี ทำราชการแก่ตัวจะได้หรือมิได้ เจ้า
พระยาสวรรค์โลกกับกรมการทั้งปวงกราบทูลว่า ได้ มีได้ ให้ตั้งพระ
ราชอาชญาถึงสิ้นชีวิต

วันจันทร์ เดือนยี่ ขึ้น ๓๕ ค่ำ เดือนเจ็ดจ้อยณพระตำหนักค่ายเมือง
เชียงใหม่ ทรงฯ ครัดสั่งว่า นายทัพนายกองทั้งปวง ถ้าผู้ใดได้ไทย
ชาวกรุงฯ แลแคว้นแคว้นกรุงฯ ได้ ให้ส่งมาถวายจนถึงเชิง ถ้าผู้ใด
เบียดบังไว้ สืบได้จะเอาเบ็ดโทษตามกฎหมาย

วันอังคาร เดือนยี่ แรม ๓ ค่ำ นายทัพนายกองสั่งสั่งของแตรวัด
มาทูลเกล้าฯ ถวาย ได้ปืนใหญ่ ๓๑๐ ม้าน้อย ๒๐๐๐ (รวม) ๒๓๓๐
บอก, ฆ้อง ๓๒ คู่, ม้า ๒๐๐ ไทย, มอญ ๕๐๐, ครวไทยชาว
สวรรค์โลก ๕๐๐ เศษ จึงครัดสั่งว่า ครวไทยชาวสวรรค์โลกเป็นกบฏ
ต่อแผ่นดิน หนีไปอยู่กับพะม่าเมืองเชียงใหม่ นำพะม่าลงมารบเมือง
สวรรค์โลก จะเอาตัวมิได้ จะเป็นเยี่ยงอย่างเสียราชการแผ่นดินไป

(๑) มีร่างห้องคราเป็นหลักฐานว่า เมื่อ พ. ศ. ๒๓๓๑ คราวเสด็จพระราชดำเนินขึ้นไป
รับพะม่าเชียงใหม่ เจ้าพระยาสวรรค์โลกต้องโทษอยู่กรุงธนบุรี หากได้ตามเสด็จไป
ในงานพระราชสงครามด้วยมิ, ศุภนิภากร เล่ม ๒

ให้ครอบครัวเจ็ดคนทั้งบุตรภรรยา หนึ่ง ชาติบุตรของ ๑ ผู้ใหญ่ปรึกษา
 พร้อมกัน กราบทูลขอชีวิตไว้ ให้เป็นตะพันทูน่าช้าง จึงทรงพระ
 กรุณาพระราชทานชีวิตไว้

วันพุธ เดือนยี่ แรม ๒ ค่ำ เพลาเช้า เสด็จฯ ไปนมัสการพระพุทธ
 ปฐมปรกณวัดพระสี่ทิวัก ในเมืองเชียงใหม่ แล้วเสด็จฯ ไปทูล
 พระนครเขื่อนขันธ์ไปมยุ้งจนเจ้าเมืองเชียงใหม่

หนึ่ง ดาวมฆอทองป่องว่า แต่ก่อนมาถ้าเทศกาลเดือนยี่ นานแม่น้ำ
 เมืองเชียงใหม่ลง แลมีคนนำขี้มาก็คอกหนึ่งเป็นขี้คัจฉราย

วันพฤหัสบดี เดือนยี่ แรม ๓ ค่ำ เสด็จฯ ขึ้นพระตำหนักกรม
 เมืองเชียงใหม่ ทรงฯ ครุเสด็จฯ พระยาลาวมฆอทองมกคิเจ้ามาพง
 พระบรมโพธิ์สมภาร ไทท้าวราชการช่วยรบพระม่านมีความชอบ ทรงฯ
 พระราชทานพระแสงมัยยาว มั่นต้น หอก เสือผ้า แก้วพระยาจำบ้าน
 ให้ ถ้อพระราชอาญาสิทธิ์ เป็นพระยาอภัยไชยปรากฏ ครองนครเมือง
 เชียงใหม่ พระราชทานพระแสงมัยยาว เสือผ้า แก้วพระยาอภัยไชย
 หลาน ให้เป็นพระยาอภัยไชย ฝ่ายหน้านครเชียงใหม่ พระราชทาน
 พระแสงมัยยาว เสือผ้า แก้วมัยโพธิ์ เป็นราชวงศ์ พระราชทาน
 พระแสงมัยยาว มั่นต้น หอก เสือผ้า แก้วพระยาอภัยไชย ให้ ถ้อพระ
 ราชอาญาสิทธิ์ เป็นพระยาอภัยไชย ครองนครหริภุญชัย พระราชทาน
 พระแสงมัยยาว เสือผ้า แก้วมัยโพธิ์ของ ให้เป็นพระยาอภัยไชย ฝ่าย
 หน้านครหริภุญชัย พระราชทานพระแสงมัยยาว พระแสงหอก เสือ
 ผ้า แก้วถ้อ ให้ ถ้อพระราชอาญาสิทธิ์เป็นพระยาอภัยไชย ครอง
 นครลำปาง พระราชทานเสือด้าแก้วนชัยธรรม์ของ ให้เป็นพระยา

อุปราชาย้ายหน้านครลำปาง พระราชทานเสด็จมาแก่นายเดิม นายดวงทิพ
นายมตา นายคำพิน นายบุญมา ผู้น้อง เป็นราชวงศ์

อนึ่ง โห้จกแจ่งตั้งแต่งพระทองแสนขันหมื่นขันได้ แต่ในแคว้น
แคว้นเมืองเชียงใหม่, เมืองหริภุญชัย, เมืองนครลำปาง, เมืองแพร่,
เมืองเถิน, บ้านก้อ,^(๑) คอกเหล็ก, บ้านนา, ตามรัศตามกอง รังเมือง
ครองเมืองเชียงใหม่, เมืองหริภุญชัย, เมืองนครลำปาง, เมืองแพร่,
เมืองเถิน ตามบรรพบุรุษสืบมา

วันศุกร์ เดือนยี่ แรม ๕ ค่ำ เพลาเช้า เสด็จฯ ยกพลพยุหยาตรา
ทัพหลวง จากค่ายเมืองเชียงใหม่กลับคืนพระนคร ให้เจ้าพระยาจักรี
แม่กองทัพช่วยจัดแจงเมืองเชียงใหม่ อนึ่ง โห้จกยั้งข้าราชการ
ซึ่งกองทัพไปตามพระมา ได้หยุดแล้วจึงเด็กทพลงมา ครบตั้งแล้ว
เสด็จฯ มาประทับแรมชยณพระตำหนักค่ายเมืองหริภุญชัย จึงเสด็จฯ
ไปนมัสการ พระบรมธาตุ ไปรับเงินพระราชทานแก่ตัวเป็นอันมาก
แล้วให้พระยาอภัยพร้าว น้อยโพธิ ถอนาพระพมดั่งเจ้า จำเพาะพระ
บรมธาตุเมืองหริภุญชัย ในวันนี้พระยาอภัยเชียรปวิการถวายนัคคานารี
เป็นบาทบริจาริกผู้หญิง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงิน

๓ ชั่ง ผ่าตำรับหนึ่ง แล้วส่งตจวนาริณคนให้พระยาอภัยเชียรปวิการ

(๑) ต้นฉบับเขียน เกาะ เป็น ก้อ จึงคงไว้ตามต้นฉบับ

(๒) ไม่บอกว่าเป็นพระยาอภัยจักรีแต่ในต้น ค. เหมือนจะ
ไม่ใช่เจ้าพระยาจักรี (หมุด) สมุหนายก

(๓) ใ้คิดว่าว่า การที่ไม่ทรงรับนั้น เพราะทรงรังเกียจในการพราดลูกเขา ดังจะ
เห็นได้ในตอนพระยาอภัยจะนำถวายนัคคานารีต่อไป

ครนรุ่งรณฉนวนเสาร เค็อนย แรม ๕ คำ เสด็จฯ จากเมืองลำพูน
มาประทับแรมเมธา

ครนรุ่งรณฉนวนอาทิตย์ เค็อนย แรม ๖ คำ ยอกจากเมธามาประทับ
แรมเมธัน

ครนรุ่งรณฉนวนจันทร์ เค็อนย แรม ๗ คำ ยอกจากเมธันมาประทับ
แรมหางฉัตร

ครนรุ่งรณฉนวนอังคาร เค็อนย แรม ๘ คำ ยอกจากหางฉัตรมาประทับ
แรมตำป้าง เพดาบาย & โมงเสด็จฯ มานมัสการตาพระบรมราชา บุษบา
ด้วยดอกไม้มงคล, เงิน แล้วไปรยเงินพระราชทานแก่ดาวเป็นอินหมาก
แล้วได้ครัวชาย ๓ หญิง ๓๕ (รวม) ๓๗ คน ถวายเป็นข้าพระบรมราชา
ตำป้าง

อนึ่ง พระยาภาวดีระถวายนคตนาภิเษกเป็นบาทบริจาริกผู้หนึ่ง ทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงิน ๓ ชั่ง นำสำรับหนึ่ง สั่งให้คน
แก่พระยาภาวดีระดงเกล้า พระยาภาวดีระ พระยาอุปราชา กราบทูลฯ
ว่า บัดนี้เจ้าตอกสัมภร์ บิตามารตาศญาตัพพะของทองปวงกษยณพร้อมกัน
อินจะเบ็นโทษด้วยพดัตพรากจากบิตามารตาศฯ คุงหนึ่งทรงพระกรุณา
เห็นหามิได้ ทรงพระดำริเห็นว่า ตั้งใจสำนึกกตเบ็นแท้แล้ว จึงพา
ตามเสด็จฯ มาด้วย

อนึ่ง สั่งให้บิคาพระยาภาวดีระ พระยาภาวดีระ น้อยธรรม อุปราชา
คำพัน คำดำ ราชวงศ์ ถิ่นนำณพระวิหาร วัดพระบรมราชาตำป้าง
เสด็จฯ ประทับแรมณพระตำหนักค่ายตำป้าง ๒ เวณ

ครนรุ่งณวันพฤหัสบดี เดือนยี่ แรม ๓๐ ค่ำ ยอกจากตำป่างมา
ประทมนแรมหัวหน้าค้ำ

ครนรุ่งณวันศุกร์ เดือนยี่ แรม ๓๑ ค่ำ ยอกจากหัวหน้าค้ำมา
ประทมนแรมนาขาย

ครนรุ่งณวันเสาร์ เดือนยี่ แรม ๓๒ ค่ำ เพดาบายโมงเศษ เสด็จฯ
มาถึงพระตำหนักทประทมนท่าเรือเมืองเถน นั้พระชะทางแต่เมือง
เชียงใหม่ม้า ๕๒๓๕ เต้น

วันอังคาร เดือนยี่ แรม ๓๕ ค่ำ เพดาเข้า ยอกจากเมืองเถน
เสด็จฯ โดยทางชลมารคมา ๒ เวณ พระเชียงทองบอกขันไปให้
กราบทูลว่าพระม่ายกเข้ามาทางค่านแม่ตะมาว

วันพฤหัสบดี เดือน ๓ ขึ้น ๒ ค่ำ ถึงพระตำหนักเนืองตาก จึงตรัส
สั่งให้หอดวงมหาเทพเป็นแม่ทัพ แดงมันไวจรรณายกไป พระราชทาน
ม้าต้นสำหรับกองทัพ ๕ ม้า ทรงจัดแจงทัพเสร็จแล้ว เพดาฆ่าชองค้ำ
เสด็จฯมาประทมนอยู่หน้าค้ำทรายบ้านตาก บอกไปให้กราบทูลว่า พระมา
ซึ่งยกเข้ามาทางค่านแม่ตะมาว นัน คัมแตกแตกไปแล้ว จึงตรัสสั่งให้

(๑)
นายคัวรนายเจรมหาศไทย ดงไปบ้านระแหง บอกกองทัพพระยา
กำแหงวิชิตให้เร่งยกออกไปก้ำวสะกคคิ เขาจงไต เพดา ๒ ยาม จึง
เสด็จฯ ดงเรือหม่นจง กรมวัง ต้องดงมา หอดวงรักษ โภษาดงก้ำยท
นังมำคัวย พบเรือนายคัวรมาสู้รบราชการกตบขันไปกราบทูลว่า เห็น

(๑) นายคัวรอรุณ

กองไฟอยู่หน้า ไต้ขึ้นเป็นเสียงพระมาเหิน จึงคิดว่าจริงหรือ
 ประการใด กราบทูลว่า ไต้ขึ้นมันคง ก็ทรงพระวิตสงสัย ให้
 นายควรรนำเสด็จฯ ลงไป ครั้นเห็นกองไฟ จึงประทบบเรือพระที่นั่งไว้
 ให้หม่นจงไปสอดแนม เห็นเรือกระวางได้พระมาเมืองเชียงใหม่
 พระเพชรปานฯ คุมมาให้เห็นชานยาม ครั้นแจ้งประกฤษแล้ว จึง
 เสด็จพระราชดำเนินต้องลงมา เรือพระที่นั่งกระทบคอไม้ตมดง จึง
 เสด็จฯ ขึ้นไปเฝ้าทูลทวายเป็นนายช, นายเกิดดะคร นางผิงไฟอยู่ นายช
 จึงถวายผ้าตาตมผืนหนึ่ง เช็ดพระบาทพระชงขมิ ผ่ายหลอดวงรักษ โภษา
 จึงเจริญหือพระภษาซึ่งชมนามาคือออกดี พระภษาทงนชมนชมนายชย
 แต่พระภษาด่านของคทงแห่งเป็นปกติชย เห็นศักรรยณก จึงเขา
 มาทูลเกล้าฯ ถวาย แล้วเสด็จฯ มาโดยทางสถลมารค หลอดวงรักษ
 โภษา นายควรร ตามเสด็จมาด้วย เพลาเช้ารุ่งขึ้นณวันศุกร์ เดือน ๓
 ขึ้น ๓ ค่ำ ถึงพระตำหนักถอมมม่วงบ้านระแหง จึงทรงฯ สั่งให้
 ปรีกษาคุนแตะโทษนายควรร จึงปรีกษาว่าทรงฯ ใช้ นายควรรไป
 ราชการ แตนายควรรไปไต้ขึ้นเสียงพระมาคณโทษ แต่มิได้สอดแนม
 เข้าไปใกล้พิจารณาให้ตงแท้ แตนมากกราบทูลว่าไต้ขึ้นเสียงพระมา
 ให้อยู่ ให้สงสัยพระทัยนัก ก็ชงด้วยโทษ ๖ สถาน ประการใด
 ประการหนึ่ง แตนายควรรได้ตามเสด็จฯ มาเป็นเพื่อนพระชงคเมื่อ
 กนถารนน เป็นความชอบ คุณกับโทษตบถกกัน

อนึ่ง ทรงฯ สั่งว่า นายชดะครถวายผ้าตาตม เช็ดพระบาท
 พระชงขมิเมือกนถารนนความชอบ พระราชทานเงิน ๕ ตำดงแก่นายช
 วันเสาร์ เดือน ๓ ขึ้น ๕ ค่ำ เพลาเช้า ทรงฯ พระราชทานเงิน

แก่ราษฎรชาวบ้าน ชายหญิง โทษน้อยตั้งที่บ้านเดิมคนละ ๓ เดือน
ณพระตำหนักสวนมะม่วง

วันอาทิตย์ เดือน ๓ ขึ้น ๕ ค่ำ เพลาเช้า ๓ โมงเศษ เสด็จออกณ
พระตำหนักสวนมะม่วง จมื่นสรวเพชญ์ภักดีกราบทูลว่า ฐน
อินทรโกศล นายดำ บัพาทย์ นายน้อยชนะ คบกันดอบถักทำเงิน
คอกคราพคดบังให้ผิดด้วยพระราชกำหนด พิจารณาเป็นเสร็จแล้ว ให้
ประหารชีวิตเสียไว้หน้าบ้านระแหง (๒)

อนึ่งสั่งให้หาพระยานนท์มาเฝ้า จึงตรัสว่าพระยานนท์ชอบราชการ
เมื่อเสด็จฯ มาถึงเมืองตาก จดแจ้งกองทัพรบสั่งให้หาทูกหมวกของ
พระยานนท์ มิได้ ไปเฝ้า แล้วพระยาพร โภษากได้บอกกล่าวคึกเคื่อน
ว่าหนังสือบอกข่าวพระมาเฝ้ามาตำหนักมะม่วง ให้เร่งไปเฝ้าฯ ทรงฯ
จะได้จัดแจงกองทัพ พระยานนท์ มิได้ ไปเฝ้าฯ ตั้งจะลงมาบ้านระแหง
นั้นเห็นว่าพระยานนท์ทูลว่า มิได้เสียชีวิตในราชการเป็นแท้แล้ว
ให้ตั้งพระราชอาญาเขียน ๓๐๐ จำครบลงไปณกรุงฯ เหาบครภรรยา
เขียนด้วยแล้วรับราชบาทให้ ดั้นเชิง แล้วทวงเงิน ๓ วัน ทวง
เรือ ๓ วันแล้วประหารชีวิตเสีย

วันอังคาร เดือน ๓ ขึ้น ๗ ค่ำ ฝนชุกบาดหลวงอินทรเทพ ผู้ว่า (๓)

(๑) คุกกฎหมายนับคราสามดวง ว่าคือพระราชกำหนดใหม่ บทที่ ๑

(๒) คุกกฎหมายนับคราสามดวงว่าคือพระราชกำหนดใหม่ บทที่ ๗

(๓) ถูกลงพระราชอาญาแก่กับพระยาประจักษ์ พ.ศ. ๒๓๑๔ เมื่อเสด็จไป
ปราบเมืองพิษณุโลก คุประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๖

ราชการกรุงฯ พ้องกรมทูลพระกรุณาใจความว่า หลวงอินทรเทพ
เบิกข้าวดองณางเมืองตาก มีได้แจกไพร่กองทัพ เขาข้าวนั้นไป
ขายแก่พระยานนท์ เขาเงินส่งไปแก่ภรรยา ครั้นตามได้เนื้อความเป็น
ดีแล้วให้ส่งพระราชอาญาเข็น ๓๐๐ แล้วให้ปรับไหมให้ข้าวดอง ๓๐ ต่อ
แล้วให้เป็นเต้านายหมวดคุมไพร่ เขาบุตรภรรยาจำได้ มีการศึกเมื่อใด
จึงให้ไปทำราชการแก่ตัว ถ้ามีความชอบแล้ว บุตรภรรยาตัวนั้นคงท
เป็นหลวงอินทรเทพคงเก่า

อนึ่งทรงฯ พระราชทานบันคาบสีดา ๓๐๐ บอกไว้สำหรับบ้าน
ระแหงจะได้บอingkนข้าศึก แล้วพระราชทานเสื้อผ้าแก่พระยารามัญ
มีชื่อเป็นอันมาก ซึ่งครัวไทย ครัวรามัญ ๕๓๓๕ เข้ามาสู่พระบรม
โพธิ์งมการ พระราชทานข้าวปลาอาหาร จัดเรือส่งลงไปกรุงฯ

วันพุธ เดือน ๓ ขึ้น ๘ ค่ำ เพลาเช้า เสด็จฯ ไปนมัสการพระ
ปฐมภุมารณวัดกลางคองเขาแก้ว จึงตรัสประกาศถามพระสงฆ์ว่า พระ
ผู้เป็นเจ้าของจำได้หรือไม่ เมื่อโยมยังอยู่บ้านระแหง โยมยกระฆังแก้วขึ้น
ชูไว้กระทำสัตยาธิษฐานเดี่ยวพระบรมมว่า ถ้าข้าฯ จะได้ศรีสแก่
พระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณในอนาคตเป็นแน่ ข้าฯ ตริะฆัง
แก้วเข้ามค้นให้ระฆังแก้วแตกจำเพาะแต่จัก จะได้ทำเป็นพระเจดีย์
ฐานแก้วบรมพระบรมสารีริกธาตุ ครั้นอธิษฐานแล้วคิดเข้า ระฆัง
แตกจำเพาะแต่จัก ก็เห็นประจักษ์เป็นอัศจรรย์ครั้งหนึ่ง พระสงฆ์
ถวายพระพรว่าจริงดังพระราชโองการ

วันพฤหัสบดี เดือน ๓ ขึ้น ๘ ค่ำ เพลาเช้า ยอกจากบ้านระแหง

เสด็จฯ มาโดยทางชลมารค ทรงพระราชพิธีท้าวถวายผ้าสะเบียง, จีวร
แก่พระสงฆ์ทุกอาราม แล้วพระราชทานเงินแก่ราษฎร ชายหญิงใหญ่
น้อยทุกบ้าน รายทางลงมา ๕ เวณถึงกรุงธนบุรี ณวันอังคาร เดือน ๑๒
ชน ๑๕ ค่ำ เพลาเช้า

วันพุธ เดือน ๓ ชน ๑๕ ค่ำ พระยายมราชนายทัพนายกองทั้งปวง
บอกมาให้กราบทูลพระกรุณาขอออกทัพออกไปช่วย เห็นกำลังพระมา
หนักมา จึงทรงพระกรุณาให้สมเด็จพระเจ้าตากเธอ, พระยาวิชิตสมบัติ
เป็นแม่ทัพต่อพระราชสาชญาสุทัศน์ กำกับสมเด็จพระเจ้าตากเธอยกออก
ไปตั้งค่ายรับอยู่ณเมืองราชบุรี ครั้นพระเจ้าตากเธอเสด็จไปตั้งเมือง
ราชบุรี พบพระยาอภัยรณฤทธิ, พระยาเพชรบุรี, หลวงส้มคันทบาด,
หลวงดำแดงฤทธา & นายแตกพระมาเข้ามา แต่พระยาสุนทรพิพิธ,
หลวงรักษ่มนเทียร, พระยาสัพรณบุรี, พระยากาญจนบุรี, พระยา
นครชัยศรี & นายยังมีพบ จึงบอกเข้ามาให้กราบทูล จึงทรงพระ
กรุณา โปรดเกล้าฯ สั่งให้จับบุตรภรรยาพระยาอภัยรณฤทธิ แลบุตร
ภรรยานายทัพนายกองทั้งปวงจำไว้ ให้พระยาอภัยรณฤทธินายทัพนาย
กองทั้งปวงทำราชการแกัดในกองทัพของพระยาวิชิตสมบัติ ถ้าแตกอีกครึ่งหนึ่ง
จะลงพระราชสาชญาตัดศีรษะเสียให้สิ้นทั้ง ไตร แต่ให้จัดนายหมวด
นายกองมาเข้ากองทัพของพระยาวิชิตเป็นอันมาก แล้วให้เจ้ารามลักษณ
พระราชสาชญาสุทัศน์คุมไพร่ ๑๐๐๐ ไปช่วยราชการ ให้เจ้ารามลักษณ,
พระยาวิชิตสมบัติ ปรีกษาราชการคิดอ่านกันเอาชัยชนะจงได้

(๑) เป็นผู้เข้มแข็งในการสงคราม ต่อมาโปรดให้เฉลิมพระยศทรงกรมเป็น กรม
ขุนอนุรักษสงคราม

วันจันทร์ เดือน ๓ แรม ๕ ค่ำ เพลาเช้าโมงเศษ ครัสต์สั่งให้
 ประหารศีรษะพระเทพโยธาเดี่ย ด้วยโทษผิดตามเสด็จฯ มาถึงแล้ว รู้
 ว่ามีราชการมีไคร้มาเฝ้าเห็น คอให้หาตัวจึงลงมาเฝ้า ครัสต์ถวายไม่ได้
 ราชการ เจ้าพระยาอินทวงศ์^(๑)สอดซัดใจ ว่าโทษผิดแต่มีไคร้เอาใจ
 ได้ราชการ จึงครัสต์ว่ามันฆ่าคนเสียได้ น้ำใจกำเริบนัก มีไคร้มาเฝ้าจะ
 ได้มีไคร้ จึงทรงพระแสงดาบประหารศีรษะพระเทพโยธาเดี่ยริมม้อม
 วัชยประสิทธิ์หน้าพระตำหนักหน้า

วันอังคาร เดือน ๓ แรม ๖ ค่ำ เพลาเช้า เสด็จออกณพระตำหนัก
 แพร่ ชนนคร ยกกรมครุเมืองนครชัยศรี มอกรมการมณฑลพระกรุณาใจ
 ความว่า นายพัน นายดำ นายแก่น นายพรม ตำรวจหลัง ๕ คน ถู
 ตราพระราชสีห์ไปเมืองสุพรรณบุรี ไปตั้งตำบลบ้านภุม แขวงเมือง
 นครชัยศรีกับเมืองสุพรรณบุรีตอกน พบพระมาฆมาประมาณ ๓๐ ม้า
 ไถเอา จึงวงหันเข้รัก แดงกะทอผ้าซึ่งได้ตราพระราชสีห์นตกหายไป
 ชายพระมาฆเข้าตอมบ้านภุม อยุ่แต่ นายพัน นายดำ นายแก่น ๓ คนหนีได้
 นายพรมหนีหายไปไม่พบกัน ครั้นแจ้งในมอถนนแล้ว จึงสั่งให้พระยา
 พิชัยไธสวรรย์ ผู้ว่าทโกษา ยกกองทัพพลรบ ๓๐๐๐ สรรพไปด้วย
 เครื่องสรรพยุทธ ยกไปเมืองนครชัยศรี

(๑) คำว่าอินทวงศ์อันหมายถึงอินทิด คุประซึ่งพงศาวดาร ภาคที่ ๒ เรื่องทรงตั้ง
 พระเจ้านครศรีธรรมราช และพงศาวดารเมืองกลาง

(๒) คุฎกุนนทธีบรรณกล ในกฎหมายเก่า ฉบับมสังกรวัด เกษมที่ครั้งที่ ๑๐ เล่ม
 ๒ หน้า ๑๑๗ ข้อ ๖ เรื่องห้ามถวายพระแสงในเวลาทรงพระพิธี

อนึ่ง สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงตั้งค่ายมั่นอยู่เมืองราชบุรี ประมาณ
๕ เว้น พระม่ายกมาแต่ปากแพรกประมาณ ๒๐๐๐ เศษ ตั้งค่ายอยู่ณบ้าน
บางแก้ว เจ้ารามด็กษณ์, พระยาริเบศร์บริดี ปรีกษาพร้อมกัน ให้
หอดวงมหาเทพเป็นกองหน้า ค่ายไพร่ทหาร ๓๐๐๐ ยกไปตั้งค่ายประชิด
โอบพระม่ายบ้านบางแก้วด้านตะวันตก ท้ายเจ้ารามด็กษณ์พลทหาร ๓๐๐๐
ยกไปตั้งค่ายประชิดโอบไปด้านตะวันออก ครั้นค่ายเจ้ารามด็กษณ์,
ค่ายหอดวงมหาเทพ มั่นแล้ว สมเด็จพระเจ้าตากสิน, พระยาริเบศร์บริดี
จึงยกขึ้นไปตั้งมั่นอยู่ โคกกระทาย

วันอาทิตย์ เดือน ๓ แรม ๓๓ ค่ำ จุลศักราช ๑๓๓๖ ปีมะเมียชดศก
(พ. ศ. ๒๓๓๘) เสด็จ ๒ โมงเช้า ๘-๘ นาฬิกา เป็นมหาพิชัยฤกษ์ เสด็จ ๑
ยกทัพุดจตุรงค์ยกทัพเสด็จ ๑ ไปโดยทางชลมารค ทรงนาวาพระที่นั่ง
กรรมาชยาว ๓๓ วา พดพาย ๕๐ คน เรือคังโอง ๒ ลำ มีแตรสังข์ฆ้องพาทย์
เรื่อนำ กดองแขก สรรพด้วยโยธาทหารนายไพร่ ๘๘๖๓ คน บินใหญ่
น้อย ๒๘๘ เสด็จ ๑ ไปปราบพระม่ายณเมืองราชบุรี เสด็จมายโมง
เศษ ถึงพระตำหนักค่ายท่าจีน เสด็จ ๑ ประทับคอกษณารชน ครั้นเสด็จ
ประมาณ ๕ ทุ่มเศษ เสด็จ ๑ จากค่ายท่าจีนไปในเพลากลางคืน ครั้น
รุ่งอรุณวันจันทร์ เดือน ๓ แรม ๓๒ ค่ำ ถึงที่ประทับค่ายเมืองแม่กลอง
แต่ยกไปเข้าที่เสด็จณวัดกลางค่ายบางกุ้ง แต่ยกไปเสด็จมายโมงเศษ
ถึงพระตำหนักค่ายมั่นประทับแรมณเมืองราชบุรี ครั้นเสด็จให้พระยา
วิจิตรนาวิไปสืบเอาชาวราชการ ณค่ายพระม่ายบางแก้ว แล้วเกณฑ์
ทัพแก่ด้วยทหารยกหนุนไปเป็นอันมาก

วันอังคาร เดือน ๓ แรม ๓๓ ค่ำ เพลาเช้าของค่ำแล้ว พระยา
 วิเศษนาวิกตมมากกราบทูลว่า ข้าทูลละอองฯ ทรงปวงซึ่งตงค้ายประชิด
 พระม่าน ถ่อมค้ายพระมาไว้วรอมแล้ว เห็นจะออกไปไม่ได้ จึงตรัสสั่งให้
 เตรียมจมนหาเสด็จตรคน บินจาวง บินหน้าเรือ บินขวากเหล็ก พร้อม

(๑) เป็นพระนิลป็นทอง มีกฎหมายอย่างทรงพระราชดำริ ให้ทำป็นมหาเศวตฉัตร
 ป็นเม็ช พ.ศ. ๒๓๑๗ ว่า วันเสาร์ เดือน ๘ ปฐมมาส แรม ๕ ค่ำ จตุศักราช ๑๑๓๖
 ป็นเม็ชของศก เพลาเช้า เสด็จฯ ออกทอดพระเนตรบ้นหันป็นบ้นบ้อม ทรงพระอักษร
 ในพระกระดานขระนวม แล้วทรงฯ สั่งว่า ให้กฎหมายไว้ข้างที่ฉบับหนึ่ง กฎหมายให้
 ร่างฉบับหนึ่ง ค้วยป็นครุั้น เรือนคินในเรณเคมฮาว ๕ นวกับเสนคางหนึ่ง ให้ทำไขวออกอีก
 ๖ นวหนึ่งได้ขนาคบบ้อม ทอดพระเนตรแล้ว ปักบงในให้ทำใหญ่กว่าคับบึงเสนคางหนึ่ง
 โคยรอบ เรือนลุดในถักถ้องคองอู แต่ปักบอกในถักถ้องให้ ไขออกขัวเสนคางอ้อม
 โคยรอบ ถวนอกเรือนคิน ให้ ไขออกใหญ่กว่าเสนคางโคยรอบ ถวนอกเรือนลุด ให้ ไข
 ออกสันทศเสนคางโคยรอบ ป็นครุขวคับ ๘ นวคั้ง รับสั่งให้ ไขวออกที่เรือนคินบึง
 ๕ นวหนึ่ง เรือนคอกขวออก ๑๐ นวคั้ง ขวทังเรือนคินเรือนลุดป็นสับเบคินคั้ง ทังเคมคร
 แลไขวออกป็นศอก ๘ นว (ป็นมหาเศวตฉัตร นึงป็นใหญ่ประจำบ้อม และป็นใหญ่
 สนาม จำนวนนังจะหลฯ ข้อยบอก ยังเหลือมาถึงสมัชครุงรัตนโกสินทร ปวงกฎในบัญชี
 กรมกลาโหม ซึ่งราชขานทุกเกล้าฯ ถวายเมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๐ ปลาขรัชกาลที่ ๑ ว่า ได้
 บ้อยทองป็นมหาเศวตฉัตรทำกรพระพุทธรมาท คือ บุหลังกาพระมณจาปี ๕๐ บอก ทำการ
 วัดพระแก้ว คือ หล่อเสมมีศ ๖๖ บอก หล่อเสมา ๖๐ บอก บุหลังกาพระมณจาปี ๕๐
 บอก หล่อระฆังใหญ่รอบ ๘ ก้า ๑๔ บอก หล่อเม็คราวเทียน ๓ บอก ทำการเม็คเส็ค
 คือ หล่อฐานพระนาก ๖ บอก หล่อครกสากน่านประตูปองพระราชวัง ๖ บอก ทำเครื่อง
 รั้ง ๔ บอก รวม ๓๔๖ บอก)

แล้ว ครั้นเพลา ๓ ยามเศษ เสด็จฯ ยกพลพยุหจากค่ายมั่นเมืองราชบุรี
ไปทางวัดอรัญญิก

ครั้นรุ่งขึ้นณวันพุธ เดือน ๓ แรม ๓ & ค่ำ เพลา ๕ โมงเช้า
เสด็จฯ ประทับวอนณพระตำหนักค่ายพระเจ้าตากเขื่อนसादाโลกกะค่าย
แล้วยกไปประทับแรมณพระตำหนักค่ายวัดเขาพระ

ครั้นรุ่งขึ้นณวันพฤหัสบดี เดือน ๕ ขึ้น ๓ ค่ำ เพลาเช้า เสด็จฯ
ไปทอดพระเนตรค่ายพระมาบางแก้ว ถึงค่ายประชิดหม่อมเจ้ารามดัดขันธ์
จึงตรัสสั่งเจ้าพนักงานให้เร่งทำการบั่นใหญ่ บั่นเกนหาม ให้แล้วใน
เพลาบ่าย ๓ โมง แล้วกำหนดให้บอกมา ฤกษ์ดีจะเสด็จฯ ขึ้นไป

อนึ่ง เพลาบ่าย ๒ โมง กองหลวงม้าเรือกบัต หอวงราชเสนา
พระยารามัญ โหมมัสซอ ซึ่งมีตราให้หาขยุ้นเมืองราชบุรีขึ้นมาเฝ้า
แล้วจึงตรัสสั่งให้ ไปตงค่ายอยุธยาตงระนาเขาเชิงงุ่มไว้ อย่าให้พระมา
ซึ่งเขาได้ เห็นว่าพระมาขุดสันน้ำ ครั้นเพลาบ่าย ๓ โมงฤกษ์ดีแล้ว สั่ง
ให้ยังบั่นใหญ่เถิด ยังไม่เสด็จฯ ก่อน ครั้นเพลาบ่าย ๕ โมงเศษ ขุน
ปลัดเมืองราชบุรีบอกมาให้ กราบบังคมทูลฯ เป็นใจความว่า พระมายก
มาณประตูสามบานด้านเจ้าธำมรงค์ คนประมาณ ๒๐๐๐ ม้าประมาณ
๕-๖ จีบชาวด่านไปได้ ๒ คน จะยกไปหรือจะตั้งอยู่เป็นประการใด รุ
นขอความแฉะจึงจะบอกมาให้แจ้งต่อครั้งหลัง ครั้นทรงฟังหนังสือบอก
แล้วจึงสั่งให้พระเจ้าตากเซอ, พระยาราชเสวยศรี ยกลงไปรักษาค่าย
เมืองราชบุรีไว้ ให้มั่นคง อย่าให้เป็นเหตุการณใด แล้วให้เรือ
ค่ายเปล่าตงไปตงไว้ รมนาให้สัน ให้บังครอากจงหนักหนา

วันศุกร์ เดือน ๕ ขึ้น ๒ ค่ำ เพลาเช้า ๒ โมงเศษ หมันบาราชหัว
หมันตำรวจในไปสืบข่าวราชการมากราบทูลว่า เจ้าพระยาอินทอภัย
ยกไปรักษาสระน้ำเขาชวพราน ตั้งค่ายอยู่ ๓ ค่าย คนประมาณ ๓๐๐ เศษ

วันพฤหัสบดี เดือน ๕ ขึ้น ๓ ค่ำ พระมาเจ้าศึกทรงหนั่งแล้วพระมาแตก
ถอยไป คนฉนวนพระมาเข้ารบ ๓ ครั้ง ได้รับพังกันสามารถ จับได้
เป็น พระมา ๒ ดาว ๑ (รวม) ๓ คน แต่พระมาตายได้เห็นผี ๕๐-๕๐ เศษ
เจ็บป่วยลำบากเป็นอันมาก ครึ่งคืนตามดาวซึ่งจับได้ ให้การว่ายกเข้า
ศึกก่อน คนประมาณ ๓๐๐ เห็นไม่ได้ ถอยไป จึงยกหนุนเข้ามาอีก
ครึ่งหลัง ๆ ครึ่งละ ๗๐๐ ยกมาแต่ค่ายปากแพรง เป็นคน ๓๐๐๐ ด้วย
กัน ครั้นได้ทรงฟังจึงสั่งให้เตรียมทหารเสด็จ ๆ ยกไปช่วยเจ้าพระยา
อินทอภัย พระเทพวรชน, หลวงคำเถิงรณภพ กราบทูลห้ามเสด็จฯ
ไว้ จะขออาสาออกไป จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเทพวรชน
หลวงคำเถิงรณภพ คุณเฮาทหารกองนอก ทหารกองใน กองอาวร้าย
นายเดื่อก บิน ๕๓๗ หอก ๒๒๖ (รวม) ๗๕๕ ยกเป็นกองโจรไป
ช่วยเจ้าพระยาอินทอภัยในวันนั้น

วันเสาร์ เดือน ๕ ขึ้น ๓ ค่ำ เพลา ๒ โมงเช้า เสด็จออกเยี่ยมพระตำหนัก
ค่ายวัดเขาพระ เจ้ารามตักขันธ์ตั้งแถวจงอยู่ด้วยคางนางแก้ว พระมา
จับได้ ในค่าย หนีออกมาได้ ให้นำขุม มหาดเล็ก ขุมศิวมาถวายหน้า

(๑) ในหนังสือคำให้การชาวกรุงเก่า มีชื่อ พระอินทอภัย นายกองหนึ่งในกองทัพ
พระยแพะขันธ์ ซึ่งยกขึ้นไปตั้งรับพระมาทางเมืองสวรรคโลก ก่อนเสด็จกรุงศรีอยุธยา
เมื่อ พ. ศ. ๒๓๐๐

พระที่นั่ง จึงตรัสถาม โท้การว่าพะมาอยู่ในค่ายประมาณ ๓๐๐๐ เศษ
 แต่โคเห็นผู้หญิง ๒ คน ช่าง ๓ ตัว ม้า ๘ ตัว ซึ่งสระเบียงอาหารหนัก
 บ้าง ห้ามได้บ้าง ถ้าจะเฉดยกกันไป เห็นจะได้สัก ๓๐ วัน ซึ่งนำ
 นนจะกินไปโคสักเดือนหนึ่ง อันมันถูกหลอดงตุกขระเดย ซึ่งยังเข้าไปคก
 ลงในค่าย ถูกคนตายเบเนอนมาก ทตามากกม แดพะมาซุดหุดมอยู่
 แด้วเอาเตบิตปากหุดมไว้ เห็นพะมาระดำรัส่ายนั้ก จึงตรัสถามว่า
 หนึมาหรือ ๆ พะมาใช้มา โท้การว่า พะมาใช้มาห้ามได้ ซาคมภาพ
 หนึมา จึงตรัสว่าไม่เห็นความจริง ถ้าหนึมา โท้พะมาใช้ได้ก็จะมี
 เสีย เห็นเบเนกดอยู่ โท้นายจู้ นหาคเล็ก พาคัวเถรจวงไปส่งไว้ณค่าย
 เจ้ารามตษณตังเกา

อนึ่ง โท้หนึมาของวจา ตามพะมา สืบถามพะมาแเดธาว ซึ่ง
 เจ้าพระยาอินทอภยจับโคส่งมาถวายณค่ายหลวงว่า นายทัพชงยกมาคณ
 กัด ตงค้ายอญนกัด ซอโค พะมาใช้มา โท้ชงยกมาค้ายสัระนา
 นนซอเนมะโย ยกมาเบเนคน ๓๐๐๐ ซึ่งตงค้ายชอญบางนางแกวณน
 ซอชยชงไป ทัพหน้าคน ๓๐๐๐ เศษ แดซึ่งตงค้ายชอญปากแพรกน
 ซอสะแคงมระนชง ทัพใหญ่ เบเนนำเจ้าชงอะ คนประมาณ ๓๐๐๐ เศษ
 ยงยกหนึมาทางทรวานน คนประมาณ ๓๐๐๐ นายทัพหน้าเข้าม
 ไตรจกชอ

อนึ่ง สั้งให้พระยาณรงค้วชต ไปคตเอาคั้วชะพะมาซึ่งถูกเบเนตาย
 ณค่ายเจ้าพระยาอินทอภยณชองพรานน เอไปเสียบไว้หน้าค่าย
 ประชดล้อนไฉน ให้ชอบทุกหน้าค่าย

อนึ่ง เพลาบ่าย ๕ โมงเศษ ทรงฯสั่งให้ประกาศแก่นายทัพนายกอง
 ท่งปวง ซึ่งตั้งพระมาไว้ณค่ายนางแก้ว ใจความว่า ให้ซึ่งพระมาไว้
 กว่าอะไร จึงเอาข้าวตอกเอา ถ้าพระมาเร็วร้อนออกจากค่าย ห้ามอย่าให้
 ซึ่งเอาคายเป็นอันตรายทีเดียว แต่เจ้าหน้าที่นั้นให้บริวารของไว้จงหยุด ถ้า
 พระมาหนีไปได้ จะเอานายทัพนายกองเจ้าหน้าที่ไพร่พลท่งปวงเป็นโทษ
 ถึงสิ้นชีวิต แต่ให้ตรวจคร่ากำชับตามรับสั่ง

อนึ่ง สั่งให้พระเทพวรขุนคันทหารขึ้นไป ๓๐๐ โห่ยกไปช่วยทหน้า
 ทคนเบาบางนั้น

อนึ่ง เพลา ๓ ทุ่ม ๘ บาทเสด็จขยันทระคำหนัก ไต่ทรงฟังเสียงบัน
 ไทใหญ่ขึ้นระดมกันหนักหนา ทรงพระดำริเห็นว่าพระมาจะยกหนีไป จึง
 ตรัสให้กองทหารกองอาจรรยยกขึ้นไปช่วยเป็นอันมาก แล้วเสด็จฯ
 ออกไปนอกค่ายไต่ทรงฟังเสียงพระมาเขื่อน ในทันใดนั้นหมื่นบาดราช
 ดำรงใจใน มากราบทูลฯว่า พระมา ออกมา หน้า ค่ายหลวง มหาเทพ
 ประมาณ ๓๐๐ ครันทหารขยงบันระดมไป พระมาถลนเข้าค่าย ทลถม
 ตายเป็นอันมาก เห็นว่าพระมาออกมิได้ จึงเสด็จฯ กลับเข้าไปในค่าย

วันอาทิตย์ เดือน ๕ ขึ้น ๕ ค่ำ เพลาบ่าย ๕ โมงเศษ พระเทพวรขุน
 มากวามบังคมทูลฯว่า ไต่แต่งให้ผู้นับชื่อไปสอดแนมดู เห็นค่ายพระมา
 ตั้งอยู่ดกแก่ คนประมาณ ๗๐๐-๘๐๐

วันจันทร์ เดือน ๕ ขึ้น ๕ ค่ำ เพลาเช้าเสด็จฯ ขยันทระคำหนัก
 ค่ายวัดเขาพระ ให้ตั้งพระราชาธญาเขื่อนขุนอากาศสี่รเพลิง ๖๐ ที่
 ขุนคนช้างศึก จันทอง จันทัก จันทู นายฤกษ์ คนตะ ๓๐ ที่ โทษผิดด้วย

ขึงบนเกนหามดกหวด ดกเคอน ดกขะเดย แต่ทักนัด มีไคยพร้อม
กันทักตะ ๕๐—๕๐ นกตามรับตั้ง ให้ข้าศึกภูควเสียรราชการไป โทษนั้น
เป็นมหันตโทษ ให้ตั้งพระราชอาญาแต่เพียงน ด้วยทรงพระกรุณา
อยู่แต่พอให้หรวมาจำ

อนึ่ง เพลาเช้า ๕ โมงเศษ หลวงรักษมณฑลเทศาภิบาล เจ้าเมือง
ข้าราชการทั้งปวง ใช้ให้ไปทำการศึกบ้านโคกเมืองโต พ้อมไคยสะกด
หลังไปด้วย ก็ไม่ดำเร้ราชการ ครึ่งนพอไปราชการสงครามเมือง
เชียงใหม่ ให้ตั้งอยู่ที่ราชการข้างหลัง แดมาพ่ายแพ้แก่พะม่าให้ชาย
พระบาทพอ แดวกกล่าวโทษกันว่าอศราชวปลาดอาหาร อันทำการศึก
ครึ่งน พ้อมจะชิงชิงแก่ถูกผู้โคหามไคย วิกโคไรเสมอกัน อันเป็น
กษัตริราชเจ้าแผ่นดิน ถ้าผู้โคมีความชอบ มีไคยป่นมาเห็นจ ผู้โค
ผู้โคมีไคยเอาโทษ ทำฉะนิกไม่ควรแก่ราชการแผ่นดินหามไคย อันประเวณี
กษัตริราช ผู้โคมีความชอบ ป่นมาเห็นจรางวัล ให้วังเมืองครอง
เมืองตามฐานานุกรมลำดับ ถ้าโทษผิดควรจะศึกกั ควรจะฆ่ากษาตย
จึงจะชอบด้วยราชการแผ่นดิน จะทำการสงครามกับพะม่าไปไคย แต่พอ
อุคสาหะกรรมานเทยทำสงครามมาทงน ใช้จะจงพระทัยปรารถนาหา
ความสุขแก่พระองค์ผู้โคยหามไคย อุคสาหะสุยักดำมากพระกายทงน
เพื่อจะทำนอวรวงพระศาสนา ให้สมณะชพรพราหมณัพระราชารัฐเป็น
สุขทั่วขอบขัณฑสีมา เพื่อจะมีให้หมคนฮาดัชาธรรม์ แดครึ่งนถก
ทงหลายทำการให้พ่ายแพ้แก่พะม่า ครั้นจะเอาโทษกัเสียดายนก ด้วย
ไคยเดยงคุดมาเป็นใหญ่โคแล้ว ผิดครึ่งนจะยกไว้ ให้ทำราชการแก่ตัวครึ่ง

หนึ่งก่อน แต่เขาบุตรภรรยาหนีมาจำไว้สิ้นแล้ว แต่อันจะตั้งค่ายอยู่
เมืองราชบุรีนั้น ถ้าพระม่ายมากดี รับรองหยุดมิชยช้านะแล้วจึงจะพ้น
โทษทั้งนายทงไพร่ เร่งคิดอ่านจงคิดเถิด อันพอจะละพระราชกำหนด
พระอัยการศึกเสียมิได้ ถึงมาทว่าจะเป็นนายทัพนายกองมิได้ จะพิททูล
ขอคือเป็นไพร่ก็ความใจสมัคร ถ้าจะทำไปได้ ก็ให้เร่งคิดอ่านทำการ
แก้ตัวไปให้รอดชีวิตเถิด

อนึ่ง เพลาทุ่มเศษ ได้ทรงฟังเสียงบันในค่ายวงพาด จึงตรัสสั่ง
ให้กรมอาจารย์ยกเอาทหารบันออกไปช่วย พระม่ายเดชะออกหน้าค่ายได้
ไปช่วยรบหน้าค่ายนั้น ครั้นเพลาค่ำพระม่ายออกรบค่ายพระรัตนโกษา
รบกันดำมืด พระม่ายถูกบันตายประมาณ ๕๐-๕๐ คน ได้พระม่ายเป็น
คนหนึ่ง แด่บันหอกเป็นอันมาก แต่พระม่ายดับเข้าค่าย บัดยเจ็บไป
เป็นอันมาก

วันอังคาร เดือน ๕ ขึ้น ๖ ค่ำ เพลาเช้า พระรัตนโกษาสั่งพระม่าย
ซึ่งจับได้คนหนึ่งมาถวาย ทรงฯสั่งให้ถามว่า นายทัพนายกองพระม่าย
ซึ่งอยู่ในค่ายนั้น ปรากฏกันเป็นประการใดบ้าง พระม่ายให้การว่า ที่
ปรึกษาจะออกมาถวายบังคมก้มบ้าง ทชดแจ้งก้มบ้าง ปรึกษาม
ถงกัน

อนึ่ง เพลาบ่าย ๒ โมงเศษ หลวงบำเรอภักดีบอกเนื้อความให้
กราบทูลพระกรุณาว่า พระม่ายฆ่าผ่านมาประมาณ ๓๐ ม้า ครั้นยงบัน
หลายนัด พระม่ายฆ่าหนีไป ครั้นได้ทรงฟังจึงสั่งให้พระณรงศ์อชิต
คุมเขามันหนักไปพระราชทานค่ายหลวงบำเรอภักดี ๓ บอก เจ้าพระยา

อินทอภัย ๓ บอก ไทรักษาค่ายจงดี แล้วสั่งให้ขุนเพชรภูมิตองเอาพระมา
ซึ่งจับได้ ในค่ายวงพาดนั้น ออกไปนอกค่ายหุดงบ่าเรอภักดี ททาง
พระมารมาเข้ามา ๓๐๐ คน แดงแดงเสียด ททางนั้นให้เห็นแผลทอกข้างหลัง
ให้พระมาซึ่งอยู่ข้างนอกเห็นว่า หนีออกจากค่ายเขาแทงตายฉับแล้ว
มันจึงจะควรมควรมลง

อนึ่ง เพลาบ่าย ๓ โมงเศษ บังเกิดลมพายุหนักมาหน้อยหนึ่งแล้ว
หายไป

อนึ่ง เพลาห้าค่ำแล้ว ๕ บาท ขุนวิเศษ โสภณโสมอ ถิษพระอาการ
ทรงพระประชวรสมเด็จพระพันปีหลวง มาถวายนพระตำหนักค่ายวัด
เขาพระ ครั้นทอดพระเนตรอาการแล้ว เรงให้ขุนวิเศษ โสภณโสมอไป
ถ้าเจ้าคุณเป็นเหตุการณ์สิ่งใด ให้เอาหม้อจำไว้แล้วรีบให้ส่ง แล้ว
ครวดีว่าพระโรคเห็นหนักจะมีโต ไปทันเห็นพระองค์ ด้วยการ แผ่นดิน
ครวณใหญ่หลวงนัก ครั้นจะไปบดิน ไม่เห็นผู้ใดไว้ใจอยู่ด้านคอ
ข้าศึกได้

วันพฤหัสบดี เดือน ๕ ขึ้น ๘ ค่ำ เพลา ๓ โมงเช้า ครวดีสั่งให้
หลวงอภัยศรีเพ็ญอริยาศาย แล้วจึงเสด็จจากค่ายม่นวัด
เขาพระ มาประทับอยู่พระตำหนักค่ายโคกกระคาย โยธาทั้งปวงจะได้
อาศัยนาเป็นสุข ครั้นถึงพระตำหนักแล้วผู้มชชกรบมาทูลว่า พระมา
ธมาออกมาได้คนซึ่งเดินไปมาณเรา จึงเสด็จฯ ออกไปนอกค่าย
ทอดพระเนตรเห็นม้าพระมา จึงครวดีสั่งให้อาจรรย, ทหาร, ทนายเดือก,
ผู้พาย ถีบมัน ๕๐๐ ได้ตัวพระมาให้แตกกระจัดกระจายไป อย่าให้ตั้ง
อยู่ได้ ครั้นทหาร ๔ หมูยกไปทันพระมา ได้รบกันเป็นสามารด พระมา

แตกไป ถูกบันไดยวบ้าง จับได้มาถวายบ้าง จึงตรัสสั่งให้ถาม พระมา
ให้การว่า เจ้าเมืองทวายยกมา ๘๐๐ ม้า น้อย ๕๕๐ ม้า ตั้งขยี้คาน
เจ้าว่าว ๕๐๐ ยกมาเที่ยวภาคตะวันตก ๕๐๐ ม้า ๕ ม้า จึงตรัสว่า
ความชอบซึ่งได้พระม้ามานี้ หวังจะได้ก่อน ดำริราชการแล้ว จึงจะ
พระราชทานปันมาแทน ด้วยทำราชการพร้อมหน้ากัน

หนึ่ง ทรงพระกรุณาให้สัมภักดิ์ข้าทูลละอองฯ ในกองหลวง ตก
น้ำ แต่โลกกะต่าย ขน ไป พระราชทาน ให้ ทักษิณ ซึ่ง ถ่อม พระมา ได้
บางนางแกว่น กับทั้งโต๊ะเบียงอาหารสิ่งของบริโภคทั้งปวง ส่งไป
พระราชทานเนื่อง ๆ ไม่ให้ขัดสนด้วยสิ่งใดหามได้

หนึ่ง มีไชย ซึ่งทรงฯ ให้ไปเอาข่าวราชการณค่ายหลวงมาเรอกกั
ค่ายพระยารามัญใหม่ กลับมากลางทูลว่า จะเข้าไปในค่ายนั้นมิได้
ด้วยพระมาตั้งค่ายโอบค่ายพระยารามัญไว้ ครั้นได้ทรงฟังจึงตรัสสั่ง
พระยาเชลียงศรีบดินทร์ กับกองพระยาอภัยวรมณฑล ผู้
ว่าทกรมเมือง ให้ยกไปช่วยพระยารามัญเป็นคน ๓๐๐๐ พระยา
เชลียงศรีบดินทร์ยกไปวันนั้น ให้พระยาอภัยวรมณฑล พระณรงควิชัย พระ
ราชบุรินทร์ทักหน้า พระยาเชลียงศรีบดินทร์เป็นทัพหลวง กระโจนตั้งวงเข้า
ไปได้ล้อมประยักกันเป็นลำดับ พระมาตาย ๓๐๐ เศษ เจ็บม้วยดำมาก
ไปเป็นอันมาก จะตั้งค่ายลงมณฑล พระณรงควิชัย นายกองทองสุก
ขุนชนะ นายเขียวฉะไว ถูกบันไดมุดง เตียนนายไพร่หลายคน ไพร่เสีย
น้ำใจกอย่นลงมาประมาณ ๖-๗ เดือน รับไว้หัยคแต่พระมาออกกลับ

เข้าค่าย แล้วจึงตั้งค่ายดงไฉ่ ไฉ่ ๖ ค่าย แล้วให้ม้าใช้ลงมากรรบตลา
ให้มัตราภากทนต์ ขึ้นไป อารัมภ์ให้ตั้งค่ายเดินเข้าไปกว่าจะถึงจึง
จะไม่เสียรพ แต่พระยาธิเบศร์รบตีกระโจมเข้าไป จะตั้งค่ายตั้งดงมิได้
ให้เสียรพแต่พระเกียรติยศทั้งนั้น ชอบจะเอานายทัพนายกองเป็นโทษ
ถึงสิ้นชีวิตจึงจะควร ครั้นทรงพระกรุณาให้ตั้งไฉ่ ให้พระยาธิเบศร์รบตี
เร่งตั้งค่ายเดินเข้าไป แก้อาหมองออกมาให้จึงได้ ถ้ามิได้จะเอา
นายทัพนายกองทั้งปวงเป็นโทษถึงสิ้นชีวิตให้สิ้นทั้งโคตร แล้วอารัมภ์
ให้ขุนภักดีสงครามคุมทหารเด็กอกของนอก ๕๐๐ ยกขึ้นไปช่วยในดงนั้น
ได้ตั้งค่ายเดินเข้าไปได้ ๘ ค่าย ยังอีก ๓ ค่ายจะถึงค่ายวิมญ จึงแต่ง
ทหาร ออกรบแย่งไฉ่ เพลาทมิฬเศษมาพระวรวงษ์อยู่ข้างนี้ หลวง
บำเรอภักดี พระยารามเมธมโชติ จึงแหกค่ายหนีออกมาเข้าค่ายพระยา
ธิเบศร์รบตีได้

ในวันนั้นเจ้าพระยามนทรสุวรรณก็ไปดงโลกกระต่าย ทรงพระกรุณา
ให้หามาเผ้า แล้วพระราชทานพระราชอาชญาสิทธิแก่เจ้าพระยา
มนทรสุวรรณ กับพระแสงดาบข้างหนึ่ง ให้เจ้าพระยามนทรสุวรรณ ถือ
พระราชอาชญาสิทธิ ถ้าผู้ใดยื้อหย่อน ให้ตั้งพระราชอาชญาตาม

(๑) พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัดถเลขาว่า ทรงพระกรุณาให้เจ้าพระยา
จัตวา (ดวง) ถือพระราชอาชญาสิทธิ แต่ตามหลักฐานปรากฏว่า ในเวลานั้นสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ยังเสด็จดำรงพระยศเพียงชั้นพระยาเท่านั้น คุหาขอรับสั่ง
เรื่องการพระราชกุศลสักการะสมเด็จพระบรมศพ กรมพระเทพามาตย์ พ.ศ. ๒๓๑๘ และ
กฎทรงตั้งพระเจ้านครสิริธรรมราช พ.ศ. ๒๓๑๘ ในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๒

กำหนดพิธีตั้งกรม แล้วพระราชทานเกณฑ์ดอปีน ๕๐ คน ลูกหาบ ๕๐ คน ม้าคันม้าหนึ่ง แก่เจ้าพระยามนตรีสุวรค์ แล้วพระราชทานทหารกองนอก ดอปีน ๓๕๐ ลูกหาบ ๓๕๐ คน ให้ท้าวองอภัยสรเพ็ญไปเข้ากองเจ้าพระยามนตรีสุวรค์ แล้วถอดพระขำมรงค์เพชรของกษัตริย์พระราชทาน เจ้าพระยามนตรีสุวรค์ แล้วพระราชทานพรว่า ชยคุณถาวร สัพพัศตุ วิภาตสันติ ในทันใดนั้นเป็นอศักรรย์ มหาเมฆยังฝอยฝนให้ตกลงมาหนึ่งหยก

กนิษฐบทต่อจากนิยายชาติอโยธยอกตอนหนึ่ง

ข้อความทราคนั้น คือ

- (๑) ต่อมจับพระม้าย้ายบ้านนางแก้วได้
- (๒) กองพระม้าย้ายเขาชะงุ้มแตกหนีเตลิดไป
- (๓) ทพท้าวองอภัยสรเพ็ญ
- (๔) ทรงปณิธานจะทหารผู้มีความชอบ
- (๕) โปรดให้สถาปนากรมสมเด็จพระเจ้าลูกเธอหลานเธอ ที่เข้มแข็ง ในการสงคราม
- (๖) ถวายพระเพลิงสมเด็จพระบรมศักรมพระเทพามาตย์ พระบรมราชชนนี ซึ่งเสด็จสวรรคตขณะทพท้าวองอภัยสรเพ็ญยังต่อต้านพระม้ายู่แหวงราชบุรี

(๑) มีหมายเหตุสังเรื่องในเดือน ๖ พ.ศ. ๒๓๑๘ ว่าด้วยการถวายพระเพลิงพระบรมศพกรมพระเทพามาตย์ ยังไม่ได้พิมพ์

- (๘) ได้ข่าวศึกพระม้าวจะยกกุโจนมาทางเหนือ โปรดให้พระยาจักรี (ทอง) ขึ้นไปช่วยเจ้าพระยาสุรศรี (บุญมา) ณเมืองพิษณุโลก
- (๘) อะแซวุ่นยกทัพตีมุกเข้ามาทางเมืองตาก รุกเร้าเข้ามาจนเข้าประชิดเมืองพิษณุโลก
- (๘) ทัพหลวงรีบยกขึ้นไปตั้งมั่นอยู่ปากพอง โปรดให้ทัพหน้าตั้งค่ายรายขึ้นไปต่อแดนเมืองพิษณุโลก

ตอน ๒ ไปเป็นพระราชาพงศาวดาร

ให้พระขนิษฐาองค์หนึ่ง พระม้าว มุขมนตรีทั้งปวงก็เห็นด้วย เสด็จ & ทัพเศษ จึงถอยทัพหลวงมาตั้งตามพระตำรา

วัน ๕ ๑ ๓ ๓ (พ.ศ. ๒๓๓๘) ให้หากองทัพเจ้าพระยามครดงพรรค ซึ่งตั้งอยู่ณวัดจันทร์ และพระโหราธิบดี พระยากลางเมือง ซึ่งตั้งวัดบางทราย ยกมาแล้ว ให้เจ้าพระยามหาหมื่นไกรเป็นทัพหลวงถอยพล ๕๐๐๐ ให้เจ้าพระยามครดงพรรคเป็นทัพหน้า หลวงคำเก็ง หลวงรักษ์ โขธา คุณทหารกองนอก, กองใน, กองเกณฑ์หัด ๓๔๐๐ พระราชทานอาชญาบัตรให้ไปตั้งค่ายรายขึ้นไปตั้งเชิงขาคัก ถ้าพระม้าวไม่มาคิด จึงยกขึ้นไปคิดเข้า แล้วส่งพระราชสงครามให้ตั้งไปหาขึ้นพระราชบัลลังก์, บันฉัตรชัย ณเมืองนนทบุรี

ณวัน ๓ ๑ ๓ คำ พระยาสุโขทัยบอกมาให้กราบทูลว่า พระม้ายิ่ง
 ค่ายบ้านกง ๕ ค่ายแล้ว ยกตามน้ำไปฟากตะวันตก จึงคิดว่าเกิดออก
 พระม้ายะไปวกหลังคั้งเมือง ให้ยกเอาของพระยาราชนกดีไปช่วย
 ราชการ พระยาราชาเศรษฐีณคายนครตั้งพรรคกับหมื่นพิทักษ์โกษา
 ให้พระยาธรรมายกหนนเจ้าพระยานครตั้งพรรคขึ้นไป ประชัพระมา
 ณวัดจันทร์ฟากตะวันตก ครั้นเพตยาของคำ เจ้าพระยาสุริยศรีให้เอา
 ไม่ทำคบเอาผ้าชุบน้ำมันยาง จุกเพลิงได้ในกระบอกนั้นยิงเข้าไป เผา
 ค่ายพระมาซึ่งประชิดเมืองฟากตะวันตกไหม ชนคายนง หอรบ ๒ หอ
 รบ พระม้ายอกมาดับไฟ ยิ่งตายลำบากไปเป็นอันมาก

ณวัน ๖ ๑ ๓ คำ ขุนพิศดลถือหนังสือมากราบทูลว่า พระม้ายกมาตี
 เมืองกุยเมืองปราน ๆ ด้านทานมิได้ จึงให้เข้ามาตั้งขยู่ฉะอำ แล้ว
 พระม้ายอกยไป พระหลานเชอ กรมขุนอนุรักษสังคราม ได้แต่งทหาร
 ไปสกัดพออยู่ของแควบ จึงครัดให้เจ้าปทุมไพจิตรยกลงไปช่วยราชการ
 เมืองนนทบุรี แล้วให้พระสุนทรสมบัต หมนศรีสังเทพ คุณเอาเสื่อผ้า
 ขึ้นไปพระราชทานไทยรามัญ ซึ่งดำลงมาณวันคอกไม้แขวงเมือง
 กำแพงเพชรนั้น

ณวัน ๘ ๑ ๓ คำ ยกรบศรีเมืองชัยนาทมากราบทูลว่า หลวงพล
 ขุนรองปลัด นายชู ไปสืบข่าวราชการเมืองกำแพงเพชร เห็นค่ายพระมา
 ณบ้านโนนศาลา ๒ ค่าย บ้านถดกบาตรค่ายหนึ่ง บ้านหลวงค่ายหนึ่ง
 แล้วพระม้ายกลงไปเผาบ้านอุทัยธานีเสีย แล้วยกไปทางโค่นขยู่ฉะแจ้ง
 จึงครัดให้ขุนอินทรเคชะเป็นแม่กอง หม่อมเชษฐกุมารเป็นทัพหลวง

(๓) ๓๓-๓๔
 หลวงสรวิชิตและปลัดเมืองอุทัยธานีเป็นท้าวหน้า ให้หม่อมมอญรชเทว
 เป็นจางวาง ยกออกไปบอังกษเสนาเมืองและบอญยาให้เป็นอินทรา ย ถ้าม
 มีราชการณเมืองนครสวรรค์ ให้แบ่งกองอาสารย ไปช่วยบ้าง ตั้งอยู่
 กิ่งลำภา

ณวัน ๓๑ ๓๔ ๓๕ ให้ท้าวเจ้าพระยาจักรี (๒) ลงมาเฝ้าสมเด็จพระตำหนัก
 ทำโรง เจ้าพระยาจักรีบ่อดยงมามีได้ ให้เจ้าพระยาสุรศรีลงมา จึง
 ครดิปรักษาคด้วยพระราชาตัววิจะใคร่ผ่อนทพดงไปตั้งเมืองนครสวรรค์
 บอังกษเสนาเมืองไว้ แดราชการเมืองพิษณุ โลกนนี้ เจ้าพระยาสุรศรีจึง
 รับรองรักษา ในวันนั้น หม่อมศรี ดเทศถึ หงส์อ บอเจ้าพระยา
 นครสวรรค์กับ พระมาคน หงส์ ลง มา ถวายว่า เห็นค่าย ขึ้น ไปถึงบ้าน
 บางส้มบือย ตั้งดงมทัน แลดูพระมาคนมาใคร่รบกันเป็นสามารด จับได้
 เป็นคนหนึ่ง ถูบั่นตายดำรากตากกนไปเป็นอินมมาก บคนพระมาชดสัน
 คด้วยข้าวและเกดอินนแวงนก หนัก ๕ บาท ๕ บาท ๕ บาท ๕ บาท ๕ บาท

ณวัน ๓๑ ๓๕ ๓๖ ท้าว พระยารัตนพิมตรักษาค่ายปากน้ำพิงบอกกราบท
 ว่า แต่งคนไปสอดแนมถึงดวงตองตึง เห็นพระมาประมาณ ๒๐๐ คน
 เพดาบายพระมาเผาบ้าน โกล่ปากน้ำพิงเข้าไป ๓ ครั้ง จึงดำรัสให้หลวง

(๑) นามเดิมว่า ทน มีชื่ออยู่ในจดหมายเหตุขุนบ้านหนึ่ง จ.ศ. ๑๑๔๔ ในรัชกาล
 ที่ ๑ ภาวรัตนโกสินทร ได้เลื่อนศักดิ์สูงจนเป็นเจ้าพระยาพระคลัง

(๒) ในจดหมายเหตุ การพระรชอุสสอถักกระ พระบรม อัญริกรม พระเทพมค
 พ.ศ. ๒๓๑๕ บว่ากว่า สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ยังเสด็จดำรงพระชนเป็นเพื่อ
 พระชนท่านั้น

วิสูตร โยธามาตย์ หอวงราช โยธาเทพ คู่มหาบิณฑุใหญ่รางเกวียน ๘
กระบอกลงไปณค่ายปากน้ำพังฟากตะวันตก

ณวัน ๕ ๖ ๗ ค่ำ เสด็จดำเนินด้วยพระบาทขึ้นไปทางฟากตะวันออก
แต่ทำโรงถังกายเจ้าพระยามนทรสุวรรต ซึ่งตั้งอยู่ณบ้านแขกนั้น เสด็จ
อยู่พระที่นั่งเก้าอี้กลางหาดทราย เจ้าพระยามนทรสุวรรต, พระยาธรรมมา
วายนำขามมาเผากราบทูตว่า พระมาตย์กายประชิดตง ๕ ค่าย แล้วมีก
กรุยโฮบลงมา จึงตรัสว่า มันทำดวงชยากดมัน ตั้งรับอย่าตั้งตรงเข้า
ไป ให้ตั้งรายเรียงออกไป ถ้ามันตั้งตามไป ให้ตั้งรายแผ่กันออกไป
จงมาก ให้คนรักษาค่ายละ ๕๐ คน แล้วอย่าคิดกลัวแตกกลัวเสีย มัน
จะคิดค่ายไหนให้มันเข้า อันทหารแล้วของอาชชยากดตัวกาย ตั้งใจ
อาษาพระรัตนตรัยแลพระมหาษัตริย์ เศษะผลกตัญญูนั้นจะ ช่วย
อภิบาลรักษา ก็จะไม่หายนครายมิได้ ถ้าใครย่อหย่อนให้ประหารชีวิต
เสีย ถึงครามจึงจะแตกถาชนได้ช่วยชำระ แล้วให้ยกเอาของพระยา
ศิวราชโคธ กอหม่นทัพเสนา มาเข้าของเจ้าพระยามนทรสุวรรต
ยกเอาของเกณท์หัด, ทหารอาจารย์ มาไว้ในกองหอดง แล้วส่งให้
ขึ้นไปเมืองพิษณุโลก หาเจ้าพระยาจักรีลงมาเผ่านพระตำหนักค่ายนั้น
คืนโคทงพังเสี้ยนบิณฑุใหญ่ณปากน้ำพังหนารั้น จึงส่งเจ้าพระยา
จักรีให้จัดแจงรักษาค่ายทำโรง แล้วเพลา ๓ ยามก็ยกทัพหอดงมา
ณปากน้ำพัง คืนเพลา ๓ ทุ่ม พระมาตย์นามเพดะเข้ารับกองพระยา
ธรรมไตรโลก กอพระยารัตนพิมล ฤคตองตะพอง ยิงระคนทง
กตางวันกลางคืน

ณวัน ๕ ๖ ๗ ค่ำ เสด็จข้ามสะพานเรือไปฟากตะวันตก ให้พระยา

ผู้ไร้ยางอาย ออกตั้งค่าย ชกกับกา รุกคืบเดินถึงกันได้ ให้หลวง
รักษโยธา หลวงภักดีสงคราม ไปตั้งค่ายประชิดแม่น้ำปากตะพอง ให้
หลวงคำแกงคุมเกณฑ์หัด และกองอาจารย์เก่า กองอาจารย์ใหม่ เข้า
กองพระยาสุโขทัย หลวงเสนาภักดี บินแก้วจินดา ให้ตัวกหลัง

ณวัน ๗ ๓ ค่ำ เพลาเช้า พร้อมกันตั้งอกหลังกระหนาบเข้าไป
รบตะลุมบอนกันสามารถ พระม้ายตายเป็นอันมาก รุนหาภาศีสุรเพลิง
ถูกปืนตาย

ณวัน ๙ ๓ ค่ำ สั่งให้หาของพระโหราธิบดี กองหลวง
รักษมนเทียร ลงไปตั้งโคกสกัด เรือถ้าเพียงจะได้ ไปมาโดยสะดวก
ในทันใดนั้นหลวงเสนาภักดียกกรมตำรวจกองบินแก้วจินดา นากราย
ทูลว่า ตัวกหลังพระม้ายกระโจนเข้าไป พระม้ายชกสนามเพลาะวงรอบไว้
๓ ค่าย กองอาจารย์น้อยเสียมิได้ช่วยแก่ ข้าฯ ทั้งปวงรุกคืบนามเพลาะ
รบอยู่คนหนึ่งพระยาสุโขทัยจึงดำใจเข้าไป ครั้นโคกตรงพังจึงสั่งให้เอา
อาจารย์ทอง นายสี นายหมวด ไปประหารชีวิตเสีย เถกนัพระ
ราชทานให้ขุนรามณรงค์คุมทัพราชการสืบไป ครั้นเพลาบ่ายเสด็จไป
ทอดพระเนตรค่ายที่รบคดองกะพอง แต่ค่ายนั้นออกไประยะทาง ๒๒
เส้น ให้ตั้งค่ายรุกคืบองเดินตามบึงกาให้ถึงกัน ขณะนั้นตรัสภาคโทษ
พระสุธรรมาจารย์ พระวิลาสสุธรรม แล้วให้ทำราชการแก้ตัว เข้า
ตั้งค่ายประชิดแม่น้ำกับกองทัพ กองเกณฑ์หัดสืบไป ในวันนั้นเพลา
บ่าย ๕ โมงเศษพระม้ายออกปล้นค่าย ได้รบกันเป็นสามารถ หลวงคำแกง
ยังพระม้ายตายเป็นอันมาก ชนงรุนหาญนายเล็อกกองนอกรักษาค่าย

ให้เพลิงตกในถ้ำคนตตะคนตายเป็นหลายคน และตัวขุนหาญน้อย
 หย่อนในการศึกให้ตตะกระเด็น แล้วให้หาพระยายมราชซึ่งตั้งณวัด
 จันทรงมาเฝ้า ให้ถ้ออาชญาสี่หมื่นกับทัพ ๓๐ ทัพ ซึ่งตั้งรบพระมา
 ณตของกะพองให้ถ้ออาชญา

ณวัน ๕ ๑ ๕ คำ พระยาเทพวรชน หลวงวิชิตณรงค์ ซึ่ง
 รักษาค่ายท่าโรง บอกส่งคนแตกจากค่ายวัดพริกฝากตะวันออกมาถวายน
 ให้การว่ากรมแสง มี ๒๓๕ คนรักษาค่าย ๕ ถก เพลาประมาณยามเศษ
 พระมาข้ามฟากมาปล้น ได้รบกันเป็นสามารถ พระมาแตกค่ายเข้าได้
 นายทัพนายกองแตกกระจายกันไป จึงให้ประหารชีวิตหมื่นทัพหนึ่ง
 โพร ๓๓ คน เสียใจไว้ประค้ำยหลวง แค้นบรรดาหน้ค้ายัน นายโพร
 ได้ตัวมาเมื่อใดให้ฆ่าเสีย แล้วให้เอาของพระโหราธิบดี หลวง
 รัชมนเทียร ซึ่งตั้งกายโคกสลัด พระยานครชัยศรี ตั้งอยู่โพธิ์ข้าง
 ยกมาช่วยราชการทัพหลวงปากน้ำพอง

ณวัน ๖ ๑ ๕ คำ เจ้าพระยานครชัยศรีบอกกราบทูลว่า พระมา
 ตั้งโอบตงมาถ้ำรณมา แล้วข้ามไปตีค่ายวัดพริกแตก เห็นพระมาจะถว
 หลง จะขอถวาทพมาตั้งรบอยู่ฟากตะวันออก จึงดำรัสให้ของพระยา
 กลางเมือง, พระโหราธิบดี, พระวิชิตณรงค์, พระยาเทพ เจ้าของ
 พระยายมราช ยกไปตีพระมาซึ่งตั้งณวัดพริกฝากตะวันออกนั้น ให้
 หลวงรัชมนเทียร รักษาค่ายประชิดพระมาถวากลางเมือง ณปากน้ำพองฟาก
 ตะวันตก

ขณะนั้นกองทัพพระม้าวกลงไปตั้งโฮมหลังทัพหลวง แล้วแบ่งกันเข้า
แหกค่ายพระยายมราชได้ ในทันใดนั้นพระยายมราชขับทหารเข้าตีคั้น
ซึ่งเขาค่ายได้

อยู่ประมาณ ๓๓-๓๔ วันพระม้าวทำการตีทัพขณโลกกวดขันขึ้น ฝ่าย
ข้างในเมืองขาดเสบียงทแถมด้วยทหารอดโรยลงเรวอนหนัก ข้างทัพหลวง
หนักเสียทขาดคอบมาตงณบางชาวคอก ครั้นเดือน ๕ ข้างขึ้นเจ้าพระยา
จักรี, เจ้าพระยาสุรศรี เห็นเหตุยักยักทัพทหารฝ่ายกองทัพพระม้าวหนี
ออกจากเมืองพิษณุโลก ฝ่ายกองทัพทั้งสองประกกแตกกันเป็นสองหม่าน
กองทัพพระม้าวได้ทัพยกไล่ติดตามมา

ขณะนั้นพอข้างกรุงชิงวะโหม้มาไซ้ ถอหนังสือมาถึงอะแซอุ่นกแม่ทัพ
ว่า กรุงชิงวะเกิดเหตุด้วยพระเจ้ามของระทวงคด ไค้ครองแผ่นดินอยู่
๗ ปี จึงจึงกซึ่งเบนราชบุตรพระชนม ๒๕ บิดขวามังไปอาลัย แล้ว
กถึงซึ่งชคยาอีก ในศักราช ๓๓๕๓ มีจึงได้จึงลงไปนมัสการพระมเตา
ณกรุงหงสาวดี ฝ่ายมของหมของซึ่งเบนโฮรส่งมงตอกนบนกบฏขึ้นชา
จึงกเสีย ซึ่งเขาแล้วคดศรไค้เบนใหญ่ในกรุงชิงวะ และจึงกไค้ส่งมบค
อยู่ ๗ ปี อะแซอุ่นกวิเหตุนี้จึงให้ถอยทัพไป

ขณะนั้นพระเจ้าอัยยหัวทรงพระ โทมนต์นชัยพระทัยแก่ข้าศึกนัก ครีดี
ให้หาหมันสร้าแดงมาถามหน้าพระทง จะให้คุ้มเด็กทหาร, คุ้มเด็ก
เกณจทิด ขึ้นไปตามรบพระมา นางเสีย มรับสั่งให้ประหารชีวิตเสีย

(๑) จดหมายเหตุไหรว่า จ.ศ. ๑๑๑๗ (พ.ศ. ๒๓๑๖) ๗วันพฤหัสบดี เดือน ๖
ขึ้น ๑๕ ก่ำ เดือนเมืองพิษณุโลกเวลา ๒ ชั่วโมง

พระยาพิชัย, พระยาพิชัยสงคราม นัยกกดขี่ไปบ้านเมือง จักท้าว
ออกก้าวสะกิดตีพม่าจนได้ พระยาเทพ, พระยารัตนพิฆต, พระยา
นครชัยศรี, พระยาทศพรราชภูริ, หลวงรักษ์ โยธา, หมื่นอัคนีศรีนน
ให้เป็นกองหน้า พระยาสุรเวทินทรียกไปตีพม่า

ณวัน ๒ ๑ ๖ คำ พระราชสงครามเอาหนังสือมาใส่ถัก เจ้า
ฮารามวัดใหม่ เขียนได้ใบศาลไปถวายเป็นเนือความพุทธทำนายใน
(๒) (๓)
คัมภีร์ชาตวงศ์ ใจความว่า ตรีภคเสนาบดีได้เป็นกษัตริย์ ๕ พระองค์ ๆ
เสียดินพม่าจะยกมาช่วยกรุงเทพ ๆ เสียแก่พม่าแล้ว ยังมีชายพ่อ
ค้าเกวียนนั้นจะได้ เป็นพระยาครองเมืองทศได้กรุงราชเด ชื่อเมือง
บางกอก พระยาองค์นั้นจะสร้างเมืองได้ ๗ ปี ในที่สุด ๗ มีนพม่า
จะยกมาเพียรพยายามกระทำคืออยู่ ๓ ปี ในพระพุทธศักราช ๒๓๒๐ มี
จุลศักราช ๑๑๓๘ ปี พระนครบางกอกจะเสีย ให้เสด็จขึ้นไปอยู่เมือง
ดลบุรีอันเป็นที่ประชุมพระบรมชาติ วิชาศักดิ์ศรีก็ดรามไต่โดย จึงตรัส

(๑) คงจะอรอดหน้าทัน

(๒) คัมภีร์ชาตวงศ์ ตามที่ปรากฏในบัญชีคัมภีร์ภานเมศและภาษาสันสกฤต ฉบับ
ของหอสมุดแห่งชาติมี ๒ คัมภีร์ คือ นฤธาชาตวงศ์ ว่าด้วยการประดิษฐานนฤธาชาตใน
ถึงกาลทวีป, นฤธาชาตวงศ์ ว่าด้วยเรื่องพระเจ้าอริยวงศ์ของพระพุทธเจ้าประดิษฐานในที่ต่าง ๆ
ทั้งสองคัมภีร์นั้นไม่มีพุทธทำนายเรื่องนฤธ

(๓) น่าจะหมายความว่าพระภคพระเพทราชา

(๔) คงจะหมายเอาสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เช่นกล่าวไว้ในเชิงอรอดหน้าทันเล่มนี้

ว่าจะละเมืองบางกอกเสียมิได้ แต่ปากชัพร้าหมั้นว่าแล้วจำจะทำตาม
จะไปอยู่สัก ๘ วันก่อนเพื่อจะให้เบิ่งเหตุ

ณวัน ๒ ๑ ๖ คำ ให้พระยาพลเทพ, หลวงเนาโชติ, จมื่น
เสมอใจ ยกพลขึ้นไปเมืองเพชรบูรณ์ ถ้าพระม้ายกไปติด พอดีตาม
ได้ให้ตามได้ ถ้าเหลือกำลัง ให้ผ่อนครอบครัวละเบี่ยงอาหารลงไป
กรุงฯ ให้เจ้าพระยามครสวรรค์, พระยาสุวรรณโลก ยกไปตามพระม้าย
ทางเมืองกำแพงเพชร ให้พระยามราชซึ่งตั้งอยู่ที่ค่าย ยกลงมา
อยู่รักษาค่ายหลวงปากคลองบางลำดวน แต่ทัพหลวงเสด็จแรมรับ
กองทัพเมืองพิษณุโลกอยู่ ๑๑ วัน

ณวัน ๔ ๑ ๖ คำ เสด็จถึงพระตำหนักค่ายเมืองนครสวรรค์ ให้
ประหารหลวงชาติสุรินทร์ ซึ่งหนีจากทัพลงมาแตกของพระยาธรรมไตรโลก
นั้นเสีย แล้วจกกองทัพไทยยกไปทางบกทางเรือ แจกกฎหมายสำหรับ
ทัพทุกกอง ถ้าไพร่ตามนายมีโทษให้ฆ่าเสีย ฝ่ายข้าหลวงของฯ ตาม
เสด็จมีโทษจะลงพระราชอาชญาถึงสิ้นชีวิต

ณวัน ๗ ๑ ๗ คำ เสด็จโดยทางชลมารค ประทับแรมณพระตำหนัก
ค่ายมณบางแถม หลวงจูงไปสืบราชการมาราบทุกอย่า เห็นพระม้ายัง
อยู่ในเมืองกำแพงเพชรประมาณ ๒๐๐๐ เศษ

ครั้นณวัน ๘ ๑ ๗ คำ หมื่นชำนาญสารมาราบทุกอย่า พระม้ายกไป
จากเมืองพิษณุโลก เสด็จเสียดันยังเหลือแต่พระชินราช จึงตรัสให้
พระยามราชยกขบวนทางตะวันออก ให้พระยาราชเสภาวดีไปทางตะวันออก

เจ้าพระยานครสวรรค์ขึ้นยกขึ้นไปประสมกับวังพระธาตุ ขึ้นไปพร้อมกันทีเดียว

ณวัน ๕ ๑ ๗ คำ ทพหลวงขึ้นไปประทับแรมฟากตะวันออกเหนือปากน้ำขลุ่ย ให้ประหารชีวิตขุนสุนทรวิเศษ หนึ่งคน กับพวกคนหนึ่ง เสียชีวิตในท่าทรายหน้าค่ายหลวง ชนง หลวงวงไปสืบราชการณบ้านสามเรือนมากราบทูลว่า พระม้ายกไปประมาณ ๓๐๐ เศษ จึงครดีให้เจ้าพระยานครสวรรค์ ถอยทัพลงมาจากบ้านโคก แต่พระยาสรบดินทรยกไปตามพระม้ายเมืองกำแพงเพชร บอกมาให้กราบทูลว่า พระม้าย่านกษานันต์เล็กไปแล้ว พระมาซึ่งอยู่เมืองกำแพงเพชรยกไปทางตะวันตก

ณวัน ๕ ๑ ๗ คำ ถอยทัพหลวงมาประทับวันเมืองนครสวรรค์ ชาวบ้านเมืองอุทัยธานีบอกมากราบทูลว่า พระม้ายกผ่านลงมา ๓๐๐ เศษ เผาพระตำหนักเสีย แล้วแหงหลวงดำดำมากอยู่องค์หนึ่ง แล้วยกไปทางนาวิ จึงให้กองทัพจันทายกไปตาม ถ้าทันเข้าให้ตีจงแตกฉาน แล้วให้ตามไปถงไทรโยค

ณวัน ๗ ๑ ๗ คำ บั๊วออกอุทัย (จ. ศ. ๓๓๓๗ พ. ศ. ๒๓๓๗) เสด็จลงเมืองฉะบุรี

ณวัน ๒ ๑ ๗ คำ พระยาอมราช, พระยาราชสุภาวดี บอกลงไปว่า ได้รับพระมาเมืองอุทัยธานีเป็นสามารภ จึงให้สมเด็จพระเจ้าเอกเชษฐาธิราช กรมขุนอินทรพิทักษ์ ถอยพล ๓๐๐๐ ยกทัพเรือหนุนขึ้นไป

ณวัน ๕ ๑ ๗ คำ พระเจ้าอยู่หัวเสด็จทางชลมารค ขึ้นไปถึงพระ

ตำหนักเมืองชัยนาทฝากตะวันออก สั่งให้กรมขุนอินทรพิทักษ์กลับลงไป
รักษากรุงธนบุรี หนึ่ง พระยายมราชบอกนาคกราบทูลว่า ตั้งประจักษ์
พระมาอยู่ณเมืองอุทัยธานี ชัดเจนด้วยสระเบียงอาหารนิก ถ้าพลอย
มาตั้งอยู่คงไก่อ่เถอน หม่อมเจ้าเนรทราเบศ์ กองแก้วจินดา บอกมาว่า
คิดตามพระมาไปทัน ได้รับกัณเฒบ้านเดิมบางนางบวชสำมารด พระมาตั้ง
เตาเป็นอันมาก จึงสั่งว่าพระมามิได้ตามลงมาคิดพันแล้ว เป็นเทศกาด
จะได้ทำนา ให้เลิกทัพเมษงพิศดร, นครสงคราม, กิ่งดำเกาย ลงมายัง
ค่ายหลวงเมืองชัยนาทให้สิ้น ให้พระยายมราช, พระยาราชสุภาวดี,
พระยารามัญ ยกทางบกลงไปยังเมืองนครชัยศรี, เมืองราชบุรี ถ้า
พบพระมาให้ตี ถ้าประจักษ์เรือนซ่อนอยู่ในน้ำให้กวาดต้อนลงไป

หนึ่ง เจ้าพระยาจักรี, เจ้าพระยาสุรศรี, พระยารัตนา ให้คุม
ไพร่พลทั้งปวงทำนาฝากตะวันออกกรุงธนบุรี หนึ่ง พระยายมราช,
พระยาราชสุภาวดี ตั้งทำนากะทมแบน หนองบัว แฉวงเมืองนครชัยศรี
ณวัน ๓๑๘ คำ เล็ดจันไปเมืองนครสงคราม ให้พระยายมราช,
พระยามหาเสนา เร่งยกไป แล้วเล็ดจกกลับลงมาในวันนั้น ลงเรือพระ
ทงนชบัพพณามาประทับบ้านง

ณวัน ๓๑๘ คำ ถึงเมืองธนบุรี บำรุงโยธาหาญได้ ให้มีน้ำใจ

ณวัน ๕๑๘ คำ บัวออกอุรังค (จ.ศ. ๓๓๓๔ พ.ศ. ๒๓๓๘)
กรมขุนอินทรพิทักษ์สงคราม, กรมขุนรามภูเบศ์, พระยามหาเสนา, พระยา
ยมราช แตนายกพันายกของบอกมาให้กราบทูลว่า พระมาชัดสันด้วยข้าว
ปลาอาหารนิก เล็ดไปจากเมืองอุทัยธานีแล้ว พระมาซึ่งตั้งอยู่เมือง

นครสวรรค์คนก็แตกไป อยู่ประมาณ ๘๐๐-๙๐๐ คอยพระมาซึ่งไปหา
 ราชันเมืองเพชรบูรณนายมน

ณวัน ๘ ๑ ๘ ค่ำ บิดอกอุรุศักดิ์ ยกทัพหลวงจากเมืองชนบุรี ๓๓
 กอง เสด็จโดยทางชลมารค ขึ้นไปปราบพระมาณเมืองฝ้ายเหนือ แจง
 โยบบอกว่าทัพหน้าตีพระมาณเมืองนครสวรรค์แตกไปทางเมืองกำแพงเพชร

ณวัน ๕ ๑ ๘ ค่ำ ให้กรมขุนรามภูเบศร์, เจ้าพระยาอินทอภัย อยู่
 รักษาภายในเมืองนครสวรรค์ แล้วยกทัพหลวงไปทางชลมารค ถึงเมือง
 กำแพงเพชร พระมาซึ่งแตกไปอยู่ในป่าทงนั้น กองทัพตั้งล้อมจับมา
 ถวาย ๓๓๐ เศษ จึงให้พระยายมราช พระยารามัญ ยกติดตามไปทาง
 ระแหงจนปลายคาน

ณวัน ๕ ๑ ๘ ค่ำ ถอยทัพหลวงมาตั้งบ้านระแหง ทอดพระเนตร
 เห็นคนชาวซึ่งพระมาทานาไฉน สั่งให้ถอนเสีย

ณวัน ๒ ๑ ๘ ค่ำ เสด็จถึงเมืองชนบุรี แล้วทรงพระวิตกกังวลสมณะ
 ซึ่งจับต้อนลงมาแต่เมืองฝ้ายเหนือ จึงประเดียงพระสังฆราช ใ้ว่า
 พระสงฆ์สอนจรรยาสามโคกสันอาหาร ให้เมื่อกเขาชาวฉางหลวงไปถวาย
 แล้วทรงพระราชศรัทธาถวายสมณบริวาร แก่อาคันตุกะเป็นอันมาก
 และให้แตกนรักษาหนาทเชิงเทินเสีย ไปทำไร่นาตามภูมิตำเนา

ณวัน ๒ ๑ ๘ ค่ำ พระยารามภูเบศร์ ซึ่งไปตามพระมาทางเพชรบูรณ
 นายมน ยังพระมาคายนอนอันมาก จับเบงได้ ๘ คน

(๑) พระราชพงศาวดาร ฉบับ พระราชหัตถ์ เลขาว่า พระยารามภูเบศร์ ถูกประหารชีวิต
 เพราะเป็นคนเกือจกรีนและขี้ท้อต่อราชการ แต่ในหนังสือฉบับนี้

ณวัน ๗^๑ ๑๐ คำ ของพระยายมราช, พระยารามัญ ตามพระมา
ไปก่ต่านแม่ตะมาว ยิงพระมาตายน่ามากเป็นอันมาก จับเป็นได้ ๑๒ คน

ณวัน ๑๑^๑ ๑๐ คำ พระยาเขมศรีบริศ กงธายาจาม ไปตามพระมา
เมืองพิษณุโลก จับได้ ๓๓ คน กับทั้งเครื่องสำครววูเฮาตงมาถวาย

ณวัน ๗^๑ ๑๑ คำ เจ้าพระยามครดร์วรรค, พระยาพิชัยอาสา ส่ง
พระมาตงมา ๕๗ คน กรมขุนอินรภิษสังคราม, พระยามหาเสนา ส่ง
พระมาตงมาแต่แขวงกำแพงเพชร ๓๑ คน

อนึ่ง เจ้ากรุงบมบูนยจตรอนมถวายเข้ามา ๑๕๐๐ แล่สิ่งของเครื่อง
บรรณาการต่าง ๆ

ณวัน ๒^๑ ๑๐ คำ มีวอกฮูยัก (จ.ศ. ๓๓๓๓ พ.ศ. ๒๓๓๘)
เพดาบายนางพระยาข้างเผือกถ่ม จึงดำรัสให้ ผงใจฉอดคำแพงทง
เจ้าพระยาปราบไครจักริน

ณวัน ๓^๑ ๑๑ คำ จุฬศักราช ๓๓๓๘ มีวอกฮูยัก พระราชทาน
นามเจ้าพระยามคร (๒) ให้คนเมืองเป็นเจ้าอินระเสมาตงเก่า พระราชทาน
ราชบริ โภคเป็นอันมาก

(๑) พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาว่า เป็นกบฏขึ้นที่เมืองอุบล เจ้าเมือง
เกาะหมาก แต่ค่านานเมืองเกาะหมากปรากฏว่า อังกฤษเพิ่งมาปกครองจึงเมื่อรัชกาล
ที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์

(๒) คูประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒ เรื่องทรงตั้งพระเจ้าแก้ว, ในหนังสือพระราชพิธี
ตรุษเมือง นครศรีธรรมราช ออกพระนามพระเจ้าแก้วว่า พระเจ้าขัติยราชนิกม สมมุติ
บโศครวรี

วัน ๒ ๓ คำ เด็ดๆไปมาเพ็ญพระกรรมฐานพระอุโบสถวัด
 บางยเรือ แล้วทรงพระประสาทเดือนใสศรีทราอยู่ที่ศกวางเรือชมวด
 ญาปัดทองคำทับ หลังคาดีดังหาคัดเหตของดำหนึ่ง คนพาย ๓๐ คน
 พระราชทานเงินตราคนละ ๒ ตำดั่ง และพาเข้าให้บวชเป็นปะชาว ถวาย
 พระรัตนไตรมีฎก พระหิมคู้หนึ่ง สำหรับได้อธิษฐานแก่พระกรรมฐาน
 แล้วทรงสัจจาธิษฐานว่า เสดระผลทานนจยังถักขณะบัตบั้งเกิดแก่ ๆ
 แด้ออย่าให้ปราศจาก และพระธรรมซึ่งยังมีได้บั้งเกิดคน ขอบจงให้
 ข้าฯ บั้งเกิดแก่ ๆ ข้าฯ ภิชโยภาวะซึ่ง ๆ ขึ้นไป ช่นจงบเป็นบัจจย
 แก่พระโพธิญาณในอนาคตกาลโน้นเกิด

ครั้นเสด็จเชิญพระโคตมพุทธเจ้าลงมาลงเรือ ขั้ทลระของ ๆ ฝ่ายทหาร
 พดเรือ และราชฏรทงปวง แท้แทนชนตามแม่น้ำ ถงมางยชนแล้ว
 แท้คนเข้าไป

(๑) จดหมายเหตุการณ์พระราชกุศลสักการะพระบรมอัฐิกรมพระเทพามาตย์ พระ
 บรมราชชนนี (ยังไม่ได้พิมพ์) มีข้อความเริ่มต้นว่า วันศุกร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๑๒ ค่ำ จ. ศ.
 ๑๑๓๘ ปีวอถลัฐศก (พ. ศ. ๒๓๑๘) เสด็จฯ ออกไปบำเพ็ญพระธรรมปฏิบัติบางยเรือใน
 ทรงพระกรุณาสั่งพระยามหาเสนา พระยาจักรี ให้เจ้าพนักงานแต่งการเชิญพระอัฐิสมเด็จพระ
 พระพันปีหลวง กรมหลวงพิทักษ์เทพามาตย์ ออกไปบำเพ็ญพระราชกุศลบั้งสกุล ๗วัด
 บางยเรือนอก... ดังนี้ จะเห็นได้ว่าการทำบุญพระธรรมนั้น เนื่องในการพระราชกุศล
 ทรงพระราชกุศลถวายสมเด็จพระบรมราชชนนี เป็นการสนองพระคุณตามพระราชวิธีที่ทรง
 พระกตัญญูคุณทวดท้าวอย่างแรกถ้ำ

(๒) มีพระบรมราชธิบาย เรื่องหนึ่ง ว่าด้วย ลักษณะการปฏิบัติกรรมฐานสูง หรือ
 เรือกสั้น ๆ ว่า ลักษณะบุญ ทรงเรียบเรียงเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๓ ขึ้น ๒ ค่ำ พ. ศ. ๒๓๑๘
 ใจความย่อ ๆ ไม่รู้น่าม เพ็ช ๒ หน้ากระตามพิมพ์ตัด (ยังไม่ได้พิมพ์)

อนึ่ง ให้พระราชกณะ, พระยามหาเสนา กำกับกรเอาเงินตรา

๓๐ ชั่งไปเที่ยวพระราชทานแก่คนไซ้ในกรุงนอกกรุงชนบุรี

ณวัน ๒ ๑ ๓ ค่ำ เชษฐพระอัฐมเด็จพระพันปีหลวง ลงเรือแห่แต่
ฉนวนน้ำเข้าไปพระเมรุวัดบางยี่เรือใน นมทพระสังฆสัพพิงวาสหิม
หนึ่ง ถวายพระมหาทานเป็นอันมาก สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงคิด
บำเพ็ญพระธรรม แรมช้อยพระตำหนักวัดบางยี่เรือนอก ๕ เวณ แล้ว
ให้ทำกุฎถึง ๓๒๐ กุฎ แล้วให้บูรณะปฏิสังขรณ์พระพุทธรูป และ
พระเจดีย์ วิหาร ครั้นพระอัฐมเด็จพระพันปีหลวงเสด็จแล้วปลุกบิณฑวง ชำระ
แล้ววางให้กว้างออกไปกว่าแต่ก่อน แล้วอาราธนาพระสังฆฝ่ายคณะ
วิปัสสนามาอยู่ณกุฎซึ่งทำถวาย ให้ชำระถว้ของ ๑ ประทับดี แล้ว
เสด็จ ๑ ไปถวายพระราชาโหวาทแก่พระสังฆ โดยอธิบายซึ่งพระองค์
บำเพ็ญได้ ให้ตั้งด้วยวิธี จะได้บอกบุญ ปฏิบัติ ศาสตร์สืบไป

ณวัน ๒ ๑ ๓ ค่ำ เพลา ๒ ยาม เสด็จเข้ามาทนมหาราชชายซึ่งเฝ้าสวน

- (๑) นี้คือเหตุให้เสด็จ ๑ ไปทรงบำเพ็ญพระธรรมดังกล่าวมาแล้ว
- (๒) เห็นจะหมายจะความว่าพระภิกษุทุกนิกายทุกพระอาราม
- (๓) หมายจะความว่าทรงศึกษแล้วก็เจริญสมาธิตามลำดับภูมิธรรม แต่เหนือสามัญปฏิบัติ
- (๔) คือวัดอินทาราม ในคลองบางหลวง ซึ่งมีพระแท่นบรรพต และที่บรรเจ็จพระอังคาร
ราชบุรณอยู่จนทุกวันนี้
- (๕) เหมือนกับครั้งรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรมหาราช คู่พระราชพงศาวดาร ฉบับ
พระราชหัตถเลขา เล่ม ๑ หน้า ๒๑๘

จกมายเรือ พระเจ้าตากเรือ และเจ้าพระยาจักรี พระยามพระราช
ธาตวง ออกไปวางยาเบื่อเสือกินเมาอยู่ จึงแต่งคนเข้าไปแทงเสือก
นั้นตาย

ณวัน ๒๑^๓ ค่ำ เวลาบ่าย ๓ โมงเศษ บังเกิดลมพายุ ฝนส่นหนัก
เรือนราษฎรในท่าแพนอกท่าแพหักลงเป็นอันมาก

ณวัน ๒๑^๔ ค่ำ หล่ออินพระพิรุณณสวนมังคุด
หนึ่ง แด่นับวออุษุศก (พ.ศ. ๒๓๓๘) นั้น พระยานางรอง
คบคิดการกบฏกับเจ้าโฮเจ้าอินอรุรชยาค กระทำการกำเริบขึ้น จึง
ดำรัสให้ เจ้าพระยาจักรี เป็นจอมทัพขึ้นไปจับ พระยานางรอง ข้าเสียด
เจ้าโฮ เจ้าอินอรุรชยาค นั้นหนีไปเมืองม้างก จึงจับทัพฝ่ายเหนือให้
เจ้าพระยาสุรศรี เป็นแม่ทัพ ยกขึ้นไปบรรจบกองเจ้าพระยาจักรี
กระทำแกเมืองม้างก, เมืองโฮง, เมืองฮคิมอโต

ครั้นบระกานพศก (พ.ศ. ๒๓๒๖) จึงแตกทัพกลับมากรุงธนบุรี
ขณะนั้น พระราชทานเจ้าพระยาจักรี ให้เป็น สมเด็จพระเจ้าเอกทัศย ศัก
อินพดกมทิมา ทูทณัศวระธาเทศ นรว่าเรชัรราชสุริยวงค์ ของคัมภาท

(๑) การหล่อปืนนั้นนับแต่ครั้งรัชกาล เป็นราชการสำคัญที่สุด เช่น หล่อปืนมหา
เศวตศันคังกล่าวมาแล้ว

(๒) หมายรับสั่งในประมวล พ.ศ. ๒๓๒๓ ยังมีนามว่า เจ้าพระยาจักรี ศักทธิ
ธรรมเนียม ภาทที่ ๑๐ หน้า ๔ และพระราชนิพนธ์ของ สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ว่าด้วยเรื่องจดหมายเหตุความทรงจำของ กรมหลวงนรินทร์ ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒ หน้า ๑๑๒
ตอนหมายรับสั่งในการพระศพนารคาสมเด็จพระเจ้าตากเรือ

มูติกกร เอกาทศรัฐอิศวรมณนาถบรมพิตร สัตถกณกรังเทพ ทวารว
 ชาติ ศรีอยุธยา มหาตตภพณพริฐ ราชธานีบุรีรมย์ อุดมราชนิเวศ
 มหาสถาน

อนึ่งเจ้าทรงนั่งให้ โต๊ะแขก ๕ บาท ออกแล้วตรัสถามว่าเห็นเป็น
 ประการใด โต๊ะแขกกราบทูลว่า ชั่งหนึ่งสามช้อย่างน อาจารย์ ซึ่งได้
 เข้าเรียนมาแต่ก่อนนั้นจะได้พบเห็นเสมอเหมือนพระองค์นี้ไม่มีเลย

ณวัน ๙ ๗ ค่ำ ๒๒๖๖ (พ.ศ. ๒๒๖๖) เพลาเช้า พระ
 ตั้งฆราวาส, พระราชาคณะ เข้ามาถวายพระบาติทรงนั่ง และโต๊ะวิศ
 โต๊ะทอง โต๊ะนกก ก็เอาหนังสือข้างแขกซึ่งนั่งรักษาจิตต์เป็นสามช้อย
 มาอ่านถวาย

จึงเมืองนครบอกเข้ามาว่าเมืองตานีกระต่าง มีหน้าจะขอออกไป
 ทรงพระกรุณาตรัสว่าพะม่ายกลงมาเมืองเชียงใหม่ ท้าวพระยา
 เมืองเชียงใหม่, เมืองนคร เด็ดครัวอพยพมาอยู่เมืองสุวรรณโลกบ้าน
 ระแหง หาผู้ใดไปย้ายไม้ กองทัพพะม่าเด็กไปเป็นอันเร็ว ได้ความ
 ว่า เจ้าเมืองจะคนเก่าฆ่าญาติวงศ์เสียเป็นอันมาก แลวันของเจ้าเมืองจะ
 ต่อรบหลาน ๆ แพ้หนีไปอยู่สระบุรี น้อยพระเจ้าเมืองจะผู้ตายครของ
 ราชสมบัติอยู่ มีศึกกะแซยกมา เมืองจันทน์ยกไปตั้งการที่จะทำกรุงซึ่งจะ
 จึงส่งราชทูตให้ออกไปแจ้งราชกิจกรุงบกกัง เพชจะเสด็จพระราช
 ดำเนินไปปราบศึกกรุงซึ่งจะด้วยทัพจน ราชการมากอยู่ กิจการซึ่งจะ
 เบนเสียนหนามหนทองค้อชนไปให้สงบไว้ ค้อยเมื่อได้ข่าวคราวจนแล้ว
 จึงกำหนดการออกไป

แล้วครั้นได้ประภาษถึงพระกรรมฐานว่า พระนามิพระองค์นั้นแข็ง
ไป กระแหม่มมิเข้าคึกกับตำมัญญโลกทั้งปวง อัครราชมนตรีของด้วยพระ
ชาติในพระกรรมฐาน

แล้วครั้นได้ตามพระราชคณะด้วยพระรูปพระลักษณะ ทรงพระฉาย
ดูเห็นพระปริมณฑลคณะ จะต้องด้วยพระชาติว่าอย่างไร พระราชา
คณะถวายพระพรว่า พระชาติพระลักษณะเดิมเจ้าพระพุทธเจ้า พระรูป
นั้นเปรียบประดุจคันไทร ปริมณฑลมิไค่ดังตามไค่ยาวต้น มีพระ
ลักษณะหนา ๘ ประการ คือ พระกรขวาหนึ่งซ้ายหนึ่ง พระบาทขวา
หนึ่งซ้ายหนึ่ง พระอึ่งสาขวาหนึ่งซ้ายหนึ่ง พระอูระหนึ่ง เป็น ๘
ประการ ด้วยกัน จึงทรงพระกรุณาให้หล่อพระพุทธรูปจึงต้องด้วย
พระพุทธรูปลักษณะให้พระตั้งพระราชเอาพระชาติออกมากางให้ช่างทำ

อนึ่งพระตั้งพระราชแปลพระชาติพระพุทธรูปลักษณะถวาย พระลักษณะ
ใหญ่ ๓๒ ประการ พระลักษณะอย่างน้อย ๘๐ ประการ จึงทรงดูใน
พระองค์ต้องด้วยพุทธรูปลักษณะ คือสัญญาเท้าขวาของพระองค์ตั้งหนึ่ง มี
เส้นพระอุณาโลมหว่างพระโขนงขาวอยู่เส้นหนึ่ง พระนามิเวียนขวา
เป็นทักษิณาวัตร ๓ และพระปฤษฎางค์ใหญ่ ๓ ฝ่ายพระหัตถ์, ฝ่ายพระบาท,
พระพาหา, พระอูระ หนาทั้งเจ็ดประการ ก็ต้องด้วยพระพุทธรูปลักษณะ

(๑) ว่าด้วยกรหล่อพระพุทธรูปฉลองพระองค์ ซึ่งเป็นพระราชประเพณีสืบมาจน
ทุกวันนี้

(๒) การแปลชาติพระพุทธรูปลักษณะนั้น สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้โปรด มีฉบับ
ซึ่งสมเด็จพระสังฆราชแปลถวายครั้งรัชกาลที่ ๒ พิมพ์ครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘

ทั้งเจ็ดสิ่ง และพระปรางหนามเป็นปริมณฑล ๓ เมื่ออ่านพระมาติ
และชั้นเศวตพระองค์ ไปทุกประการ ก็ต้องด้วยพระพุทธรูปลักษณะ ๓๒
สิ่ง ที่ไมตรีของทรงบอกว่าเป็นต้อง

อนึ่งพระมหาอำมาตย์ทุกเบิกพระยาวิเชียรปราการเจ้า เมืองเชียงใหม่
เข้ามาเฝ้า ตรัสว่าพระม่านจะยกเลิกไป เมืองนั้นมกศกขยแล้ว พระยา
วิเชียรปราการ จะพาครอบครัวกลับไปเมืองก็กลับไปเกิด แล้วทรง
พระกรุณาให้ทอดวงจิตตรนฤมธมน พระพุทธรูป ให้ต้องด้วยพระพุท
ธรูปพระเจ้าสามองค์ ๓ พระเจ้ายันองค์ ๓

แล้วตรัสตามพระสั่งพระราชว่า เงินคงอยู่ในพระสุขาบัน สักขย
โลกทั้งปวงให้กระทำทานด้วยทองด้วยเงิน แล้วจะไปใต้ส้มบักฟากฟ้านั้น
จะได้ด้วยกุศลตัว โศ ครั้นพระสั่งพระราชถวายดีชันนาแล้ว จึงตรัสนิมนต์
พระเทพกวี ออก ไปเมืองกัมพูชา พระพรหมมุนี ไปนครศรีธรรมราช
ชนคัมภีร์พระวิสุทธิธรรมคณาเข้ามาสู่ปราการไว้แล้ว

ตั้งปลัดวงศ์ ให้หาเจ้าตาดตบกดตาดเรือเข้ามา ทรงพระกรุณาจะ
ทนายว่า คนนั้นกับผู้นั้นจะ.....(ต้นฉบับชำรุด)..... แล้ว
จะให้รู้จักว่าหญิงนรวิภาหรือวิภว.....(ต้นฉบับชำรุด).....

กรมขุนอนวัชสังคราม พระยาทุกขราชภูริ กรมการ พระกษ
พระปรางนบุรี บอกสิ่งคนบ่าวข้าทูลละอองธุลีพระบาท ซึ่งตามอนาย
ออกไปทำกัน และท้อออกไปทั้งครอบครัวกันบ้าง

ตุศกีวาร ๑๓๑๐ บัจยอสมฤทธิศก ครั้นบักกรเอกศก (พ. ศ. ๒๓๕๖)

(๑) พระราชปูลงเพื่อบำรุงการศึกษาพระธรรมวินัยให้รุ่งเรือง เป็นพระราชประเพณี
สืบมาเกือบทุกรัชกาลในกรุงรัตนโกสินทร์

คาร์ดี ให้พระเจ้ากษัตริย์ ^(๓) คักเบ็นจอมทัพ ไปกระทำแก่กรุงศรีสัตนาคนหุตได้ จึงอัญเชิญพระพุทธรูปปฏิมากรแก้วมรกตลงมาจากกรุงชนบุรี พระเจ้าอยู่หัว ให้แต่ง ^(๓) โรงรับเสด็จจนประดิษฐานไว้ ณข้างพระอุโบสถวัดแจ้ง แล้วก็กระทำมหันตสักการศัมโภชเป็นอันมาก

ในปีนั้นมหาตามวชอภัยวัดพระราม ประพฤติพาดทูลจตุรคัมได้ตั้งอยู่ในคืดสังวรวิชัย กอบด้วยการโกหกต่อดวงคนให้ดมหลง กำเรบจิตคิดคิดการกบฏต่อแผ่นดิน จึงกริ้วให้คุมเสาศักดวงมาตั้งทงพรศพอก แล้วให้ประหารเสียณท้ายบึงมอวิชัยประสิทธิ์

อนึ่งในปีระหวัดโทศก (จ. ศ. ๓๓๕๒ พ. ศ. ๒๓๒๓) นั้น ให้จับ ^(๕) เญวนกบฏมาประหารเสียทงพรศพอกเป็นอันมาก

(๑) จดหมายเหตุไทรฉบับรามัญว่า พระยาจักรี พระยาสาครวี พระยาโคราช ออกทัพไปล้านช้าง

(๒) พงศาวดารเชียงใหม่ว่า เมื่อดองทัพไทยจะแะเวียงจันทน์แล้ว ส่งทหารแต่เวียงจันทน์ ๑๐๐ คนไปทางภาคเหนือ ทหารเหล่านั้นทำการข่มเหงให้ชาวเมืองเดือดร้อนมาก จนพระยาท้าวละเจ้าเมืองลำปางต้องทำการต่อสู้

(๓) จดหมายเหตุการรับและสมโภชพระแก้วมรกตมีข้อความพิสดารยังไม่ได้พิมพ์

(๔) จดหมายเหตุ ความทรงจำของ กรมหลวงนรินทร์ว่าเป็นเหตุการณ์ในปีฉลู พ. ศ. ๒๓๒๕, คุงศาวดารญวน พิมพ์ พ. ศ. ๒๔๔๔ โรงพิมพ์บำรุงนุกถกิจ เล่ม ๒ หน้า ๑๗๒, จดหมายเหตุไทรฉบับรามัญว่า พ. ศ. ๒๓๒๕ เดือนอ้าย ขึ้น ๑๔ ค่ำ จับมาชญวนกบฏฆ่า, คุพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๑ หน้า ๑๐๒ เรื่องพระยาจีนจันตุ เขมร กอบหนี่, เล่ม ๒ หน้า ๒๑๗ เรื่องพระยาพระราม รามัญ กอบหนี่, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑ ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒ หน้า ๑๒๗

(๓) ^(๑) ครอบนถดตรีศิก (จ. ศ. ๓๓๕๓ พ. ศ. ๒๓๒๕) ^(๒) เดียนยี่ คำวดีให้
 จคทพเอน ๒ ทพ ให้เจ้าพระยาสุรศรีเป็นทพหน้า พระเจ้ากษัตริย์ ^(๓) คัก
 เอนจอมพลกพลวง กรมขุนอินทรพิทักษ์เป็นทพหน้า เจ้าพระยา

(๑) จคทพเหตุห้องอาถักฉว่า ฅวันจันทร์ เดือน ๓ ขึ้น ๖ ค่ำ จคศกรรช
 ๑๑๔๓ ปีฉคศกรรช เพลชเข้าเสด็จออกท้องพระโรง เจ้าพระยาแลพระอาพระหลวงขุนหมื่น
 ขำทกคอง ๑ ๑ เข้าพร้อมกัน ๗ พระที่นั่ง เสด็จฯ ออกทรงแต่ง พระราชสารออกไป
 จมก้อง สมเด็จพระเจ้ากรุงคำฉ เมืองบักกิ่ง ฉบบ หนึ่ง พระอาพิพิศโกษา เป็นผู้เขียน
 รับสั่ง แลกรมทได้จคทพบอกเจ้าพนักงานทั้งปวงทุกพนักงาน (มีข้อความพิศการยัง
 ไม่ได้พิมพ์) จคทพเหตุโหร ฉบบรมฉวว่า จ. ศ. ๑๑๕๓ พระเจ้าแผ่นดินเมืองบางกอก
 ทรงทำบุญตั้งแต่เข้าพรรษาคั้งเดือน ๑ ขึ้น ๖ ค่ำ ๑๑๑๑ โคร สะบง ๑๑๑๑ สงนทั้งหลายเอียบ
 ทำบุญด้วยพระเจ้าแผ่นดิน แล้วยพระรชทานแก่เจ้านายแฉขุนนางทั้งหลายทอดพระกรฐินหัว
 ท้องโฮชยา มีไว้ฉววันสัคศถานหนึ่งเถย เดือน ๑๐ เดือน ๑๑ พระเจ้าแผ่นดินพระรชทาน
 เงินคนชวจนแฉชัรเชกรนอชโฮชเป็นอันนาก, จคทพเหตุทรงตั้งเจ้าประเศรชว่า
 ทรงพระมหากรฐาไปรคเกลาฯ ให้เจ้านันทเสนกันเมือง เป็นเจ้าฉนชสมา นามฉคิธราช
 เป็น พระเจ้านันทเสนรชพงศัณฉาน เจ้าพระนควรียงฉนทบุรึ เศกไปฉวัน พุทธิศบคึ
 เดือนอ้าย ขึ้น ๑๔ ค่ำ จคศกรรช ๑๑๕๓ ปีเถาะ (พ. ศ. ๒๓๒๕)

(๒) จคทพเหตุโหรศคคองฉนหมคทุกฉบบว่า ไปรคให้คทพไปเชมรเดือนอ
 ปีฉค พ. ศ. ๒๓๒๕ ครงตามพระรชพงศวศวฉวฉวฉนฉน ก่อเมคคคภณูเหียงเดือนเสม

(๓) ศุพงศวฉวฉวฉน ฉฉม ๒ หน้า ๑๓๑๗

(๔) เป็นเมทพิชฉน, ฉฉรพระรชคำแห่งฉมคฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉฉ ฉ
 ประชุมพงศวฉวฉว ฉวคค ๑๑ หน้า ๑๒๗ เป็นฉน

นครสวรรค์เป็นนครบวร กรมขุนรามภูเบศร์เป็นทัพหลัง พระยาธรรมมา
 -เป็นกองดำแดง ยกไปตีเมืองพทไซเพชร^(๒)

ฝ่ายการแผ่นดินข้างกรุงธนบุรีนั้นกษัตริย์แปรต่าง ๆ เหตุพระเจ้า
 แผ่นดินเสียพระจริตหนีไป

ฝ่ายพระจักรพรรดิเจ้ากรุงหงว่องเด่า ก็แปรปรวนไปเป็นหมู่ ๆ มิได้
 เป็นปกติเหมือนแต่ก่อน เหตุพระเจ้าแผ่นดินนั้นทรงนั่งอุรุพท^(๓) โดย
 พระกรรมฐานสมาธิ แลจะบังภักษ์ทั้งปวงให้คารวะเคารพมนต์การ
 แก่พระองค์

ฝ่ายการในอากาศเด่า ก็วิปริตต่าง ๆ คือมีอุกบาตและ
 ประทุมกาศบันตาดตกเป็นคัน^(๔)

ณวันเสาร์ เดือน ๕ แรม ๓๓ ค่ำ จตุศักราช ๓๓๕๓ ปีฉดศก
 (จ. ศ. ๓๓๕๓ พ. ศ. ๒๓๒๕) โพรพดเมืองกำเรบ กิดพร้อมกันจะ
 ยุทธนาการปล้นเอาเมือง ด้วยพระเจ้าแผ่นดินมิได้ตั้งชัยในทิศพิช
 ราชธรรม ๓๐ ประการ ให้นัยแก่คนพาด ให้พ้องร้องซ้ำทุกตะของ ๆ

(๑) นามเดิมว่า บุตุรอก ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ได้เป็นเจ้าพระยา
 ธรรมมา แล้วต่อ ๆ มาได้ เป็นเจ้าพระยาศรีธรรมราชา

(๒) คือกรุงกัมพูชา

(๓) นั่งอุรุพท หมายถึงความว่าประทับขัดสมาธิเจริญ พระสมาธิ ตามลักษณะการ
 ปฏิบัติธรรมขั้นสูง เป็นจำนวนที่ไข้อยู่ในหนังสือวิสุทธิมรรค

(๔) น่าจะเป็น อุกบาต

ใหญ่น้อย ช้างหน้าช้างใน อาณาประชาราษฎร์ทั้งหลาย ว่าชายช้ำว^(๑)
 ชายเกดช^(๒) ชายนอ, งา, เนื้อไม้ สิ่งของต้องห้ามทั้งปวง ไม่ชายว่า
 ชาย ไม่ตักว่าตัก แต่พวกโจทก์ถึง ๓๓๓ คน มีพินศัรพินดาเป็นต้น
 เขาฟ้องมายื่นแก่โยธาบดี ๆ บังคมทูลพระเจ้าแผ่นดิน ๆ พิพากษาดับ
 เท็จเป็นจริง บังคับว่าถ้าโจทก์สามารถได้ ให้ปรับไหมลงเอาเงินแก่
 จำเลยตามโจทก์ หามากแด่น้อย ถ้าจำเลยมีปรับ ให้เขียนขั้มตบตอย^(๓)
 บ้างตายบ้างลำบากเป็นอันมาก แล้วดัดอวดงให้ดูกะโทษตามมีแต่ยาก
 ฝ่ายข้าราชการแตรราษฎรตักวิภัยก็รับดูกะโทษเปล่า ๆ ว่าชายสิ่งของ

(๑) คูประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๑ หน้า ๑๑๖ ว่าด้วยเรื่องข้าวแพง, กฎหมาย
 ฉบับตราสามดวง ว่าด้วยพระราชกำหนดใหม่ บทที่ ๒๕ และบทที่ ๔๑, หนังสือ
 ประวัติศาสตร์สมัยปฏิวัติฝรั่งเศส และสมัยชนะไปเยือนโยนาเปอรุส ภาคที่ ๑ หน้า ๒๖๖

(๒) เดลิอแห่งมีกามีเมื่อรัชกาลที่ ๓ คูัดเชียงมเหนือน ภาคที่ ๑๖

(๓) จดหมายเหตุไทรฉบับพระอมรวิภักจิก (เกิด) วัคบรมนิวาส ว่ามีโจทก์
 เพียง ๓๓ คน

(๔) คูพระราชบัญญัติยกเลิกวิธีพิจารณาโจรผู้ร้ายตามจารีตนครบาล คราเมื่อวันที่ ๑
 มีนาคม ร.ศ. ๑๑๕, กฎหมายตราสามดวง ลักษณะขบถศึก มาตรา ๒๕ (กฎหมายเก่า
 ฉบับมีศัรบัตเล พิมพ์ครั้งที่ ๑๐ เล่ม ๒ หน้า ๑๑๖) หนังสือพระราชดำรัสในพระบาท
 สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชโองการแก่ ไซการปกครองแผ่นดิน
 พิมพ์ พ.ศ. ๒๔๕๐ โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร หน้า ๖๖, กฎมนเทียรบาล ใน
 กฎหมายเก่า ฉบับมีศัรบัตเล พิมพ์ครั้งที่ ๑๐ เล่ม ๒ หน้า ๑๑๖ ข้อ ๕๑ อันว่าด้วย
 ณะเมิดพระราชอาชญา

ต้องห้ามไปต่างประเทศ เป็นเงินก่เงินเหรียญคนละ ๓๐๐ ซึ่งบ้าง ๒๐๐
 ซึ่งบ้าง สำคัญว่าสิ้นโทษแล้ว ครั้นมีผู้มาฟ้องกลบพิจารณาหาสิ่งของ
 ต้องในตะโทษ มากน้อยเท่าใดหักเสียเท่านั้น ทเหลือแต่ละต่างกันให้
 ปรับใหม่ ถ้าวรคานฟ้องปรับทอคุณเฮาเงินกตหงง ถ้าไม่รับจนลง
 หวยจ้งรับให้ปรับจตุรคุณ ทคนมักให้โต ทหาไม่กัรคิดงทนเว้งไป
 ทุกวันทุกเวลาดกว่าจะโต บ้างตายบ้างดำบากโตความยากไปจนหัวเมือง
 เขก, โท, ตรี, จัตวา มีหน้าคดีไปโตด้วยหน้าตา ทหน้าช้นคาบาน
 แต่ฝ่ายคนพาดซึ่งเป็นโจทก อกัยเหตุอาสัจจธรรมบ้งเกิดมีตงน
 (๑) นายบาน นายอาเภอโพไร่ พดเมือง จ้งกิดคควมกมกันเป็น หมวกเป็นทอง
 พรหมกนชาอาชวยชตคตวงศผู้รักษา ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินให้ ไปพิจารณา
 เงินจนนง จ้งเฮาพระยาสรวิศ ซึ่งรับสั่งไซ้ ฐนไปพิจารณาเอาคตผู้ราย
 นนเป็นแม่ทพกตงมาคเฮาเมืองชนบรี ฐนเพดา ๓๐ ฐุมเข้าอ้อมกำแพง
 วจ้งโจวริอบ พระยาสรวิศคตงอช้ณบ้านกรมเมือง พระเจ้าแผ่นดินรู้เหตุ
 กเกณชคนชนรักษาหน้าทโจ

ครั้นรุ่งชนฉนวน ๓ ๑ & ๓ (๒) ให้พระราชคณะออกมาเจรจาความ
 เมื่อ ดำรงภาพว่าตชอชวดจจะบวรพชา คอพระยาสรวิศ ในฉนวน
 เพดา ๓ ฐุม พระเจ้าแผ่นดินก็ทรงพระผนวชณพิทชเส่นมาวัดแจ้ง. อยู

(๑) คุจคตหมชเหตุปุนบำเหน็จ ฉนวนฉนวน ๓ ฐุม ๓ ๑ ๑.ศ. ๑๐๔๔ มีพิมพ์อช้
 ในหนังสือชวีรชฎาต

(๒) คุคตหมชความทรงจำของกรมหลวงนรินทรวี พวกกบฏชอให้พระราชคณะ
 เจ้าไปเสด็จวชพระ

ในราชสมบัติ ๓๕ ปี พระยาธรรมศักดิ์แห่ง ทหาร ไปพิทักษ์รักษาไว้
แต่ดึกเข้าอยู่ในห้องพระโรง กับทวดวงเทพนังชาย จึงจับกรมขุน
อนุรักษสังครามหลานเธอจำใจ แล้วเอาเงิน ในห้องพระคลังแจก
ทแถมตัวทหาร กรมฝ่ายในฝ่ายหน้า

ณวัน ๓ ฟ้า คำ กุดศักราช ๓๓๕๕ มีขาด จิตจักษ (พ.ศ.
๒๓๒๕) เพดาเทยง เห็นดวงพระจันทร์ปรากฏกลางวัน

ครั้นถึงณวัน ๖ ฟ้า คำ พระยาศรีวิชัยยกกองทัพไทยดาวประมาณ
๓๐๐๐ เศษลงมาจากเมืองนครราชสีมา มาตั้งอยู่นบ้าน ครั้งนั้น
ข้าราชการเมิน ๒ ฝ่าย เป็นพวกพระยาธรรมศักดิ์บ้าง เป็นพวกพระยา
ศรีวิชัยบ้าง การยุทธนาการมิได้สงบเลย

ถึงณวัน ๓ ฟ้า คำ พระยาธรรมศักดิ์, พระยามหาเสนา, พระยา
รามัญวงศ์ คบคิดกันปลดอยกรมขุนอนุรักษสังคราม ออกจากเรือนจำ
ให้ไปณบ้านแต่เพดาพลบค่ำ ตั้งค่ายวางคนรายโอบตง มาวัดบางว่า
งปลา ๓ ยามจุดไฟขึ้นณบ้านปืนแล้วยกลงมา ฝ่ายพระยาศรีวิชัยจะได้
ระตั้งตกใจหามิได้ ได้โยธาทหารให้เข้ารบต้านไว้ วางคนรายกันไป
ที่เตรียมหน้าให้วางปืนค้นแตกกระจายออก ครั้นเห็นไฟไหม้มาใกล้

(๑) จดหมายเหตุเหนือว่า จ.ศ. ๑๑๕๖ วัน ๖ รุ ๗ คำ ริมเครื่องชกเจ้าวังนอก
หมายขอความว่า กรมขุนอนุรักษสังคราม ที่เรียกว่าพระเจ้าลูกเธอวังนอกนั้น ต้องโทษมา
มีปีระชว จ.ศ. ๑๑๕๖ ก่อนเกิดกบฏปีเศษแล้ว มิใช่เพิ่งถูกจับคราวนี้

(๒) ในจดหมายเหตุขุนบันหันจัวว่า กรมขุนอนุรักษสังครามร่วมคิดกับพระยาธรรม
พระยามหาเสนา และข้าราชการ

คุกหลังด่านที่อยู่ จึงตั้งสัตยาธิษฐานว่า ข้าฯ ข้าฯ บำเพ็ญกิจการกุศล
 ไต ๆ ก็ปรารถนาพระโพธิญาณสิ่งเดียว เศรษฐความดีจึง^๕ ขอจงพระ
 พายพิศกตัมคินไป ขอให้ไฟไหม้มาถึงบ้านเรือน ข้าฯ ข้าฯ ได้โดย พอ-
 ตกจรัสสัตยาธิษฐานลงดมก็พิศกตัมคินไป เพื่องกัโหม้อยู่แต่ภายนอก
 บ้าน ประจักษ์แก่ตาคนทั้งปวง แต่รบกันสามารถจนรุ่งเห็นตัวกันจึง
 รู้ว่าอนุรักษสังครามมารบ ครั้นเพลา ๕ โมงเช้า อนุรักษสังคราม
 และพระพุกพอดแตกหนีไป ตามจับตัวได้ในวันนั้นจำครบไว้ สืบ
 เขาพอกเพื่อนได้ เป็นอันมาก

ณวัน ๗ ๖ ๕ คำ เพลาเช้า ๒ โมง เสด็จพระราชดำเนินทัพมาจาก
 เข็มรวม ประทับณพลับพลาหน้าวัดโพธาราม ฝ่ายข้าทูลละอองฯ ผู้
 ใหญ่ผู้น้อยพร้อมกันไปเชิญเสด็จลงเรือพระที่นั่งกราบ ชามมาพระราช
 วงส์ถกณศาลาตอกขุน มีหมู่พฤตมาศยราชกุฎกนิมุรเฝ้าพร้อมกัน
 จึงมีพระราชบริวาร ดำรัสปรึกษาว่า เมื่อพระเจ้าแผ่นดินอาศัยจะ
 สัจจธรรมเสีย ประพฤตการทูลจรตณะ ก็เห็นว่าเปนเสียนหนามหลัก
 ตออันใหญ่อยู่ในแผ่นดิน จะระไรมิได้ ขอให้ปรี๊ดครออกประหารเสีย
 ฝ่ายทเกิดอทหารทั้งปวงมีใจเจ็บแค้นเป็นอันมาก ก็นำเอาพระเจ้า
 แผ่นดินและพวกโจทกทั้งปวงนั้นไปสำเร็จณบึงท้ายเมืองในทันใดนั้น
 แล้วสมณะชัพรพหณเฝ้าพฤตมาศยราชขจรทั้งปวง ก็ทูล

(๕) จดหมายเหตุไทรบุรี - ขุนหลวงคันทันธิ์ - ทรงกบวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๓๖๕
 คุลาคันสกุลเก่าบางสกุล ภาคที่ ๔ สกุลเชื้อสายพระราชมวงศ์กรุงธนบุรี

ข้าราชการวงวนอัญเชิญเสด็จขึ้นปราบคาบิเชก เป็นอิศวรรภาพผาน
พิภพสืบไป พระเจ้าอยู่หัวจึงไปนมัสการ พระแก้วมรกต แล้วเสด็จ
ประทับแรมณพตัมพลาหน้าหอพระนม

ครั้นณวัน ๓ ๑๕ คำ พระเจ้า^(๑)หลานเธอให้ตำรวจคุมเอาตัวขุน
อนรุักษ์สังครามกับข้าหอดวงซึ่งเป็นพรรคพวก ๕๐ เศษ มีอ้ายพระยา
เพชรพิชัย, พระยากลางเมือง, พระยามหาอำมาตย์ และพระ
มหาเทพเทื้อ หอดวงคชศักดิ์ ราชรินทร์เทื้อ เป็นต้น เข้ามาหน้า
พระที่นั่งแล้วกราบทูลความทงปวง จึงดำรัสให้เอาพรรคพวกไปฆ่าเสีย
แต่ขุนอนรุักษ์สังครามนั้น ให้งดไว้พิจารณา จึงให้การถึงพระยาสรวิศ,
พระยามหาเสนา, พระยารามัญวงศ์ และพระยาวิชิตณรงค์ หอดวง
พิศคักกลาง พระเจ้าอยู่หัวทรงพระพิโรธให้ประหารเสีย

ครั้นณวัน ๒ ๑๕ คำ ปณมาเห็นเจ้าข้าหอดวงซึ่งมีความชอบโดยฐานา
ศักดิ์เป็นลำดับกัน แล้วทรงพระดำริว่า ราชฐานไกลอยู่ประดาราม
ทงต้องข้างมึงควร จึงดำรัสสั่งพระยาธรรมมา, พระยาวิจิตรนาถ ให้
สถาปนาพระราชนิเวศใหม่ณปากเมืองข้างตะวันออก

ครั้นณวัน ๒ ๑๖ คำ เพลามาย ๕ โมง เสด็จเสด็จแรมอยู่ยังท้อง
พระโรง ให้ชำระโทษกรรมฝ่ายใน

ณวัน ๒ ๑๗ คำ เพลา ๕ โมงเช้า สมเด็จพระอนุชาธิราช ถ้ำทัพ

(๑) จกหมายเหตุไทรจฉบับรามัญว่า พระยาจักรีกลับจากเมืองชว่นเข้าเมืองบางกอก
แล้วนำพระเจ้าแผ่นดินเกล้าเสวย อยุ่มาสัก ๑๐ วันก็ฆ่าพระยาสรวิศเสียอีก

มาจากกรุงเทพมหานครว่า ^(๑)ขุนอินทรพิทักษ์ ^(๒)ขุนชนะ ตั้งอยู่
เกาะพนมเปญ ๒๐๐ ให้เขมร ๓๐๐๐๐ ญวน ๘๐๐๐ ด้อมไว้

วันฉัตร ๓๑๖ คำ สมเด็จพระอนุชาธิราชเจ้าบรมพงศ ๖๐๐๐ เคษ
แยกกันออกเป็นหลายกอง ไปด้อมจับขุนอินทรพิทักษ์ ได้ ท้าบด
เขมรน้อยใกล้ปลวก ทั้งขุนชนะและพรรคพวกเป็น ๗ คน คุมเอาตัวลง
มาณเมืองธนบุรี

วัน ๗๑๖ คำ กราบทูลพระกรุณาแล้ว ให้ประหารเสีย

วัน ๒๑๖ คำ มีชาติจัตวาศก (จ. ศ. ๓๓๕๕ พ. ศ. ๒๓๒๕)

แรกจับการตั้งวงใหม่

วันฉัตร ๒๑๘ คำ ให้ตั้งการพระราชพิธีครบ ๓ วัน แล้วรุ่งขึ้น

วัน ๕๑๘ คำ จุฬศักราช ๓๓๕๕ มี เพลาเช้า ๕ บาท อามฤกษ์โคศุภ
ฤกษ์ พระศรีเทพมิตรทรงถอดจ้าวัดหลวง พระเจ้าอยู่หัวเสด็จทรงเรือ
พระที่นั่งศรีวัดกัลยาณมิตร พร้อมด้วยเรือสำเภาท้าวพระยาผ่านนครราชทรงปวง
แห่แห่น้ำหงษ์เป็นขบวน เสด็จข้ามฟากมาณฉนวนน้ำฟากตะวันออก
ขึ้นเสด็จพระที่นั่งบุษบกมาตามหาจักรพรรดิพิฆเนศวร พร้อมด้วยหมู่
มาศยามนตรีภวชาติ ราชสุริยวงศ์ พงศ์พดุมหาโรจรายุ้ย แขนงร้อง
ถวายชัยมงคลแด่ราชสมบัติกษัตริย์เจ้าแล้ว จึง พระสังฆราช
ราชาคณะ ฝ่ายคามวาสีอริยวาสี พร้อมกันถวายพระนามว่า พระบาท
สมเด็จพระบรมราชาธิราช รามาชบดิ ศรีอินทร บรมมหาจักรพรรดิ

(๑) สมเด็จพระมหาอุปราช เจ้าฟ้ากรมขุนอินทรพิทักษ์

(๒) เจ้าพระอภัยมณี

ราชาริขิตินทร ษรณินทราริราช รัตนภาศกรวงศ ษองคปริมาธิเบศร
 ตรีภูวนศควรนาถนายก คิตถนพรัตนราช ชาติธาชาวไศริย ษมทุ
 ษุตโรมถ ษกถจักรวอาพิเบนทร ษวิเยนทราริขิตินทร ษรินทรชาคา
 ษิบติ ษริศุติบุด ษณอักษิษู ฤทธราเมศควรษรมิกรราชาริราช ษเดโชษัย
 พรหมเทพาคิเทพ ตรีภูวนาริเบศ โลกเชษฐวิศุทธิ ษกฎประเทศศคา
 มหาพรุทธางกร ษรมนาถบรหมพิศร ษรพุทธเจ้าชยุทิด ษนเสด็จ
 ปราบคากิเชกษานพิภพกรุงเทพ ทวาราวดี ษริชยุธา ษนาถคิตถภพษร
 ราชานันบริรมย ษคตษรราชินเวศษมหาศถาน ษนพรุทธราช ษองการ
 คารุศ ษให้ศษเสด็จพรุทธษราชินเบษปราช ษโดยคิงษบุพจาริตพรุทธมหา
 กษัตราษราชเจ้าคักษอน

ฝ่ายชางกรุงษองฉนวน ษองหมษองชางจิงกุจาเสยเสยฉวนปราบคากิเชก
 ษจิงโพเชยษงษเนนษองษงดอขน คิตษนามษองหมษองเสยฉวราชการชยุ
 ษฉวัน ษแตวยกษสมบติ ษให้แก่มังแวงษงษุษุพิ ษนศักราช ษ๓๕๕ ษมี ษฉะเชฉวนก
 ษคระคองษรณษอง คิตการกษฏจะคินเชาษสมบติ ษให้แกโพเชยษ ษฝ่าย
 ษมังแวงปลาตุงษรฐหศศษณ ษจิง ษให้จับโพเชยษฉะฉวนกษคระคองษรณษอง
 ษประหารษวิศเสย

ศวันศักราช ษ๓๕๖ ษมี ษพระเจ้าษองฉะ ษให้แองษะษราชษนัษยรศ ษยก
 ษพุทธเสนาโยชาทพิศคณ ษนไปกรุงษรฐษองฉะคิงเกา

(ฉบบมีชยุเพยษเท่านั)

ตำนานท้องตราบีมะเต็ง พ.ศ. ๒๓๓๖

ฉบับที่ ๑

(ตอนต้นชาติ).....

ราชามาตย์หาพรรคพวกตั้งกำลังให้พร้อมมูลกัน ยกลงไปซุกคุกเถน
พระนครเมืองธนบุรี ตามมีตราโปรดขึ้นมาแต่ก่อน ครั้นหนังสือมา
ถึงวันใด ก็ให้พระยายมราชทำตามหนังสือมานั้น หนังสือมาณวัน ๒๖
ค่ำ บีมะเต็งเบญจศก (จ.ศ. ๓๓๓๕ พ.ศ. ๒๓๓๖)

วัน ๓๖ ค่ำ บีมะเต็งเบญจศก เวลาบ่ายซึ้งรุ่ง ได้ตั้งตราตั้ง
ขึ้นไปแจ้งพระยายมราช ให้หมั้นผูกมัดเค็ชถือไปแล้ว

ฉบับที่ ๒

หนังสือเจ้าพระยาจักรี มาแจ้งพระยานครชัยสิน พระท่าโรง พระ
คาพราน พระชัยบาดาด ด้วยมีตราโปรดขึ้นมาแต่ก่อนว่า เจ้าพระยา
นครราชสีมาบอกตงมาว่า พระมาซึ่งตั้งอยู่บ้านลาดภูเขื่อนหนักไปทาง
เมืองไซง จะลงไปเกลดยกต่อมเขมร แล้วมีหนังสือพระปราจีนบุรี
เข้ามาว่า พระมาแดดดาวยกมาตั้งอยู่ณทับเต้มืด จะได้ใจแก่เราราชการ
มิได้ จึงให้พระยานครชัยสิน พระท่าโรง พระคาพราน พระ
ชัยบาดาด กรมการ เกณฑ์ทัพเตรียมไว้สำหรับเมือง อย่าให้ตงไป

ซุกคุดนอนเฉย แจงอยู่ในท้องครานันแล้ว แลบคน มีหนังสือนายทัพ
 นายกอง ซึ่งขึ้นไปทำการรบพุ่งพระม้านเมืองพิชัยนบออกลงมาว่า ได้
 รบพุ่งพระม้านตายเป็นอันมาก พระมาแตกหนีไปสิ้นแล้ว จึงทรงพระ
 กรุณาสั่งว่า ถ้าราชการทางเมืองท่าโรง เมืองบัวชุม เมืองคาพราน
 เมืองชัยบาดาด ส่งบอญ ก็ให้พระยานครชัยดิน พระคาพราน พระ
 ชัยบาดาด พระท่าโรง คุมพรรทพอกส่งกำลังลงไปจับการซุกคุด
 ทำการพระนครให้พร้อมกัน แต่ในเดือน ๓ ข้างขึ้น บีมะเส็งเบญจศักดิ์
 ตามมัตราไปรคชนมาแตกชน ครั้นหนังสือมาถึงวันใด ก็ให้พระยา
 นครชัยดิน พระคาพราน พระชัยบาดาด พระท่าโรง กรมการ ทำ
 ตามหนังสือมานี้ หนังสือมาณวัน ๒๓ ค่ำ จตุศักราช ๓๓๕ ปี
 มะเส็งเบญจศักดิ์ (พ.ศ. ๒๓๓๖)

ณวัน ๓๓ ค่ำ บีมะเส็งเบญจศักดิ์ เวลาเช้าของรุ่ง ได้ตั้งตรา
 เมืองบัวชุม เมืองคาพราน เมืองบาดาด เมืองท่าโรง & เมืองนี้ให้
 หมนพมวเสียดออกไป เรือยาว ๕ วา พลพาย ๘ คน

ฉบับที่ ๓

หนังสือเจ้าพระยาจักรี มาถึงพระยาสุนทรพิพิธ ด้วยมัตราบตั้ง
 ให้พระยาสุนทรพิพิธขนมวรับครอมครวตั้งไปณเมืองธนบุรีน บคน
 มีหนังสือนายทัพนายกองของเมืองพิชัยนบออกลงมาว่า ได้รบพุ่งพระม้านตายเป็น
 อันมาก พระมาแตกหนีไปสิ้นแล้ว ขอให้พระยาสุนทรพิพิธรับครอมครว

ลงไปณเมืองธนบุรีโดยให้พระยาสุนทรพิพิธคุมเอาพรรคพวกสมกำลัง
ลงไปชุกกุเลนพระนครเมืองธนบุรี ตามเกณฑ์ตามรับตั้งขยาให้ขาดได้
หนังสือมาณวัน ๓ ๖ ๓ คำ จุติศักราช ๓๓๓๕ มีมะเส็งเบญจศก
(พ. ศ. ๒๓๓๖)

ณวัน ๓ ๖ ๓ คำ มีมะเส็งเบญจศก เวลาบ่ายโมงรุ่ง ได้ตั้งตรา
ถึงพระยาสุนทรพิพิธ ให้หมื่นพุมพิเศษถือไป เรือยาว ๕ วา พดพาย
๗ คน

ฉบับที่ ๔

หนังสือเจ้าพระยาจักรีฯ มาถึงพระยาสุพรรณบุรี พระยาอ่างทอง
พระชัยนาท พระสิงห์ พระพรหม พระยาตพบุรี หลวงอินทบุรี ด้วย
มีตรารับตั้งออกมาแต่ก่อนว่า เกณฑ์ให้ผู้รักษาเมืองกรมการคุมเด็ก
พรรคพวกสมกำลังเข้าไปชุกกุเลนพระนครให้สิ้นเชิง กำหนดให้เข้า
ไปจับการให้พร้อมกัน แต่ในเดือน ๓ ๕ นั้นคำหนึ่ง แจ้งอยู่ในท้องตรา
แต่ก่อนนั้นแล้ว แต่ผู้รักษาเมืองกรมการ ยังมีได้คุมพรรคพวก
สมกำลังลงไปชุกกุเลนทำการพระนคร ตามที่ท้องตรารับตั้งกำหนดขึ้น
มาหามิได้ แดบคนมีหนังสือนายทพนายกอง กรุงฯ แดหัวเมืองซึ่ง
ขึ้นไปทำการรบพุ่งพระมาณเมืองพิชัยบอกตง มาว่า ได้รบพุ่งพระมาณ
ตายเป็นอันมาก พระมาณแตกหนีไปแต่ณวัน ๖ ๒ คำสิ้นแล้ว จึงทรงฯ
สั่งว่า ให้ผู้รักษาเมืองกรมการ เร่งคุมพรรคพวกสมกำลัง ลงมาจับ

การขุดคูเดินพระนครให้พร้อมกัน แต่ในเดือน ๓ ขึ้น ๘ ค่ำ ๓๐ ค่ำ ปี
มะเส็งเบญจศก ให้ครบตามเกณฑ์ตามมัตราโปรดขนาแต่ก่อน ครั้น
หนังสือมาถึงวันใด ก็ให้ผู้รักษาเมืองกรมการทำตามหนังสือมานั้น
หนังสือมาณวัน ๒๕๓ ค่ำ ปีมะเส็งเบญจศก (พ.ศ. ๒๓๑๖)

ณวัน ๓๖๓ ค่ำ ปีมะเส็งเบญจศก เวลาเช้า ๕ โมง ได้ส่งตรา
เมืองสิงห์ เมืองพรหม เมืองชัยนาท เมืองอินทร์ ๕ โมง ให้หมื่น
ภยวันทร้อไป เรือยาว ๕ วา ๒ ศอก พดพาย ๖ คน ได้ส่งตรา
เมืองดงพุมฤ ให้หมื่นพุมฤเษก้อไป เรือยาว ๕ วา พดพาย ๘ คน.

ฉบับที่ ๕

หนังสือเจ้าพระยาจักรี มาถึงพระยา..... (อบ)..... พระยา
อังกษทอง พระสังข์ พระพรหม พระชัยนาท พระยาสุพรรณบุรี
หลวงอินทบุรี หลวงอินเทพ กรมช้าง กรมม้า ด้วยทรงพระ
กรุณาฯ สั่งว่า มีหนังสือพระปราชญ์บริบทออกช้อรราชการเข้ามาว่า พระมา
แต่ดาวยกเข้ามา สอดแนมเขาไปคเห็นคนประมาณ ๕๐๐ คน ค่ำ ๑๓
ทัพเต็มค แต่ยกเข้ามาตั้งค่ายอยู่ ค่ำ ๒๓ ทัพระเดิม นอกค่านพระ
จารีต ทางประมาณ ๓๐๐ เส้น พบแต่เดือน ๓ ขึ้น ค่ำ หนังสือ ให้
พระยายมราช พระยาดงพุมฤ พระยาอังกษทอง พระสังข์ พระพรหม
พระยาสุพรรณบุรี พระชัยนาท หลวงอินทบุรี หลวงอินเทพ กรมการ
กรมช้าง กรมม้า ยกกองทัพก้าวสะกัดลงไปทางเฉียงเห็นชตะวณออก

เมืองปราจีน ก้าวสะก๊อดหลังไถ่ขำให้พระมาทันได้ จะเสด็จฯ ยก
กองทัพหลวงออกไป ถ้าพระมาเข้ามาถึงเมืองปราจีน เมืองฉะเชิงเทรา
แล้ว จึงจะยกกองทัพหลวงตีให้แตกฉาน ให้พระยามรราช พระยา
ดลบุรี พระยาช่างทอง พระสังข์ พระพรหม พระยาสุพรรณบุรี
พระชัยนาท หลวงอินทบุรี หลวงอินเทพ กรมการ และกรมช้าง
กรมม้า ซึ่งไปก้าวสะก๊อดหลังจับกุมเอาตัวจงได้ ให้สิ้นเชิง ถึงทัพ
เมืองฉะเชิงเทรา หัวเมืองปากใต้ ก็จะให้ยกก้าวสะก๊อดหลังทางคันทันหนึ่ง
สองคันทันได้แล้ว ทัพหลวงจึงจะตี แต่ให้พระยามรราช พระยา
ดลบุรี พระยาช่างทอง พระสังข์ พระพรหม พระยาสุพรรณบุรี พระชัยนาท
หลวงอินทบุรี หลวงอินเทพ กรมการ กรมช้าง กรมม้า เร่ยกตาม
ไถ่ ไปก้าวสะก๊อดหลังตามรับสั่ง กองทัพหลวงจะเสด็จฯ ยกออกจากเมือง
ชลบุรี เดือน ๓ วัน ๓๓ ค่ำ แลพระยามรราชฯ ณ ถาราชการฝ่ายทาง
เมืองท่าโรง เมืองบัวชุม เมืองเพชรบุรี ส่งขอยแล้ว ก็ให้เร่ยกไป
ให้พระยาสุพรรณบุรี พระสังข์ พระพรหม พระชัยนาท หลวงอินทบุรี
หลวงอินเทพ กรมการ กรมช้าง กรมม้า เข้าออกไปด้วยพระยา
ช่างทอง ให้ยกทัพชนทางกรงฯ ขำให้ข้อยท่าพระยามรราชฯ เสด็จ ให้
กรมช้างเอาช้างพระทนต์ไปด้วย ๓-๕ ช้าง แลนำข้อยชนออกกรงฯ นั้น
ให้กรมการมาเอาไปให้สิ้น ครั้นหนึ่งสู้รบมาถึงวันใด ก็ให้พระยา
มรราช พระยาดลบุรี พระยาช่างทอง พระสังข์ พระพรหม พระ
ชัยนาท หลวงอินทบุรี หลวงอินเทพ กรมการ กรมช้าง กรมม้า
ซ้ายขวา เร่ยกไปให้ทันท่วงทีราชการตามหนังสือมาน มาณวัน
๕-๗ ค่ำ จุดศักราช ๓๓๓๕ ปีมะเส็งเบญจศก (พ.ศ. ๒๓๓๖)

วัน & ๗ ๓ คำ ปีมะเส็งเบญจศก เวลาเช้า ๒ โมงมีเศษ พณฯ
 สมุหนายกนงวราชการอยู่ณศาลาดอกขมิ้น ท่านต้นเชือกได้เอาร่างตรา
 นอานเรียน แด่พณฯ สมุหนายก จนสิ้นข้อเนื้อความแล้วฯ พณฯ
 สมุหนายกสั่งให้ตกแซกลงบ้าง วงกาเดี่ยบ้าง แล้วสั่งว่าให้เอาคานร่าง
 นเด็ค เมื่อสั่งนั้น ท่านฝ่ายเหนือ หมื่นทพ นายแก้วน นายชำนาญ
 อยู่น้อยด้วย

วัน & ๗ ๓ คำ ปีมะเส็งเบญจศก เวลาเช้า ๒ โมงมีเศษ ได้สั่ง
 ตราซึ่งไปเถิงเมืองสุพรรณ.....(ตบ).....

พระยายมราช ๓ พระยาตพบุรี ๓ ให้หมื่นภาวคณชยถือไป เรือยาว
 ๓ วา ๒ ศอก พดพาย ๓ คน

วัน & ๗ ๓ คำ ปีมะเส็งเบญจศก เวลาบ่ายซ่งคำแล้ว ได้สั่งตรา
 เมืองอินท เมืองชัยนาท ให้หมื่นสินสังหารถือไป เรือยาว ๔ วา ๔ ศอก
 พดพาย ๔ คน เมืองอ่างทอง เมืองสุพรรณ ให้พระยาอ่างทองถือไป
 แล้ว ทรง เมืองพรหม เมืองสิงห์ ได้สั่งพระพรหมถือไปแล้ว

สถาบันวิทยบริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตำนานท้องตราวิเศษ พ.ศ. ๒๓๑๗

ฉบับที่ ๑

(ตอนต้นเดิมมาก)

ทอดวงพด กรมการ บอกหนังสือลงไปว่า.....
 ไปฟังข่าวราชการพระมาแต่..... ว่าพระยาศรีสุริยวงศ์ ทำวชิร
 แดเดกดวงแพ ยังมีโคตัก ๖๐ คน แดพระยาพิชัย พระยาศรีสุริยวงศ์
 ลงมาแจ้งราชการนี้เนื้อความเป็นเหตุตายประการนั้น ได้เอาหนังสือบอก
 กราบทูลพระกรุณา ทรงฯ ตั้งว่า เจ้าพระยาสุรสีห์ เจ้าพระยา
 สวรรคโลก พระยาพิชัย พระยาสุโขทัย ลงมาเฝ้าทูลละอองฯ แจ้ง
 ราชการครั้งก่อนนั้น ทรงฯ ได้ตรัสเนื้อความด้วยจำเพาะพระที่นั่งว่า
 เดิม ๓๐ ทวาราชการไม่ ให้พร้อมกันลงมาเฝ้าทูลละอองฯ จะพระ
 ราชทานความรู้วิชาการให้ท่านค้อวิชาศักดิ์ ครั้นถึงกำหนดแล้ว
 เจ้าพระยาสุวรรคโลก พระยาพิชัย มิได้ลงมา ทูล ละอองฯ เหมือน
 เจ้าพระยาสุรสีห์ พระยาสุโขทัย จึงให้ถามพระยาพิชัยฯ สารภาพว่า
 มิได้ลงมาทูลละอองฯ ตามกำหนดนั้น โทษผิดหนักหนา พระราช
 อาชญาเป็นต้นเกล้าฯ ทรงฯ ให้ตั้งขุนคนศาลาปรักษาโทษ แด่ดูขุน
 ปรักษา ทรงฯ ตั้งให้ลงพระราชอาชญาเขียนพระยาพิชัยยกโทษ ๓๐ ที่
 เรียกทานบนไว้ ให้ทำราชการสืบไป ให้พระยาพิชัยกลับขึ้นมาเป็นแม่
 กองทัพ ก็เกณฑ์ผู้คนแบ่งกองยกไปตามเสด็จฯ กระทำแกลเมืองเชียงใหม่

ครึ่ง^๕ แต่ให้พระราชทานพระยาพิชัย (คือ) เต็มเขมรสามพัน ๓ พัน
 คาบศีลารองทรงบอก ๓ พันใหญ่หน้าเรือ กินดิน (หนัก) $\frac{๓๕}{|}$
 กินดิน $\frac{๓๕}{|}$ — กินดิน $\frac{๓๒}{|}$ — กินดิน $\frac{๓๐}{|}$ — (รวม) ๕ บอ ก บินตัน
 เต็มอย่างยาว กินดิน $\frac{๒}{|}$ — ๒ บอ ก บินคาบศีลา ๒๕๐ บินอังกฤษ ตัน
 กดมหน้าข้างอย่างดี ๒๐ (รวม) ๓๐๐ ตันทุกหนัก $\frac{๓๐}{|}$ สุพรรณถิ่น
 $\frac{๕}{|}$(ต่อจากต้นฉบับดบ).....แต่ได้
(ต้นฉบับดบหมด).....

ฉบับที่ ๒

หนังสือเจ้าพระยาจักรีมาแจ้ง.....พิชัยสงคราม.....ศรีสวัสดิ์ ด้วย
 ทรงพระกรุณาตรัสเห็นเกล้าฯ ตั้งว่า ทัพทลงจะเสด็จฯ ขึ้นไปปราบ
 เมืองเชียงใหม่เดือน ๓๒ แรม ๓๓ ค่ำ บมะเม็ยฉอศก.....
เมืองกาญจนบุรี เมืองศรีสวัสดิ์นน เป็นเมืองหน้าด่าน.....
 มัตมะ ถ้าแต่เมืองนคมะแตก.....ซัดสัน.....ปลดอาหาร.....
 ๑เมืองกาญจนบุรี เมืองศรีสวัสดิ์.....อย่าให้รามัญ.....
 ถ้าแต่.....ทัพกรุงขึ้น ไป.....
 ถ้ารามัญคนใดจะไปตามเสด็จฯ ก็ให้บอกส่งรามัญ.....กรุง
(ต่อจากต้นฉบับดบเล่มอื่นหมด).....

ฉบับที่ ๓

วัน ๓ ๖ ๓๒ คำ ปี่มะเมียตตัก ได้เอาร่างครานี่เรียนเจ้าพระยา
ศรีธรรมราชา ฯ สั่งให้เอาเทอญ ในทันใดได้มีศรตราสั่งให้ขุนเคระ
ไปแล้ว

ฉบับที่ ๔

หนังสือเจ้าพระยาจักรี ฯ มาถึง เจ้าพระยา สวรรคโลก ด้วย
เจ้าพระยา สวรรคโลก กรมการ บอกหนังสือให้พระยกรมบัตรถอยไป
เป็นความว่า นายฟองหินมาแตกกองทัพพะม่าให้การว่า พระเจ้าอังวะ
บ้วยตาย ลูกพระเจ้าอังวะขึ้นเป็นเจ้าเมืองอังวะ แดอาชาตูกเจ้าอังวะ
เสีย ไปชุกพลา, มายงวน ปรัชษาทนายกองทัพว่า จะยกลงไปเมือง
ไต ไม่ได้แล้ว ไปชุกพลาถอยไปตั้งอยู่ณบ้านจอมทอง แดกองทัพ
ทั้งปวงต่างคนต่างไปเมือง กองทัพ ไปชุกพลา เรรวอนจะไม่เข้าเมือง
เชียงใหม่ จะไปเมืองอังวะ เจ้าพระยา สวรรคโลก กรมการ นายกอง
นายหมวด แต่ไพร่มีน้ำใจสามัคคี จะทำการ เมืองเชียงใหม่ ให้ทุก
เกล้า ฯ ถวายนม ลูกขุนณคำตาปรัษาว่า ซึ่งเจ้าพระยา สวรรคโลก
กรมการ จะอาสาไปตีเมืองเชียงใหม่ทุกเกล้า ฯ ถวายนม เจ้าพระยา
สวรรคโลกมิได้ทูลละของ ฯ รับพระราชทานความวิ วุชาการ มีแต่ความ
วิเกานัน จะเอาชัยชนะแก่พะม่าข้าศึกเห็นไม่ได้แล้ว เจ้าพระยา
สวรรคโลกมีความผิด ถวงพระราชอาชญา มิได้ลงไปทูลละของ ฯ ตาม
กำหนด ได้มีศรารับสั่งให้ทวงมทามนตรี ขึ้นไปตวงพระราชอาชญาจำ
เจ้าพระยา สวรรคโลกลงไปณเมืองธนบุรี ให้พระปลัดเป็นแม่กองทัพ

เกณฑ์กรรมการ แคนแบ่งกิ่งไปตามเสด็จฯ อยู่แล้ว แลจะเอาเนื่อ
ความกราบทูลพระกรุณาให้เจ้าพระยาสุวรรณโลกอาษาไปมิได้ ให้
เจ้าพระยาสุวรรณโลกกับพระราชอาษาเจ้าลงไปตามมัตราโปรดขึ้น
มาแต่ก่อน ถ้าแต่หลวงชนหมื่นกรรมการผู้ใดจะมิหน้าใจอาษา เสด็จฯ
ขึ้นไปถึงหัวเมืองแต่ดวงให้กราบทูลพระกรุณา หนังสือมาวัน ๓๑ ๓๒
คำ ศักราช ๓๓๓๖ บมมะเมียฉศก (พ. ศ. ๒๓๓๗)

วัน ๓๑ ๓๒ คำ บมมะเมียฉศก เพงศาภาแล้ว เสด็จฯ ออกณพระ
ที่นั่งตำหนักแพ หมื่นศรีสุเทพ จางวาง เอาหนังสือออกเจ้าพระยา
สุวรรณโลกกราบทูลพระกรุณาฯ ทรงฯ โปรดเกล้าฯ ทรงแต่ง ให้
พระยาพิพัฒน์โกษาเขียนหน้าพระที่นั่ง แด่ส่งให้ มัตราไปถึงเมือง
กาญจนบุรี เมืองศรีสวัสดิ์ ตามเรื่องราชนว

ในทันใดวันเดียวกันนี้ ได้ บัดตราสั่งให้พระยกรบัตร์ผู้ถือหนังสือ
ถือไป

ฉบับที่ ๕

หนังสือเจ้าพระยาจักรีฯ มาถึงพระศรีสวัสดิ์ ด้วยทรงพระกรุณา
ศรีสุเทพเห็นเกล้าฯ สั่งว่า เจ้าพระยาสุวรรณโลก กรรมการ บอกหนังสือ
ลงไปว่า นายฝั่งชาวเมืองต้นเด หนีมาแต่กองทัพโปรดดา ให้การ
ว่า พระเจ้าองค์จะเป็นไรตาย ตกเจ้าองค์จะผู้ตายจนครของราชสมบัตแทน
บิดา และอา น้องพระเจ้าองค์จะผู้ตายซึ่งเอาสมบัตมาหลานชายเสียน
ให้พระศรีสวัสดิ์กรรมการ สืบให้รู้ ว่า ผู้ใดใครของราชสมบัตเป็นแน่
ให้เร่งบอกเข้ามาให้แจ้งฉบับต้น พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว

จะได้อับถิวบัติโดยภายในให้แจ้งแก่ความตาย ราชการเมืองซึ่งจะได้
เร็วเข้า ครั้นหนังสือมาถึงวันใด ก็ให้พระศรีสวัสดิ์ กรมการ เร่ง
สืบสวนบอกเข้าไปให้แจ้งจงฉับพลัน หนังสือมาณวัน ๓ ๖ ๓๒ คำ จุศ

ศักราช ๓๓๓๖ บมระเมือฉอศก (พ. ศ. ๒๓๓๗)

วัน ๓ ๖ ๓๒ คำ บมระเมือฉอศก ได้เขียนขึ้นกระตาศษบัตตราแล้ว
ให้นายอรวงไปส่ง ให้นายมูอทองดีเมืองกาญจนบุรี กรมท่า ถอ
ไปเมืองศรีสวัสดิ์ด้วย เมื่อถึงตั้งเห็นค้อหน้าเสมียนตรากรมท้าวเห็นด้วย

ฉบับที่ ๖

สารตรา ท่านเจ้าพระยาจักรีฯ ให้มาแก่ผู้ยूरักษาเมืองกำแพง
เพชร เมืองนครสวรรค์ ด้วยทรงพระกรุณาฯ สั่งว่า ณวัน ๓ ๖ ๓๒
คำ บมระเมือฉอศก จะเด็ดจาฯ ขึ้นไปปราบเมืองเชียงใหม่ แดให้
กรมการผู้ยूरักษาเมืองปลกพระตำหนักทประทุมรัตน ประทุมแรม
แถมคแต่กระเตรียมการซึ่งจะโค้วบเด็ดจาฯ ใด ให้สรรพ หนึ่ง ทาง
แม่น้ำรงค์จะเด็ดจาฯ ขึ้นไปหน ทโคเป็นโรคหาคคชอชยอนน ไทกรมการ
.....อย่าให้เรือพระทง

.....โรคหาคคโค..... (ฉบับดบหมค).....

ฉบับที่ ๗

.....(คชนคัน ฉบับชราช).....

.....มีตราบรรดาสงขึ้นไปแต่ก่อนว่า จะเสด็จขึ้นไปเมืองเชียงใหม่ครั้ง
 นี้ ให้ผู้รักษาเมืองกรมการ เกณฑ์เด็กแบ่งกองรบเสด็จฯ นั้น บัด
 นทรงพระกรุณาฯ สั่งว่า ถูกกำหนดจะได้เสด็จฯ ยกจากเมืองธนบุรี
 ณวัน ๓ ๑ ๓๒ คำ บั่มมะเมียดอกก แด่ให้กองทัพหัวเมืองซึ่งเกณฑ์ให้
 รบเสด็จฯ ทรง เริงยกต่องไปคอยรบเสด็จฯ ให้พร้อมกันณบ้านระแหง
 เมืองตาก ถ้าขัดสนด้วยเรือ ก็ให้ไปทางบก ให้เร่ยกขึ้นไปให้ทัน
 กำหนด อย่าให้แต่ช้าอยู่ได้ และจะได้ยกจากเมืองฉนวนโต ผู้คนข้างม้า
 เครื่องสำตราหาธุมนาน้อยเท่าใด ก็ให้บอกเข้าไปให้แจ้ง แด่ให้
 พระสังฆ์ กรมการ รับเอาตราเมืองข้างทองเร่งแต่งคนถือไปส่งให้
 พระยาข้างทอง กรมการ จงฉมพดณ หนังสือมาณวัน ๓ ๑ ๓๒ คำ
 จตุศักราช ๓๓๓๖ บั่มมะเมียดอกก (พ.ศ. ๒๓๓๗)

วัน ๓ ๑ ๓๒ คำ บั่มมะเมียดอกก ได้ส่งตราเมืองสังฆ์ เมืองอินท
 เมืองพรหม เมืองชัยนาท เมืองสระบุรี..... ๖ เมืองนี้ให้
 หลวงยกกรมศรีเมืองพิชัยถือไป แด่ตราเมืองข้างทองให้เมืองสังฆ์
 แต่งคนถือไปถึงพระยาข้างทอง ตราเมืองสระบุรี ให้เมืองชัยนาทแต่ง
 คนถือไปถึงพระยาสระบุรี

วัน ๒ ๑ ๓๒ คำ บั่มมะเมียดอกก ได้เขียนตราพระวราชสังฆ์ให้
 เมืองข้างทองใบ ๓ เมืองสระบุรีใบ ๓ (รวม) ๒ เมืองสังฆ์ใบ ๓
 เมืองพรหมใบ ๓ เมืองชัยนาทใบ ๓ เมืองอินทใบ ๓ (รวม) ๕
 เมืองใบ ๓ (รวม) ๖ ให้พระอนุชิตพิทักษ์.....

.....

ฉบับที่ ๘

..... (ตอนค้นพบหมด)

.....ข้าทูลละอองฯ ให้ทูลวงซุนหมื่น ผู้ได้รับพระราชทานเอกเกณฑ
แบ่งอยู่ แบ่งไปตามกำหนด คุณเฮาเอกไปเข้ากองพระยายมราชณ
บ้านระแหงเมืองตาก แจ้งอยู่ในท้องตราแต่ก่อนแล้วนั้น เจ้าพระยา
นครราชสีมา พระยานครชัยสิน พระพิชัยสงคราม พระสรบุรี
พระราชานูรัต พระท่าโรง กรมการ ได้เอกพระราชทานให้ข้าทูลวงฯ
ได้คุมเอกยกไปเข้ากองทัพแล้วหรือประการใด มิได้บอกลงไปให้แจ้ง
นั้น บัดนี้ทูลวงฯ จะได้เสด็จฯ ขึ้นไปปรวมเมืองเชียงใหม่ณเดือน
๑๒ แรม ๑๓ ค่ำ บิณะเม็ยขอศกกันเป็นแน่แล้ว ให้หมื่นอนันตศักดิ์
ทูลหมื่นตำรวจฯ ขึ้นมาเร่งรัดให้พระพิชัยสงคราม พระสรบุรี ผู้
กำกับ พระราชานูรัต พระท่าโรง ให้นำราชภักดี ตำรวจในซ้าย
ขึ้นไปเร่งรัดให้เจ้าพระยานครราชสีมา กรมการ จักเอกพระราชทาน
ซุนหมื่น ข้าทูลละอองฯ ให้ข้าทูลละอองฯ ผู้ได้รับพระราชทานเอก
เร่งรัดคุมเฮาเอกไปเข้ากองทัพณเมืองตากบ้านระแหง ให้ทันกำหนด
เสด็จฯ ตามมัตราธิบดีไปรบขมมาแต่ก่อน อย่าให้แล้ช้าอยู่ได้ ครั้น
หนังสือมาถึงจะใด ก็ให้เจ้าพระยานครราชสีมา พระยานครชัยสิน
พระพิชัยสงคราม พระสรบุรี พระท่าโรง กรมการ เร่งรัดจักแจ้ง
เอกพระราชทานให้แก่ข้าทูลวงฯ แต่ให้ข้าทูลวงฯ เร่งรัดคุมเอกไปเข้า
กองทัพรบเสด็จฯ ณเมืองตากบ้านระแหงเป็นการเร็ว แล้ข้าทูลวง

ถือตรามาถึงวันใด เจ้าพระยานครราชสีมา พระยานครชัยสิน
พระพิชัยสงคราม พระสรบุรี พระราชานุรักษ์ พระท่าโรง กรมการ
ได้จัดแจงเต็กพระราชทานให้แก่ข้าหลวง ๆ ได้ยกวันใด ให้บอกถลง
ไปให้แจ้ง หนังสือมาณวัน ๒^๑ ๓๒ คำ จุฬศักราช ๑๓๓๖ บั่มมะเมีย
ฉลศก (พ.ศ. ๒๓๓๗)

วัน ๒^๑ ๓๒ คำ บั่มมะเมียฉลศก เพดาบายแก้ว ๕ โมงมีเศษ ท่าน
ต้นเชือกตั้งวางตราให้เขียนชนกระต่ายบดตรา ตั้งให้หัวหมันตัวรอด
ในถือไป ในทันใดนั้นได้บดตราตั้งให้หมันอนันตศักดิ์ ตัวรอดนอกขวา
ถือไปเมืองเพชรบุรี เมืองท่าโรง เมืองบวชชุม เรือยาว ๖ วา พลพาย
๘ คน ให้นำราชภักดี ตัวรอดในซ้าย ถือไปเมืองนครราชสีมา เรือ
ยาว ๕ วา ๒ ศอก พลพาย ๖ คน ขึ้นไปทางเมืองดลบุรีแก้ว

ฉบับที่ ๘

หนังสือนายควรวรุธ นายเจนมหาทไทย มาถึงผู้รักษาเมือง กรมการ
พระหลวงชนหมันนายบ้านนายอำเภอ ท่าน คอย ทกตำบล ด้วย
หลวงราชหนัก รับผิดชอบได้เกล้า ๆ ตั้งว่า จะเสด็จขึ้นไปปรามเมือง
เชียงใหม่เดือน ๓๒ แรม ๓๓ คำ บั่มมะเมียฉลศกนแล้ว ให้มีตราพระ
ราชสีห์ รับผิดชอบ แต่งให้นำราชภักดี ตัวรอดในซ้าย ถือขึ้นไปให้
เจ้าพระยานครราชสีมา กรมการ แต่งให้หมันอนันตศักดิ์ ตัวรอด
นอกขวา ถือไปให้พระพิชัยสงคราม พระยานครชัยสิน พระท่าโรง

เวียงวิคัจฉ์เล็กชั้นพระราชทานรัชกาลที่ ๑ ใหญ่ได้รับพระราชทาน
 เสด็จเร่คุมเด็กไปรับเสด็จ ๆ ณ เมืองตากบ้านระแหง ให้ทันเสด็จ ๆ เป็น
 การเร็ว ถ้าแฉนนายราชภักดี ตำรวจในซ้าย หมั้นอนันตศักดิ์ ตำรวจ
 นอกขวา ถอดตราขนมาถ่วงบ้าน คำบด แขวงหัวเมืองโต ให้ส่งต่อ ๆ ขน
 ไปกว่าจะถึงเมืองนครราชสีมา เมืองเพชรบุรี เมืองบัวชุม เมือง
 ท่าโรง จึงฉับพลันเป็นการเร็ว ฮยาซ้ายอยู่แคว้นเมืองหน่งโต แต่ห้าม
 ฮยาให้นายราชภักดี หมั้นอนันตศักดิ์ ทำขบวนแห่ด้อยประดับเรียกเอา
 พัสตุของเงินแกมผู้มชื้อ.....ตั้งโต ๆ

บัญชีช่างหลวงบึงอักษวิศึกษา พ. ศ. ๒๓๓๑

มีหนังสือพระยาอักษรวงศ์ ผู้รั้งเมืองสุวรรณโลก พระรามรัตน
 เมืองอักษธานี พระยาวิเศษ พระยาตาก พระยาสุทัศน์ พระยาเชียงทอง
 เมืองระแหง พระยาสุพรรณ กรมการ.....(ตบ).....บอกมาว่า
 พระมาตีไปได้เมืองครั้งตเมืองระแหง เมืองสุวรรณโลก เมืองพิษณุโลก
 แด่จ่ายเข้ากองทัพ พระยามมราช ๆ ให้กองทัพ รับพระราชทาน ค่าง
 อาหาร แด่จ่ายไปราชการทัพ แด่เลี้ยง ปราบปรือไว้ ต้ม แด่
 พระราชทานพระเจ้าหลานเธอ กรมขุนอนุรักษสังคราม เป็น (ตั้งต่อ
 ไปน)

พระมาตีไปได้

๓. พระยาอักษรวงศ์ เมืองสุวรรณโลก ช้าย พลาย ๘ พัง ๓๕.
(รวม) ๒๒

๒. มอขพระยาเชียงทอง พระยาสักที่ ๑ พณฯ สมุหนายกเขาไป
ทัพเชียงใหม่ เดียแก่พระมาเมืองพิษณุโลก ช้าย พลาย ๓ พัง ๓.
(รวม) ๒ ขวา พลาย ๓ พัง ๓ (รวม) ๒ มิน ๓ (รวม) ๕

๓. พญาศรีรงค์เขาไปทัพ เดียแก่พระมาเมืองพิษณุโลก ช้าย พัง ๖

๔. สมิงจวาเขาไปเดียง พระมาตีไปได้ เมื่อพระมาตีระแหง มอข
พระยาเชียงทอง ช้าย ๒ ขวา ๒ มอขพระยาสุทัต ช้าย พัง ๓

พระราชทานพระเจ้าหลานเธอ

กรมขุนอนุรักษ์สงคราม เมืองเพชรบุรี

ช้าย พลาย ๕ พัง ๖

ลัมป้อกอฐุสก (พ. ศ. ๒๓๑๕)

พระยาเชียงทอง ๓ พระยาตาก ๓ (รวม) พัง ๒ พระยาศรีรงค์
พลาย ๓

จ่ายไปทัพเชียงใหม่ ตัมเมืองสุวรรณบุรี ขวา พลาย ๓

เข้ากองทัพไปรบคอนไก่อเดือน พระยายมราชให้กองทัพได้รับ
พระราชทาน เมืองอุทัยธานี ๒ พระยาตาก ๓ (รวม) ๓

ย้ายไปนครศรีธรรมราชและกรุงกัมพูชา

เมืองสุพรรณ ขวา ไปเมืองนคร (ศรีธรรมราช) รับพระไตรปิฎก
ด้วยพระพรหมมุนี ๒ (ข้าง) คงพตาย ๓ พัง ๓ (รวม) พตาย ๓
พัง ๓

เมืองนครชัยศรี ไปเมืองนคร รับพระไตรปิฎกด้วยพระพรหมมุนี
๓ คง (เมือง) พตาย ๓ (รวม) พตาย ๒

ย้ายไปราชการ รับพระไตรปิฎกเมืองนคร ด้วยพระพรหมมุนี
ขวา พตาย ๓ กรุงกัมพูชาด้วยพระองค์แก้ว ซ้าย พัง ๓ (รวม) ๓

มฤตคเจ้าพระยาสุวรรณคโลก

มีหนังสือบอกพระยาอักษรวงศ์ เมืองสุวรรณคโลก บอกลงมาว่า
ข้างมฤตคเจ้าพระยาสุวรรณคโลกซึ่งมอบพระยาอักษรวงศ์ ใ้ได้นั้น พระมา
ยกกของมาคเมืองพิษณุโลก เมืองสุวรรณคโลก เมืองสุโขทัย พระมาคไป
ไ้ เป็น (มีชื่อข้างพตายดำชาย พตายตุม เป็นต้น) พตาย ๗ พัง ๑๕
(รวม) ๒๒ ซ้าง

พระพรหมมุนีไปเมืองนคร

มีหนังสือบอกพระยาสุพรรณ กรมการเมืองสุพรรณบอกจำหน่าย
แดง เป็น (๓) กรมข้างเกณฑ์ไปบรรทุกันเกณฑ์หามเมื่อ

เสด็จฯ ขึ้นไปปราบเมืองเชียงใหม่ มีมะแหม่ด้บคคก.....

(๒) จำไปรับพระโคตรบิฎกเมืองนคร ด้วยพระพรหมนั้น.....

มฤคกเจ้าพระยาจักรี (หมุด)

เมืองเพชรบุรี ระเบิดอ้ายบุญเมืองเพชรบุรี, มฤคกเจ้าพระยา
จักรี นอบพระเจ้าหลานเธอ กรมขุนสังคราม ๆ ว่า ทรงพระกรุณา
พระราชทานแก่พระเจ้าหลานเธอ กรมขุนสังคราม พระยาจักรี
เป็นผู้รับสั่ง คินสืบพระยาจักรีรับแล้ว ๆ ณา จึงให้จำหน่ายไว้ใน
.....ราชทาน

เมืองปราจีน มฤคกหลวงนรา จำไปด้วยพระองค์แก้วเมือง
กัมพูชา ๓ (ข้าง)

ระเบิดอ้ายบุญชัย คงอยู่เมืองพิษณุโลก พัง (สูง) &
ศอก ๓ คืบ ๓ (ข้าง)

มีหนังสือขุนรองปลัดเมืองสระบุรี บอกจำหน่ายข้างมฤคกเจ้า
พระยาธรรมซึ่งมอบพระยาธรรม (รวม) ๓๐ ข้าง

บัญชีข้างหลวงบิฎกานพศก พ.ศ. ๒๓๓๐

ข้าพระพุทธเจ้า พระกำแหง หลวงคชดิถี หลวงคชศักดิ์ ขอ

พระราชทานให้ทราบละของ ๆ ด้วยข้างหลวงอยู่แก่ผู้รักษาเมือง ผู้รับ
 กรมการ นอกกรมข้างเคียง คงมีจำนวนประเภทพศก เป็น พลาย
 ๓๓ พัง ๕๓ (คือ)

(๓) เมืองระแหง พระยาเชียงทอง พลาย ๓ พัง ๘ (รวม) ๑
 พระยาตาก พัง ๒ พระยาสุทัศน์ พลาย ๓ พัง ๓ (รวม) ๒ (รวม)
 พลาย ๒ พัง ๓๓

(๒) พระอภัยมณี อยู่แก่พระรามรัตนคพบ พลาย ๒ พัง ๓ (รวม) ๕
 (๓) พระยาสุริยวงษ์ พลาย ๓ พัง ๗ (รวม) ๓๐
 (๔) พระเจ้าตูกเชอกรมขุนอนุรักษสังคราม เมืองเพชรบุรี
 พลาย ๖ พัง ๕ (รวม) ๓๐

(๕) อาษาใหม่ พระยาโกษา ขุนศรีเสนา พลาย ๒ พัง ๒ ขุน
 ราชเสนี พลาย ๓ พัง ๕ (รวม) พลาย ๕ พัง ๖

(๖) พระปราจีน พัง ๓
 (๗) พระยาสุพรรณ กรมการ พลาย ๕ พัง ๓
 (๘) พระยาอภัยวงศ์ เมืองสุวรรณภูมิ พลาย ๕ พัง ๓๗
 (รวม) ๒๒

(๙) พระยานครชัยศรี กรมการ พลาย ๒
 (๑๐) พระยากาญจนบุรี กรมการ พลาย ๒
 (๑๑) พระชัยบุรี เมืองพิษณุโลก พัง ๓

นำไปเมืองไทรบุรีและเมืองกลาง

ขุนข้างไปเมืองไทรบุรี ขุนศรีชัยทิศ ๒ ชั่ง นายจำ.....๗ ตำดั่ง

นายมุข รอง.....๓๐ คำตั้ง คุณข้างไปเมืองถดาง นายจำนง.....๘
 คำตั้ง นาย.....๘ คำตั้ง

ไปทพด้วยพระยาจักรี, พระยาธรรมา

กองพระยาจักรี

นาย ทดองพกริช ๑ ซึ่ง นายจำตอง ๓๓ คำตั้ง นายสรวิเศษณ์ ๓๓
 คำตั้ง นายชำนานญ ๘ คำตั้ง นายแมนศรสาร ๘ คำตั้ง นายกรนภักษา
 ๘ คำตั้ง

ไพร่.....

คงจะได้รับพระราชทานเงินเดือน ๕ บั๊ก (พ. ศ. ๒๓๒๓) เป็น.....

สถาบันวิทยบริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญคนเรื่อง

ก.

ทองธานี	บ้าน ๖๘, ๗๗
ทองอุ	๕๖, ๗๗, ๗๘
ทองธรรมฐาน	๗๓, ๗๕
ทองเรนรักษา	นาย ๓๓๖
ทองดาง	เจ้า ๓๓, ๗๕ ๒๐
ทองดางเมือง	พระยา ๖๗, ๗๓, ๗๕
ทองดาโหม	พระ ๒๐
ทองดำ	นาย ๖, บ้าน ๓๓
ทองศรีศรี	สมเด็จพระเจ้า ๗๓, พระเจ้า ๗๗, ๗๘
ทองกุก	๕๐
ทองโจร	๕๗
ทองชะ	บ้าน ๕๗
ทองแช	ศรี ๗๕
ทองท่อมแบน	คำบด ๗๗
ทองพอง	คดของ ๗๓
ทองพญาขิบัติ	กรุง ๕, ๖๗, ๕๖, ๗๗, ๓๓๓
ทองพญาขิบัติ	พระยา ๕๕, ๓๓๕, เมือง ๓๐๕, ๓๐๖

กาจระ	พระยา ๕๗, ๕๘
กำแพง	พระ ๓๓๕
กำแพงเพชร	เมือง ๖๘, ๘๖, ๘๗, ๘๘, ๓๐๗
กำแหงวิชิต	พระยา ๕๐
กั	จัน ทหารบันใหญ่ ๖๓
กัญชรหัตถ์	ช้างคัน ๓๐
กุมเหล็ก	คำบด ๓๘
กย	พระ ๘๖, เมือง ๖๘
แก่งจัน	๓๓
เกศ	นาย ตะกร ๕๓
เกดข	๘๐
เกวียน	๘๕
แกน	นาย ๒๖
แกดง	บ้าน ๓๓
แก้ว	พระองค์ ๓๓๓, วัดโนนจันทบุรี ๓๕
แก้วมรกต	พระพุทธรูปมา ๘๗, วัด ๕๗
โกษา	พระยา ๓๓๕
โกษาธิบดี	๕๒
โกษา (ยัง)	หลวง ๒๕, ๓๓
โกเตย	คำบด ๖
โกเถอน	คง ๘๘
โกเส็ง	อง ๓๒

๒

ขลุ้ม	ปากน้ำ ๗๗
ข้าว	๗๐
ข้าวเกลือแพง	๗๐
ข้าวตอก	บาง ๗๖
ข้าวเม่า	บ้าน ๒
ข้าวสาร	๒๒, ๒๗, ๓๒, ๓๓
เขมร	๘๘, ๘๕, ๘๗
เขาน้อย	ตำบล ๘๕
เขาพระ	วัด ๕๘, ๖๓
เขี้ยวตะไค้	นาย ๖๕
แขก	บ้าน ๗๓
แหม	บาง ๗๖
โง	เมือง ๘๓, ๘๗
ไร่	บ้าน ๓๓

ก

กษชาติ	หลวง ๓๔
--------	---------

คชศักดิ์	หลวง ๘๕, ๓๓๕
คชดิถี	หลวง ๓๓๕
คเชนทร์เขยรยง	ข้างคั้น พตยา ๕๕
คณาศักดิ์	ชน ๖๓
ควรวรวิญญ	นาย ๕๐, ๓๓๐
กา	บ้าน ๓๓
กาจ	บาง ๓
กาพราน	พระ ๘๗, เมือง ๘๘
คำพน	อุปราชา ๕๘, ๕๘
คำดำ	อุปราชา ๕๘
ศิริกฤษณรัตนค	ข้างพัง ๓๗
กิ่งดำเภา	๗๐, ๗๘
โคกกระท้าย	๕๖, ๖๕, ๖๕
โคกพระยา	บ้าน ๖๕
โคกสดุด	ตำบล ๗๒, ตำบล ๗๓
โคน	บ้าน ๗๗

		๑	
จิง		หมื่น ๕๐	
จอมทอง		บ้าน ๓๐๕	
จอมเทียน		นา ๖	
จอหอ		บ้าน ๒๖	
จักร		พระยา ๕๗, ๓๓๕, ๓๓๖, เจ้าพระยา	
		๒๘, ๓๐, ๓๓, ๓๗, ๕๒, ๗๐,	
		๗๕, ๗๘, ๘๓, ๓๓๕	
จันทบุรี		เมือง ๘, ๘	
จันทบูร		ปากน้ำ ๕๐, พระยา ๗, ๓๓, ๓๕, ๓๗,	
จันทร์		วัด ๖๘, ๗๓, ธาจารย์ ๕๒	
จำปาน		พระยา ๕๕, ๕๗	
จำเมือง	กิ่ง	ขุน ๗, ๘	
จำเมือง	เสี้ยว	ขุน ๗	
จังก		เจ้า ๗๕	
จังกา		๘๖	
จักร		เจ้าพา ๒๘	
จัน		เมือง ๘๕	
จัน		เจ้า ๕๓	
จิง		จัน ๒	

สถานวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เจ้าธำมรงค์ คำน ๕๘, ๖๕

เจ้าพระยา ปากน้ำ ๕๐

เจียม จีน ๓๘

แจ่ง วัด ๘๗, ๘๓

ใจใต้ ปากน้ำ ๕

นครเข่งเทว เมือง ๓๐๓

นครชัย บิน ๖๘

นคทนต์ วัด ๓

ฉม หม่อมเจ้าหญิง ๒๘

ชดบุรี เมือง ๓๒, ๓๓, ๓๔

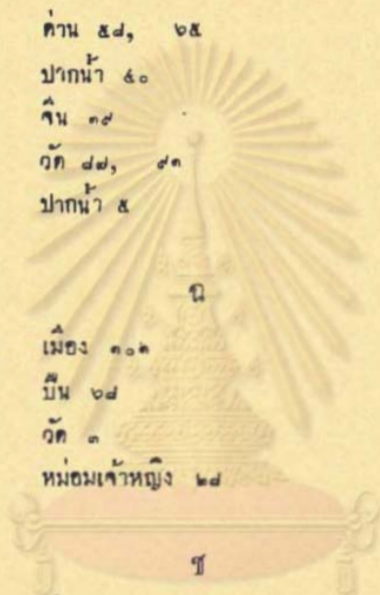
ชวัน พระยา ๒๒

ชองพรวน ๖๐

ชระ ชน ๖๕, ๘๕

ชยันต พระ ๘๘, ๓๐๐, เมือง ๖๘, ๘๘, ๓๐๘

ชยันตาด พระ ๘๘, เมือง ๘๘

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ชัยบูรณ์	พระ ๓๓๔, ๓๓๕
ชวพราน	เจ้า ๕๗
ช่างเผือก	พระคู่ ๕๕
ชาติสุนทร	หลวง ๗๖
ชำนาญไพโรจน์	หลวง ๕, ๗
ชำนาญสาร	หมื่น ๗๖
ชินราช	พระพุทธปฏิมา ๓๔, ๗๖
ชินศรี	พระพุทธปฏิมา ๓๕
ชน บ้านคำ	นาย ๓๓
ชู	นาย ตะครี ๕๓, ๖๗
เชษฐกุมาร	หม่อม ๖๗
เชิงงุ่ม	เจ้า ๕๗
เชิงเงิน	พระ ๒, ๕, ๗
เชิงทอง	พระ ๕๐, พระยา ๓๓๓, ๓๓๕
เชิงใหม่	เมือง ๓๗, ๕๓, ๕๕, ๕๐, ๗๕, ๗๖, ๓๐๓, ๓๐๕, ๓๐๗, ๓๐๘
ไชยา	เมือง ๒๗

๗

ชัยพระยา คำมอ ๗๗

ญ

ญวน	๑๕
ญวนกบฏ	๘๗
ญวนประติหาร	พระ ๕๖

ณ

ณรงควิชัย	พระ ๖๕
ณรงควิชิต	พระ ๖๓, พระยา ๖๖

ด

ดง	บาง ๕
ดงไก่เถื่อน	๘๘
ดง	จีน ทหารบินใหญ่ ๗๓
ดงทัพ	นาย ๕๘
ดงกเหล็ก	บ้าน ๕๘
ดงเขาแก้ว	วัดกลาง ๕๓
ดง	มหา ๘๗

คารา	หม่อม ๒๕
คำแก้งรณพพิ คี	ทอง ๕๗, ๖๗, ๗๒
เคชะ	ขุน ๓๐๕
เค็มบาง	บ้าน ๗๗

ก

ครังگان	แขกเมือง ๓๓
ค้อมค้อ	๕๗
คะแคงมะระนึ่ง	๗๖, ๓๓๕
คะพอง	คดอง ๗๓
คะพานทอง	ตำบล ๖
คะโพงไต้	๕๐
คา	พระยา ๓๓๓, ๓๓๕, เมือง ๕๐, ๓๐๗, ๓๐๘
คาน	แขกเมือง ๓๕, เมือง ๓๐, ๓๓, ๔๔
คำหนัก	บ้าน ๕๓
คำหนักแพ	พระทนต์ ๓๐๖
ไต่รบฎ	๓๒, ๔๕, ๓๓๓

ถ

รถกบฏ	บ้าน ๖๘
รถถัง	เมือง ๓๓๖
ถั่ว	กำ ๓๓
ถ่าน	เมือง ๕๘, ๕๐

ท

ทอง	อาจารย์ ๘๒
ทอง	หมื่น ๘
ทองคำ	นาย ๒๕
ทองค้ำ	นาย ๕
ทองด้วง	นายทอง ๖๕
ทองเหลือง	บ้าน ๖
ทองอยู่ นกเด็ก	นาย ๘, ๓๒
ทะลุ	บาง ๒๘
ทะวาย	เมือง ๖๕
ทะลุไม้ค	๘๘
ทะลุขี้	๒๘
ทะลุเงิน	ปากน้ำ ๒๘, ตำหนัก ค่าย ๕๖

ท่าทราย	๓
ท่าขนา	พระ ๓๖, ๓๗
ท่าเมือ	เมือง ๗๓
ท่าโรง	คาหนก ๗๐, ๗๓, พระ ๕๗, ๓๐๘, ๓๓๐, เมือง ๗๔, ๓๐๓
ท่าหมา	๒๘
ทพ	หมน ๗๓, ๓๐๒
ทงสุรยาศน์อมรินทร์	ตั้งแต่พระ ๒๓
ทกรราชภู	พระยา ๗๕, ๘๖
ทงใหญ่	บ้าน ๓๔
ทงยง	๓๖
เทพ	หลวง ๗๒, พระยา ๗๓, ๗๕
เทพกวี	พระ ๓๗
เทพพิพร	กรมหมน ๒๕, ๒๕, ๒๖, ๒๗, ๒๘
เทพโยธา	พระ ๕๕
เทพวรินทร์	พระ ๕๘, ๖๓, พระยา ๗๓
เทพา	เมือง ๓๐, ๓๓
เทพามาตย์	กรมพระ ๖๕, ๖๗, ๘๓
แทน	นาย ๓๓
โทก	คำบด ๓๓
ไทรบุรี	เมือง ๓๓๕

II

ชนบุรี	เมือง ๓๘, ๕๓, ๘๘, ๓๐๕, ๓๐๘
ธรรมเจดีย์	พระ ๓๖
ธรรมไตรโลก	พระยา ๘๓, ๘๖
ธรรมราชา	พระ ๓๖
ธรรมอศม	พระ ๓๘
ธรรมา	พระยา ๖๘, ๘๓, ๘๘, ๘๘, ๘๘, ๓๐๖,
ชาติวงศ์	กัมภีร์ ๘๕
ชารา	หม่อม ๒๕
ชเวศร์บัต	พระยา ๕๕, ๕๖, ๖๕, ๖๖, ๘๐
ชเวศร์บรรณ	พระยา ๒๐

III

นคร	เจ้าพระยา ๘๐, เจ้า ๓๓
นครศรีธรรมราช	เมือง ๕๘, ๓๐, ๘๕, ๘๖, ๓๓๓
นครชัยศรี	พระยา ๕๕, ๘๓, ๘๕, ๓๓๕, เมือง
	๕๕, ๘๘
นครชัยดิษฐ์	พระยา ๘๘, ๓๐๘, ๓๓๐
นครนายก	เมือง ๕

นครราชสีมา	เจ้าพระยา ๘๗, ๓๐๘, เมือง ๒๕, ๘๒
นครสวรรค์	เจ้าพระยา ๖๐, ๘๓, ๘๗, ๘๐, ๘๘, เมือง ๓๗, ๖๘, ๘๘, ๘๘, ๓๐๗
นนทบุรี	พระยา ๕๒, ๕๓, เมือง ๖๘, ๖๘
นรา	ทตวง ๓๓๕
นราธิเบศ	หม่อมเจ้า ๘๘
นราธิวาส	เจ้า ๓๖
นรินทร์	ทตวง ๒๕
นัยกรรม	อุปราชา ๕๗, ๕๘
นัยโพธิ์	ราชวงศ์ ๕๗
นา	บ้าน ๕๘
นาเกลือ	บ้าน ๖
นาค ทหาร	นาย ๗
นางแก้ว	นาง ๖๕
นางบวช	๗๘
นางรอง	พระยา ๘๓
นาคอมเทียน	ตำบล ๖
นาปรัง	๒๘
นายม	๗๘
นายง	๕๐

นาเรียง	บ้าน ๕
นาตา	ห้วย ๕๐
นามค	ตำบล ๓๕
เนมะโย	ชัย ๖๐
เนาโชติ	หลวง ๗๖
เนิน	วัด ๘
โนนศาลา	บ้าน ๖๘

ป

บรมชาติ	พระ ๓๗, ๔๘, ๕๑, ๗๕
บรมหาราชวง	๕๗
บรมสารีริกธาตุ	พระ ๕๓
บรมหน่อพุทธางกูร	สมเด็จพระ ๓๑, ๖๓
บอตก	ค่าย ๔๔
บอพนม	๔๓
บัวชุม	เมือง ๑๘, ๓๐๓
บางกอก	เมือง ๗๕
บางกุ้ง	ค่าย ๕๖
บางแก้ว	บ้าน ๕๖
บางคาง	๓

บางทราย	วัด ๖๘
บางตะด	๒๘
บางยเรือ	วัด ๘๓
บางตะนง	เมือง ๓๐
บางบัว	วัด ๘๒
บ้านป็น	๘๒
บ้านภุม	ตำบล ๕๕
บาดราช	หมื่น ๕๘
น้ำเรือกัก	ทตจ ๕๘, ๖๓, ๖๕
บุญมา	นาย ๗, ๘, ๕๘
บุญมี	นาย ๕, ๗, ๓๒
บุญมี บางเหย	นาย ๓๓
บุญมี นหาดเล็ก	นาย ๘, ๓๕
บุญเมือง	นาย ๓๐
บุญรอด แชนฮอน	นาย ๗, ๘, ๓๓

ป

ปลวก	๘๕
ปลุกไฟจักร	เจ้า ๖๘
ประตู่สามบาน	ตำบล ๕๘

ประยง	หม่อม ๒๕
ประแสง	บ้าน ๓๓
ปดาสร้อย	บาง ๖
ปักกิ่ง	กรุง ๘๕
บัญญัติ	เจ้ากรุง ๘๐
ปราจีนบุรี	พระ ๘๗, ๓๐๐, ๓๐๕, เมือง ๕, ๒๕, ๒๕, ๓๓๕
ปราณบุรี	เมือง คำบด ๖๘, ๘๖
ปราบ	ทตวง ๒๕
ปราบคาภิเชก	๒๗
ปราบไตรจักร	เจ้าพระยา ๘๐
ปากแพรก	คำบด ๕๖, คำย ๕๘
น้ำตัก	เมือง ๘๓
ปน	บ้าน ๘๒
โบสถ์พตา	๕๕, ๓๐๕
โบมยง่วน	๕๗
โบมิ่ง	๒๕
เผือก	ช้าง ๘๐, พญาช้าง ๓๕
แผ่นดินไหว	๓๗

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ฉ

ช้าง เมือง ๓๔, ๓๖
 ฉ่ายโน้ กรม ๑๕

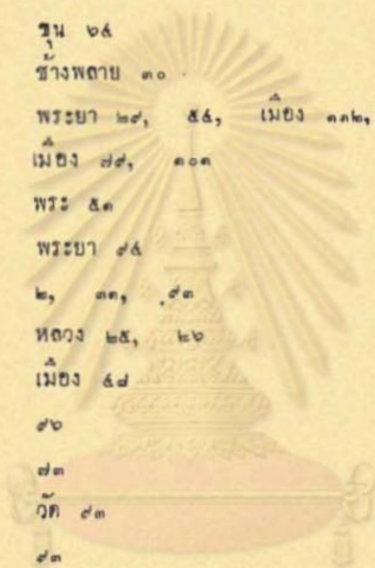
พ

พกริช หดง ๓๓๖
 พนมเพง ๕๒, เกาะ ๑๕
 พศควง ครา ๕๒
 พชัย วัค ๒๕
 พร ทามะรง ๓๖
 พรหม พระ ๑๑, ๓๐๐, เมือง ๓:๑
 พรหมชบาต ฐน ๓๖
 พรหมมนั พระราชาคณะ ๑๖, ๓๓๓
 พรหมเสนา หดง ๒, ๕, ๗
 พระนายกอง ๒๐, ๒๖
 พระประแดง ปากน้ำ ๒๑
 พระราม วัค ๑๗
 พรานนก บ้าน ๓
 พรก วัค ๑๓

พด	หอดวง ๓๘, ๒๕
พดเทพ	พระยา ๗๖
พดเสนาหา	หอดวง ๗
พดเสนาหาญ	หอดวง ๗
พดกาแก้วขม	๒, ๗๕
พระเพยต	๒๐
พดผ	เจ้า ๓๓
พดขยา	ดาบด ๖
พดคง	พระยา ๓๓
พดหอดวง	สมเด็จพระ ๖๕, ๘๗
พดศรีพดดา	๘๐
พดตักตาง	หอดวง ๖๕
พดทชง	ดาบด ๖
พดย	๗๓
พดคร	เมือง ๗๗
พดขย	หอดวง ๗, พระ ๗๒, พระยา ๒๐, ๗๕, ๓๐๓, เมือง ๓๗, ๓๗, ๕๓, ๘๘, ๘๘, ๓๐๘, ๖๓ ๒
พดขยราชา	หอดวง ๒, พระ ๒๕, เจ้าพระยา ๕๐, ๓๗, ๓๓
พดขยสงคราม	พระ ๓๐๗, ๓๓๐, พระยา ๗๕
พดขยชาษา	พระยา ๗๐

พริ้วไสวสรวย	พระยา ๔๓, ๕๕
พฤษ โภษา	หมน ๖๘
พฤษ โภษา	พระยา ๓๐๖
พริ	หอง ๗, พระยา ๒๐, ๔๒
พริวาท	ฐน ๕
พริ โภษา	พระยา ๕๒
พริตังคราม	พระ ๒๕
พริตธรรม	พระ ๓๖
พริย	พระ ๒๕, ๒๖
พริณ	บันพระ ๘๓
พริณ โถก	เมือง ๒๔, ๓๓, ๓๗, ๖๘, ๗๔, ๘๐, ๓๓๓, ๓๓๔, ๓๓๕
พริวเคษ	หมน ๘๗
พริทธานาย	๗๕
พริทบาท	พระ ๕๗
พริยอกพำไพโต	สมเด็จพระ ๒๘
พริทป	พระ ๘๕, ๘๖
พริตกษณะ	๘๕
พริศำดนา	๒๓
พริธมาศ	ปากน้ำ ๓๘, เมือง ๓๓, ๓๒, ๕๗, ๕๐, ๕๒

ทุกไร่เพชร	เมือง ๘๘
เพชรภู	ขุน ๖๔
เพชร	ช่างพดาย ๓๐
เพชรบุรี	พระยา ๒๘, ๕๕, เมือง ๓๓๒, ๓๓๔, ๓๓๕
เพชรบูรณ์	เมือง ๗๗, ๓๐๓
เพชรบูรณ์	พระ ๕๓
เพชรพชัย	พระยา ๗๕
เพชร	๒, ๓๓, ๗๓
เพชร	ทอง ๒๕, ๒๖
เพชร	เมือง ๕๗
โพธิ์ชัย	๗๖
โพธิ์ช้าง	๗๓
โพธิ์ราม	วัด ๗๓
โพธิ์ฐาน	๗๓
โพธิ์วงศ์	พระราชาคณะ ๓๗
โพธิ์หาญ	บ้าน ๓
โพธิ์สามต้น	ค่าย ๓๐, ๓๗
โพธิ์สามทอ	บ้าน ๓
โพธิ์สามหาร	บ้าน ๓

สำนักงานวิทยบริการ
มหาวิทยาลัย

ก

ภักดีสงคราม	จบ ๖๖, ทดง ๗๒
กษัตริย์	ทมน ๓๐๐
กุม	บ้าน ๕๕

ข

มหาเทพ	ทอดง ๕๐, ๕๖, ๖๕
มหาเทพเพนซ์	พระ ๗๕
มหาพระย	ทอดง ๒๕
มหาพชัยสุวรรณาวา	พระทอง ๒๗
มหามนตรี	พระ ๒๖, ๒๗, พระยา ๒๖
มหามนเทียร	เจ้าพระยา ๖๗
มหาราชา	เจ้าพระยา ๓๗
มหาเศวตรัตน์	บ้าน ๕๗
มหาเสนา	พระยา ๗๗, ๗๐, ๗๒, ๗๒, ๗๕
มหาโสภิต	๗๕
มหาอำมาตย์	พระ ๗๖, พระยา ๗๕
มอชยา	๒๐, ๒๖
มอชระ	พระเจ้า ๗๕

มองหม่อง	๗๕, ๗๖
มัญจวน	๕๕
มักกะสา	กตของ ๕๓
มังกุค	สวน ๗๓
มังกู	๗๖
มังกุไป	๗๕
มังกุชก	๗๕, ๗๖
มังกุแวง	๗๖
มังกุแวงปาดุง	๗๖
มังกุมะ	เมฆ ๓๐๕
มายุงวน	๓๐๕, ๓๖๖ ไปมัญจวน ๕๗
มูเตา	พระ ๗๕
มูตา	นาย ๕๗
เมฆ	นาย ๓๓
แมกตอง	ปากน้ำ ๒๗, ๕๕ เมฆ ๕๖
แมท	๕๗
แมนคชดาว	นาย ๓๓๖
แม่มะนาว	ท่าน ๕๐, ๗๐
แม่มัน	๕๗
ไม้ทรง	หนอง ๕

สถาบันวิทยบริการ
 วิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี

ย

ยพ	นาย ๒๖
ยพวราฐ	เจ้าพระยา ๒๘, พระยา ๒๘, ๓๓, ๓๗, ๕๕, ๕๕, ๗๓, ๗๕, ๗๖, ๗๗, ๗๘, ๗๘, ๘๓, ๘๗, ๙๐, ๙๐, ๙๐, ๙๓
ยกกศรา	แขกเมือง ๓๓, ๓๕
ยงพร้อมกัน	๕
ยชน	บาง ๘๓
ยเรือ	บาง ๘๓, ๙๓ ๘๓
ยเรือนอก	บาง ๘๖
ยเรือใน	บาง ๙๓ ๘๖
ยบของไม้	๖๖

ร

รองปลัด	รับ ๖๘, ๙๓
ระฆังแก้ว	๕๓
ระฆังใหญ่	หัดข ๕๗
ระฆอง	เมือง ๖, ๘, ๙๓, ๙๕

ระแหง	บ้าน ๕๐, ๕๓, ๗๑, ๘๕, ๙๐๘, ๙๐๙, ๙๓๓, ๙๓๕
รักษั กษา	หนอง ๕๐, ๕๓
รักษั โยธา	หนอง ๖๘, ๗๒, ๗๕
รักษั มนเทียร	หนอง ๕๕, ๖๒, ๗๒, ๗๓
รัตน กษา	พระ ๖๓
รัตน พมด	พระยา ๗๑, ๗๓, ๗๕
ราช นุก	หนอง ๓๓๐
ราช มริ	พระ ๖๕, เมือง ๕๕, ๕๖, ๗๘
ราช มกษ	บ้าน ๖๘
ราช ปจฉา	๗๖
ราช ภักดี	นาย ๓๖๑, พระยา ๖๑, ๗๑
ราช โยธาเทพ	หนอง ๗๓
ราช รัตนวิ	พระ ๖๖, ๖๗
ราช รัตนวิ เหนือ	๗๕
ราช สงคราม	พระ ๗๕
ราช เสนหา	หม่น ๕
ราช เสนา	หนอง ๒, ๕๘
ราช เสน	ขุน ๙๓๕
ราช สภาวดี	พระยา ๗๖, ๗๗, ๗๘

ราชานวัติ	พระ ๓๐๘
ราชาเศรษฐี	พระยา ๓๐, ๓๒, ๓๓, ๓๔, ๓๕, ๓๖, ๓๗,
ราชโอรส	๓๘, ๓๙
ร้านดอกไม้	๓๘
ราม	นักร้อง ๕, ชุน ๗, ๓๓, ๓๔
รามณรงค์	ชุน ๗๒
รามบุบผะ	กรมชุน ๗๗, ๗๘
รามรัตนคอบ	พระ ๓๓๓, ๓๓๕
รามราชา	พระองค์ ๕๓
รามตักขณ	เจ้า ๕๕, ๕๖
รามัญ	ชาว ๓๐๔, พระ ๕๓, ๗๗, ๗๘
รามัญใหม่	พระยา ๕๗, ๖๕
รามัญวงศ์	พระยา ๗๒, ๗๕
เว็อน	เจ้าพระฝาง ๓๕
ฤกษ์	นาย ๖๓
ดพบุรี	พระยา ๗๗, ๓๐๐, เมือง ๒๓ ๗๕

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ณ

ตะมาว	ค่าน ๕๐, d c
ตะมุง	บาง เมือง ๓ c
ทักษ์มาณา	๒๗
ทักษ์ณระบญ	d c
ทับเต	เมือง ๓ c b
ตากภูเขี้ยว	บ้าน ๗๗
ท่าชาย	ช้างพตาย ๓๓๗
ท่าปาง	๕๗, นคร ๕๗
ท่าพน	พระยา ๕๗, เมือง ๕๕, ๕๗
ถ่ม	วัด ๗
ตุกแก	๖๓
ตุกหนาย	ญวน ๕๓

วรวงศ์ราช	พระยา ๒๖, ๒๗
วังพระธาตุ	๗๗
วังพราว	พระยา ๕๗
วังสองฝั่ง	๗๐
วางบันพร้อมกัน	d
วังรัตนฤมต	หตวง ๗๖

วิจิตรนาถ	พระยา ๕๖, ๑๕
วิชัยประสิทธิ์	มโหรี ๕๕, ๘๗
วิชฌณรงค์	หอดวง ๗๓, พระยา ๑๕
วิเชียรปรากฏ	พระยา ๕๗, ๕๗, ๘๖
วิเศษ	พระยา ๓๓๓
วิเศษ ไชยสถ	ขุน ๖๕
วิศาลธรรม	พระ ๗๒
วิสุทธิมรรค	พระ ๘๖
วิสูตร โขขามาตย์	หอดวง ๗๓
ไฉวนาถ	จมน ๕๐

ที่

ศิริ	พระอาจารย์ ๓๒
ศิริชัยศักดิ์	ขุน ๓๓๕
ศิริธรรมราช	เจ้าพระยา ๒๐, ๓๐๕
ศิริพัฒน์	พระยา ๒๗
ศิริราชเทวี	พระ ๓๗
ศิริสังวตย์	เมือง ๓๐๕, ๓๐๖
ศิริสังเทพ	หมื่น ๖๗, ๗๐, ๓๐๖

ศรีสัตนาคนหุต กรุง ๘๗

ศรีสาภามุนี พระ ๓๕

ศรีสุริยวงศ์ พระยา ๒๖, ๓๘, ๓๐๓

ศรีเสนา ขุน ๓๓๕

สังคราม กรมขุน ๓๓๕

สน นาย ๓๓

สนม หม่อม ๗๗

สพสังวาล์ พระสังฆ ๑๒

สน นาย ๕๗

สนมคัมภาด ทอดวง ๕๕

สนมช้อย นาง ๗๐

สนมหมายก ๓๐๒

สนมคันทร์ พระยา ๗๕, ๗๗

สนมวี พระ ๓๐๗

สนมประสิทธิ์ เจ้าพระยา ๓๗

สนมวิ เจ้าพระยา ๓๓๕, พระยา ๗๓, ๗๕, ๓๓๕,

๓๓๕, เมธิง ๓๐๗, ๓๓๕

ตำหนัก	๒
ตำเพ็ญ	วัด ๘๐
ตำภา	กิ่ง ตำบล ๖๐, ๗๘
สิ่งที	พระ ๗๗, ๓๐๐, ๓๐๘
สิ่งสังหาร	หมิ่น ๓๐๒
สิ่งหัก	พระพุทธปฏิมา วัด ๘๗
สิ่ง	๒๐
สิ่งโชทัย	พระยา ๖๗, ๗๒, ๓๐๓, เมือง ๓๗, ๓๓๓
สิ่งศักดิ์	พระยา ๓๓๓, ๓๓๕
สิ่งธรรมจารย	พระ ๘๒, ๗๒
สิ่งทรพพร	พระยา ๕๕, ๗๘
สิ่งทรรัตน	ขุน ๗๗
สิ่งทรสัมมัต	พระ ๖๗
สิ่งพรรณมวี	พระยา ๕๕, ๗๗, ๓๐๐, ๓๓๓, ๓๓๕, เมือง ๕๕
สิ่งศรี (บุญมา)	เจ้าพระยา ๓๗, ๕๕, ๖๘, ๖๗, ๗๐, ๗๕, ๗๘, ๗๙, ๘๘, ๘๙, ๙๐, ๙๑, ๙๒
สิ่งทรสังคราม	กวมขุน ๓๓๕
สิ่งรียอภัย	พระยา ๗๒

สุวรรณมหาพิชัยนาวา	เรือพระที่นั่ง	๒๒
เสนาภักดี	ทลวง	๗๒
เสนาภิมุข	พระ	๓๐
เสม	หม่อมห้าม	๒๖
เสนอใจ	จมน	๗๖
เสด็จ	เจ้า	๔๓
เสียมราบ	เมอง	๒๗
เสื่อ		๘๒
แสง	นาย	๕
แสงทหาร	นาย	๗
ไดภัก	มหา	๗๕

พ

ทงชาวด	กรัง	๗๕
ทงของบัว		๗๘
ทงของม	บ้าน	๓๓
ทงของไม้ทรวง	ตำบล	๕
ทงของพุทรากร		๓
ทงทริภุญชัย	นคร	๕๗

หัตถมัตถัก	เมือง ๒๘
หัตถนาครี	๕๐
หางฉัตร	๕๘
หาญ	ฉุน ๗๒
หาคสัง	กาย ๓๕
หินโค้ง	๖
หู้	ฉิม ๖๓
โหราขบติ	พระ ๖๘, ๗๒, ๗๓

ข

อนันต์ศักดิ์	หม่น ๓๐๘
อนันต์พิทักษ์	พระ ๓๐๘
อนันต์ตราชา	พระยา ๒๗, ๒๙
อนันต์ภักธร	เจ้าพระยา ๓๗
อนันต์สังคราม	กรมขุน ๖๘, ๗๘, ๘๐, ๘๖, ๘๒, ๓๓๓, ๓๓๕, ๓๓๖
อนันต์บรมศรีมหาสมุทร	พระยา ๓๓, ๓๘
อนันต์เทวา	หม่อม ๗๐

อภัยภัทที	ขุน ๒
อภัยรัตนฤทธิ	พระยา ๒๗, ๒๘, ๓๗, ๕๕, ๖๕
อภัยสรเพ็ญ	หลวง ๖๕, ๖๗
อภัย ศรีสงคราม	นาย ๗
อริญญิก	วัด ๕๗
อสงวาทา	หมื่น ๖๐
อระแหว่นก	๖๗, ๗๕, ๗๖
อักษรวงศ์	พระยา ๓๓๓, ๓๓๕
อักษเนศว	หมื่น ๗๕
อังวะ	กรุง ๗๕, ๗๖, พระเจ้า ๗๕, ๓๐๕
อัครบือ	เมือง ๗๓
อัยวงศ์	พระยา ๕๗
อัครวิชัย	๒๗, ๓๐, ๓๓, ๓๕, ๓๗, ๕๕, ๕๗, ๕๙, ๕๓, ๖๗

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๒๑

อากาศสรเพ็ญ	ขุน ๖๓, ๗๒
อังกทอง	พระยา ๗๗, ๓๐๐, ๓๐๕

อาจารย์ กรม ๕๓

๒

อินเทพ	ทองคำ ๓๐๐
อินเขียง	เงิน ๓๐
อินท	เงิน ๓๐๐
อินทบุรี	ทองคำ ๑๐, ๓๐๐
อินทวโถงคำ	เงิน ๕๖
อินทระ	เงิน ๖๐
อินทเทพ	ทองคำ ๕๖
อินทพิทักษ์	กรมเงิน ๑๑, ๑๑, ๑๕
อินทวิชิต	พระยา ๓๕
อินทวงศ์	เจ้าพระยา ๕๕
อินทภักดิ์	เจ้าพระยา ๖๕, ๑๑, พระยา ๕๐
อินทวิชิต	เจ้า ๑๓
อินทวาร	ท่านรอง ๑

อุทัย พระองค์ ๕๓

๒

อุทัยธานี บ้าน ๖๘, พระ ๓๓๕, เมือง ๗๗, ๗๘,
๓๓๓

อุบล
อุบลรัตน์
อุบลรัตน์
หม่อมเจ้า ๒๖, ๒๘
๓๐๗

โอ
โอ
เจ้า ๘๓

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พิมพ์ที่โรงพิมพ์เดลิเวอรี่ ถนนสีพระยา จังหวัดพระนคร
นายจื่อ หลี่มู่ซาโรซ ผู้พิมพ์โฆษณา ๑๐/๗/๕๐

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย